

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2018 - 2019

Belgische wapens in Jemen

Een kwalitatief onderzoek naar de vermoedelijke afwijking van Belgische wapens naar
het huidige Jemenitische conflict

Promotor: Prof. S. PARMENTIER

Verhandeling, ingediend door ELIAS VIAENE, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2018 - 2019

Belgische wapens in Jemen

Een kwalitatief onderzoek naar de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar
het huidige Jemenitische conflict

Promotor: Prof. S. PARMENTIER

Verhandeling, ingediend door ELIAS VIAENE, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

Samenvatting

Er kan op verschillende manieren aangetoond worden dat er Belgische wapens betrokken zijn in het huidige Jemenitische conflict. Dit roept bij sommigen de vraag op in welke mate Belgische wapens medeverantwoordelijk zijn aan schendingen van internationaal recht en internationale misdrijven die allicht gepleegd worden in Jemen (o.a. Stiernon, 19 januari 2016, pp. 1-4). Afhankelijk van de bepalingen in de eindgebruikscertificaten en van de serienummers van de betrokken wapens kan er sprake zijn van onbevoegd(e) eindgebruik(ers). Dit wekt een vermoeden op van de afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict.

Deze masterproef onderzocht aan de hand van expertinterviews (N=7) de rol van bepaalde statelijke actoren en niet-statale gewapende actoren in deze vermoedelijke afwending. Ook werd er nagegaan hoe de controlemechanismen op beide actoren worden toegepast ter voorkoming van afwending. Een beperking van deze studie is dat 'afwending' in de dataverzamelingsfase anders gedefinieerd werd dan in de rest van het onderzoek.

De bevindingen van het onderzoek zijn drievoudig. Ten eerste werden de vaststellingen en indicaties van Belgische wapens in het Jemenitische conflict op basis van de literatuurstudie door de experts gestaafd of aangevuld met eigen voorbeelden. Hierbij vormde voorzichtigheid een blauwprint voor het al dan niet benoemen van deze voorbeelden als afwending. De meeste experts gingen er namelijk van uit dat er op basis van de aangereikte voorbeelden, ondanks een grote waarschijnlijkheid, officieel nog geen sprake is van afwending totdat eindgebruikscertificaten en afwendingschema's zekerheid geven. Daarom wordt er slechts gesproken van vermoedelijke afwending. Een tweede bevinding is dat de concrete rol van statelijke actoren en NSGA gezien kan worden als dichotoom in twee scenario's. Enerzijds kan er sprake zijn van moedwillige doorgave door statelijke actoren, anderzijds van toevallige buitmaking door NSGA. Beide scenario's zijn toepasbaar op bestaande voorbeelden van Belgische vuurwapens in Jemen. De derde onderzoeksbevinding is dat de controlemechanismen op beide actoren ter voorkoming van afwending, ondanks positieve aspecten, nog op vele manieren voor verbetering vatbaar zijn. Deze kunnen ingedeeld worden in verbeteringen inzake informatieverzameling, informatieverwerking, en informatiegebruik. Op basis van dit onderzoek kan er gesteld worden dat een ontkenning van de medeverantwoordelijkheid van Belgische wapens in het Jemenitische conflict een miskennis zou zijn. Deze medeverantwoordelijkheid kan wel genuanceerd worden door juridische aspecten van de wapenuitvoer, evenals door het beperkte aantal vermoedelijk afgewende Belgische wapens naar het Jemenitische conflict.

Dankwoord

De ene helft van deze thesis werd geschreven in België, de andere helft tijdens Erasmus op Aruba. In beide landen werd ik aangemoedigd om dit project tot een goed einde te brengen. Toch zijn er enkele personen die ik graag individueel zou willen bedanken.

Ten eerste zou ik Prof. Dr. Stephan Parmentier willen bedanken voor zijn flexibiliteit inzake de inhoudelijke vormgeving van dit onderzoek. Ook zijn begeleiding, feedback, en aanmoedigen om bepaalde zaken met meer diepgang te benaderen worden geapprecieerd. Ten tweede zou ik Silke Van den Eynde willen vermelden voor het nalezen van dit document en haar onvoorwaardelijke steun doorheen de studie. Ook Siemen Arnauts zou ik graag willen vernoemen om vier jaar lang de schoolbanken met mij te delen. Verder verdienen mijn ouders en grootouders erg veel lof, niet alleen omwille van hun enthousiasme bij het nalezen, maar vooral omdat zij mij de kans hebben gegeven om te studeren. Dit is niet voor iedereen in de wereld vanzelfsprekend. Ten slotte zou ik nog mijn broers en vrienden willen bedanken voor de essentiële ontspanning waarin zij steeds voorzien.

Inhoudstafel

Samenvatting

Dankwoord	I
Lijst van afkortingen	V
Lijst van figuren	VI
Lijst van bijlagen	VII
1. Inleiding	1
2. Literatuurstudie	3
2.1. Geografische en socio-demografische kenmerken	3
2.1.1. Religie	3
2.1.2. Tribalisme.....	4
2.1.3. Gun culture	5
2.2. Geschiedenis van Jemen	6
2.2.1. Periode voorafgaand aan het ontstaan van de Republiek Jemen (... - 1990).....	6
2.2.2. Periode voorafgaand aan de Arabische Lente (1990-2011)	7
2.2.3. Arabische Lente in Jemen (2011-2012)	8
2.2.4. Transitieperiode in Jemen als oorzaak van... (2012-2015)	8
2.2.5. ... het huidige conflict in Jemen (2015-2019).....	11
2.3. Regelgeving	14
2.3.1. Internationaal kader	14
2.3.2. Europees kader	15
2.3.3. Belgisch kader	18
2.3.4. Controlemechanismen op afwending	21
2.4. Wapens	27
2.4.1. Belgische wapenproductie en -handel	27
2.4.2. Belgische wapens in Jemen	32

2.5.	Conclusie literatuurstudie	36
3.	Probleemstelling	37
3.1.	Maatschappelijke, wetenschappelijke en criminologische relevantie	37
3.2.	Conceptueel kader	40
3.2.1.	Voorstelling conceptueel kader	40
3.2.2.	Verduidelijking conceptueel kader.....	41
4.	Onderzoeksopzet	42
4.1.	Oriënterend interview	42
4.2.	Expertinterviews	43
4.2.1.	Onderzoeksmethode	43
4.2.2.	Steekproef.....	44
4.2.3.	Dataverzamelmethode	48
4.2.4.	Data-analyse	49
4.2.5.	Kwaliteit van het onderzoek.....	51
4.2.6.	Beperkingen van het onderzoek	52
5.	Onderzoeksresultaten	54
5.1.	De rol van bepaalde statelijke actoren en NSGA	54
5.1.1.	Belgische wapens in Jemen: sprake van afwending?.....	54
5.1.2.	De rol van bepaalde statelijke actoren.....	56
5.1.3.	De rol van bepaalde NSGA	58
5.2.	Controlemechanismen op afwending	60
5.2.1.	Controlemechanismen op statelijke actoren.....	60
5.2.2.	Controlemechanismen op NSGA	66
6.	Discussie	69
7.	Conclusie en aanbevelingen	76
	Referentielijst	80

Bijlagen	92

Lijst van afkortingen

AQAP = *Al-Qaida in de Arabische Peninsula*

ATT = *Arms Trade Treaty*

CAR = *Conflict Armament Research*

COARM = *Working Party On Conventional Arms Export*

DVRJ = *Democratische Volksrepubliek Jemen*

GRIP = *Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix et la Sécurité*

GCC = *Gulf Cooperation Council*

ICJ = *International Commission of Jurists*

IPIS = *International Peace Information Service*

ISIL = *Islamitische Staat in Irak en de Levant*

JAR = *Jemenitische Arabische Republiek*

ML = *Militaire Lijst*

NBF = *Nationaal Bevrijdingsfront*

NDC = *National Dialogue Conference*

NGO = *Niet-Gouvernementele Organisatie*

NSGA = *Niet-statelijke gewapende actor(en)*

PRB = *Poudres Réunies de Belgique*

STC = *Southern Transition Council*

UNHRC = *United Nations Human Rights Council*

UNSC = *United Nations Security Council*

VAE = *Verenigde Arabische Emiraten*

VN = *Verenigde Naties*

VRZJ = *Volksrepubliek Zuid-Jemen*

VS = *Verenigde Staten*

WA = *Wassenaar Agreement*

Lijst van figuren

Figuur 1: Het aantal Belgische bedrijven in de defensie-gerelateerde industrie, per categorie en per sector, en hun respectieve percentages.....	28
Figuur 2: Conceptueel kader	40
Figuur 3: Steekproefmatrix van de aangeschreven experts.....	46

Lijst van bijlagen

Bijlage 1: Kaart van Jemen	92
Bijlage 2: Geografische verdeling van religie in Jemen	93
Bijlage 3: Geografische verdeling huidige conflict in Jemen	94
Bijlage 4: De Europese militaire lijst	95
Bijlage 5: De criteria zoals omschreven in het <i>Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944</i>	98
Bijlage 6: De bedrijven werkzaam in de Belgische defensie-gerelateerde industrie	99
Bijlage 7: Belgische Minimi, in gebruik door een lid van de ‘ <i>Giants-Brigade</i> ’	101
Bijlage 8: Belgische M35 APM-mijnen, gedocumenteerd in Bab el-Mandeb.....	102
Bijlage 9: Belgische ATK-M3 anti-voertuigmijnen, gedocumenteerd in handen van ISIL en de Houthis	103
Bijlage 10: Belgische FN2000 in handen van een Houthi-rebel	104
Bijlage 11: Eurofighter Typhoon	105
Bijlage 12: LAV-AG	106
Bijlage 13: Contactmail expertinterviews	107
Bijlage 14: Vragenlijst expertinterviews	108

1. Inleiding

Na de moord op Jamal Kashoggi in het Saoedi-Arabisch consulaat te Istanbul kwamen de Belgische wapenleveringen aan Saoedi-Arabië opnieuw in opspraak (Touissant, 22 oktober 2018, Gekhiere, 23 oktober 2018).¹ De reden van controversie ligt bij de hoofdrol die Saoedi-Arabië speelt in het huidige Jemenitische conflict (Vlaams Vredesinstituut, 16 oktober 2017). Daar zouden vele schendingen van internationaal recht en zelfs internationale misdrijven gepleegd worden, onder meer door Saoedi-Arabië (United Nations Human Rights Council, 2018).

In deze masterproef ligt de focus op de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige conflict in Jemen. Belgische wapens worden in voorliggend document gedefinieerd als alle producten of onderdelen van Belgisch ontwerp of geproduceerd in België, die voor militaire doeleinden gebruikt kunnen worden. Hoewel er nooit Belgische (militaire) wapenleveringen naar Jemen gedocumenteerd werden (Duquet, 2014a, p. 43), zijn er vaststellingen en indicaties van de aanwezigheid en het gebruik van Belgische wapens in Jemen. In sommige van deze gevallen is er vermoedelijk sprake van afwending, wat in dit onderzoek verwijst naar een indicatie van afwending zonder dat dit officieel bevestigd is. Afwending wordt in voorliggend document ruim gedefinieerd als alle wijzen waarop wapens een onbevoegd eindgebruik of een onbevoegde eindgebruiker kunnen krijgen, waarin zowel statelijke als niet-statelijke gewapende actoren een rol kunnen spelen.

Waar afwending een schending van de regelgeving omtrent wapenuitvoer inhoudt, zou er vervolgens ook vermoed kunnen worden dat er met deze wapens schendingen van internationaal recht en internationale misdrijven worden gepleegd. Dat afgewende Belgische wapens gebruikt zouden worden als instrumentaria voor zulke schendingen kan een vermoeden van maatschappelijke medeverantwoordelijkheid opwekken. Een opheldering van enerzijds de rol van bepaalde statelijke en niet-statelijke gewapende actoren in deze vermoedelijke afwending, en anderzijds van de toepassing van de beschikbare (juridische) controlemechanismen op afwending kan uitsluitsel geven hieromtrent.

Het huidige Jemenitische conflict woedt op het moment van schrijven nog steeds, wat een reden kan zijn dat er nog maar weinig bekend is over de vermoedelijke afwending van wapens naar

---

¹ Gedurende dit onderzoek kwamen deze wapenleveringen nog tweemaal in opspraak, zowel in februari (Van den Abeele, 6 februari 2019) als in mei (Santens, 10 mei 2019).

dit conflict. Door middel van één oriënterend interview en meerdere expertinterviews poogt deze kwalitatieve studie een antwoord te formuleren op onderstaande onderzoeksvragen. De experts werden benaderd volgens een doelgerichte- of een sneeuwbalsteekproef, en om praktische redenen bevestigd aan de hand van *e-interviews* via mail of Skype.

1. Welke rol spelen bepaalde statelijke actoren en niet-stataelijke gewapende actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?
  - 1.1. *Welke rol spelen bepaalde statelijke actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?*
  - 1.2. *Welke rol spelen bepaalde niet-stataelijke gewapende actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?*

2. Hoe worden de controlemechanismen op bepaalde statelijke actoren en niet-stataelijke gewapende actoren toegepast ter voorkoming van de afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?
  - 2.1. *Hoe worden de controlemechanismen op bepaalde statelijke actoren toegepast ter voorkoming van de afwending van Belgische vuurwapens naar het huidige Jemenitische conflict?*
  - 2.2. *Hoe worden de controlemechanismen op bepaalde niet-stataelijke gewapende actoren toegepast ter voorkoming van de afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?*

In wat volgt wordt allereerst een literatuurstudie voorgesteld. Hierin wordt Jemen ten eerste gesitueerd in geografische, sociaal-demografische en historische context. Vervolgens wordt respectievelijk het internationaal, Europees en Belgisch regelgevend kader omtrent wapenhandel en afwending besproken, evenals de controlemechanismen die hierop van toepassing zijn. In het laatste onderdeel van de literatuurstudie wordt de Belgische wapenproductie- en handel beschreven en tevens de beschikbare literatuur omtrent Belgische wapens in Jemen voorgesteld. In het derde deel van dit onderzoek wordt de probleemstelling voorgesteld, waarbij de relevantie en het conceptueel kader besproken worden. In het vierde deel worden de gemaakte methodologische keuzes, de kwaliteit, en de beperkingen van dit onderzoek toegelicht. In het vijfde deel volgen de resultaten van het onderzoek, en daarna worden de resultaten bediscussieerd en teruggekoppeld aan de literatuurstudie. Het onderzoek wordt afgerond met een conclusie die, naast een beknopte weergave van de bevindingen, enkele wetenschappelijke en beleidsmatige aanbevelingen formuleert.

2. Literatuurstudie

In het eerste onderdeel van de literatuurstudie worden enkele geografische en sociaal-demografische kenmerken van Jemen beschreven. Hierna wordt de geschiedenis van Jemen omschreven ten einde de huidige situatie in het land te schetsen en de rollen van de betrokken actoren hierin te verduidelijken. In het derde onderdeel komen niet alleen de internationale, Europese en Belgische regelgeving omtrent wapenhandel aan bod, maar ook de controlemechanismen op afwijking en een definitie van dit laatste concept. In het vierde onderdeel wordt de Belgische wapenproductie- en handel besproken, evenals de beschikbare literatuur over de aanwezigheid van Belgische wapens in Jemen. De literatuurstudie wordt afgerond met een conclusie.

2.1. Geografische en socio-demografische kenmerken

Jemen, ofwel de Republiek Jemen, is een land gelegen in het zuidoosten van de Arabische peninsula en grenst in het oosten aan Oman en in het noorden aan Saudi-Arabië.² De hoofdstad is San'a (Héau & Stiernon, 2017, p. 5). Jemen telt op het moment van schrijven een populatie van meer dan 29 miljoen inwoners³, met één van de hoogste groeipercentages ter wereld (Durac, 2012, p. 164). Omwille van onder andere de hoge werkloosheid staat het land slechts op de 178ste plaats van de 189 landen in de *'Human Development Index'* (UNDP, 2018, pp. 3-103).

In wat volgt worden enkele sociale kenmerken van Jemen toegelicht. De keuze van deze kenmerken is niet toevallig. Zo kan een inzicht in de religieuze verdeling, het tribalisme en de *'gun culture'* in Jemen ervoor zorgen dat het huidige conflict beter in context geplaatst kan worden.

2.1.1. Religie

Het overgrote deel van de Jemenitische bevolking is moslim (99,1%) en een klein deel joods, christen of hindoe. Het grootste aandeel van de Jemenitische moslims (65%) behoort tot de Soennitische stroming van de Islam, terwijl de resterende 35% zich identificeert met de Sjiitische stroming (Héau & Stiernon, 2017, p. 5). Opvallend is dat deze verdeling ook

---

² Zie bijlage 1.

³ <http://worldpopulationreview.com/countries/yemen-population/>.

geografisch waarneembaar is.⁴ Zo is het noorden en het noordwesten van Jemen voornamelijk Sjiitisch, onder de leer van het Zaidisme en is het zuiden en het zuidoosten van Jemen vooral Soennitisch, volgens de Shafi'i school (Clausen, 2015, pp. 16-29; Miller, 2003, p. 3; Mitchell, 2012, p. 299).

Door de opmars van niet-statelijke gewapende actoren (hierna NSGA) zoals Al-Qaida in de Arabische Peninsula (hierna AQAP) en de Islamitische Staat in Irak en de Levant (hierna ISIL) wint er echter nog een derde stroming aan terrein in Jemen, namelijk de radicale interpretatie van de Islam, welke zich vooral uitbreidt in het oosten en recent ook meer in het zuiden van het land (Brandt, 2013, p. 120; Clausen, 2015, pp. 16-29). Deze religieus-ideologische en geografische verdeling staat ons toe de spanningen die geleid hebben tot het huidige conflict in Jemen (zie 2.2.) beter te begrijpen.

2.1.2. Tribalisme

Een tweede sociale kenmerk dat Jemen typeert is de fragmentatie van de bevolking in stammen, '*tribes*' in het Engels, oftewel het tribalisme. De drie grootste stammen in Jemen zijn de Hashid, de Bakil en de Madhhij (Miller, 2003, p. 3), maar alleen al voor de bevolking van Sjiitische moslims in Jemen zouden er nog minstens 400 andere stammen bestaan.⁵ Deze stammen functioneren elk met een sterke onafhankelijkheid, "*a state within a state*", en voeren verschillende overheidstaken uit (Fraihat, 2016, p. 211; Hoff, 1995, p. 11). Sterker nog, de stammen zouden zelfs effectiever zijn in deze taken dan de Jemenitische overheid zelf (Clausen, 2015, pp. 16-29). Stammen hebben op historisch vlak, zowel tijdens het vroegere kolonialisme als in de nasleep van de Arabische Lente (zie 2.2.), een belangrijke rol gespeeld in de politieke transitie van Jemen en worden daarom ook gerepresenteerd in het Jemenitische politieke bestel (Fraihat, 2016, p. 210; Hoff, 1995, p. 11). De Jemenieten zijn trots op dit traditionele systeem van stamverbanden en refereren naar zichzelf als "*tribesmen*" (Miller, 2003, p. 3).

---

⁴ Zie bijlage 2.

⁵ <https://www.globalsecurity.org/military/intro/islam-zaydi.htm>.

2.1.3. Gun culture

Een studie van de Small Arms Survey (2007, pp. 39-66) komt tot de conclusie dat Jemen met 54,8 wapens per 100 inwoners globaal genomen op de tweede plaats stond wat betreft burgerlijk wapenbezit. Heinze (2014, pp. 70-95) bevestigt deze resultaten in een kwalitatieve studie, waarbij 60,8% van de geïnterviewde Jemenieten een wapen in huis hadden. Said (2002, pp. 189-196) verwijst hierbij naar Jemenitische wetgeving die de verkoop, de verwerving en het dragen van wapens, allemaal zonder vergunning of maximale bovengrens reguleert als een nationaal recht van elke burger. Verder zou het fenomeen van openlijke wapendracht normaal zijn voor mannen die een leeftijd van 15 jaar bereikt hebben (Miller, 2003, p. 3). Dit geeft aan dat er sprake is van een *'gun culture'*, ofwel een wapencultuur. Dat Jemen ook 3,6% van haar GDP (*'Gross Domestic Product'*, ofwel bruto binnenlands product) uitgeeft aan wapens maakt duidelijk dat door deze wapencultuur de vraag naar wapens hoog is (Vranckx, Slijper & Isbister, 2011, p. 14).

Deze wapencultuur zou grotendeels haar oorzaak vinden in de gewelddadige conflicten die recent plaatsvonden in Jemen maar zou daarnaast ook gelinkt kunnen zijn aan het tribalisme van het land (Heinze, 2014, p. 72). Zo stelt Said (2002, pp. 189-196) dat de wapencultuur vooral gelinkt is aan tradities en normen van de stammen eerder dan aan geweld, zoals bijvoorbeeld het feestelijk afvuren van kogels in de lucht op speciale gelegenheden. Miller (2003, pp. 41-44) bekrachtigt dit door de acht kernwaarden van het Jemenitische tribalisme te linken aan de wapencultuur. Zo zouden bijvoorbeeld waarden zoals eer, moed, zelfcontrole of autonomie niet in stand gehouden kunnen worden zonder vuurwapens.

Anderzijds stelt Heinze (2014, p. 74) dat de wapencultuur ook gewelddadige aspecten kent, zoals bijvoorbeeld de toepassing van vuurwapens in het fenomeen van *'blood revenge'* bij *'vendettas'* tussen individuen of stammen, en dat de wapencultuur dus ook criminaliteit met zich meebrengt. Aanvullend redeneert Fraihat (2016, p. 211) dat de wapencultuur en de openlijke wapendracht zorgt voor een *'arms race'* tussen stammen, wat tevens een verklaring kan zijn voor de hoge vraag naar wapens. De relevantie hiervan ligt in de mogelijkheid dat deze vraag naar wapens zich ook uitstrekt tot een vraag naar Belgische wapens.

2.2. Geschiedenis van Jemen

In dit onderdeel van de literatuurstudie wordt de geschiedenis van Jemen toegelicht, zodat het huidige conflict beter in historische context geplaatst kan worden. Er wordt een opdeling gemaakt van periodes waarin Jemen significante politieke transities kende, zijnde de periode voorafgaand aan het ontstaan van de Republiek Jemen (... - 1990), de periode voorafgaand aan de Arabische Lente (1990-2011), de Arabische Lente in Jemen (2011-2012), de transitieperiode van Jemen als oorzaak van het huidige conflict (2012-2015) en ten slotte het huidige conflict in Jemen (2015-2019).

2.2.1. Periode voorafgaand aan het ontstaan van de Republiek Jemen (... - 1990)

Voor de vereniging van de Jemenitische Arabische Republiek (JAR) en de Democratische Volksrepubliek Jemen (DVRJ) tot de Republiek Jemen in 1990, kenden het respectievelijke noordelijke en zuidelijke deel van Jemen verschillende historische ontwikkelingen (Brehony, 2015, pp. 232–250; Clausen, 2015, pp. 16-29; Durac, 2012, pp. 161-178; Fraihat, 2016, pp. 39-57; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17; Hoff, 1995, pp. 28-35; Miller, 2003, pp. 3-7).

Noord-Jemen werd na de neergang van het Ottomaanse Rijk in 1918 omgevormd tot een onafhankelijke monarchie onder de Sjiitische interpretatie van de Islam (Brehony, 2015, pp. 232-250). Na een *coup d'état* in 1962 werd de Jemenitische Arabische Republiek (hierna JAR) uitgeroepen in noord-Jemen (Brehony, 2015, p. 232-250; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17; Miller, 2003, pp. 3-7). Gedurende de jaren zeventig was er in de JAR noch van politieke, noch van economische stabiliteit sprake omwille van de verschillende grensoorlogen met zuid-Jemen en opstanden onder leiding van stamhoofden en meerdere staatsgrepen (Brehony, 2015, pp. 232–250; Héau & Stiernon, 2017; pp. 6-17; Hoff, 1995, p. 28). Hoewel de externe relaties met zuid-Jemen wel verbeterden nadat Ali Abdullah Saleh in 1978 aan de macht was gekomen, ging de interne tevredenheid van de bevolking in de JAR sterk achteruit (Fraihat, 2016, pp. 39-57)

Deze ontevredenheid werd benadrukt door verschillende politieke partijen zoals de Houthi-beweging, onder leiding van Hussein al-Houthi. Deze beweging, waarnaar in het politieke discours gerefereerd wordt als Ansar-Allah, groeide tijdens de jaren negentig en de eerste jaren van de 21ste eeuw uit tot een goed georganiseerde en populaire militair-politieke organisatie (Salisbury, 2015, pp. 1-12). De Houthis spelen tot op de dag van vandaag een belangrijke rol in het Jemenitische conflict.

Vooraleer zuid-Jemen onder invloed van Marxistische bewegingen omgevormd werd tot de DVRJ in 1970 was het een Brits protectoraat, bestaande uit een verstandhouding tussen Soennitische stammen en staten (Hinchcliffe, 1999, pp. 305-312; Hoff, 1995, pp. 15-29). De DVRJ was echter gedoemd om, net zoals de andere satellietstaten van de Sovjet-Unie, de nadelen van het einde van de Koude Oorlog te ondervinden (Miller, 2003, pp. 3-7). De instorting van de Sovjet-Unie betekende namelijk het wegvallen van de grootste bron van externe steun voor de DVRJ, waardoor het regime failliet ging en door deze zwakke positie geen goede relaties kon aanknopen met de rijke golfstaten in het Midden-Oosten (Brehony, 2015, pp. 232-250). Dit leidde tot de vereniging van de JAR en de DVRJ tot de Republiek Jemen op 22 mei 1990 (Brehony, 2015, pp. 232-250; Clausen, 2015, pp. 16-29; Durac, 2012, pp. 161-178; Fraihat, 2016, pp. 39-57; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17; Miller, 2003, pp. 3-7).

2.2.2. Periode voorafgaand aan de Arabische Lente (1990-2011)

Hoewel de vereniging van de JAR en de DVRJ zorgde voor de volledige eenheid van het land, werd de fusie al snel gekenmerkt door een ongelijke machtsverdeling (Brehony, 2015, pp. 232-250; Hoff, 1995, p. 37). Zo werd Saleh president, wat ervoor zorgde dat de macht gecentraliseerd werd in het noorden (Clausen, 2015, pp. 16-29; Hoff, 1995, p. 38). Het sociaal-politieke en economisch marginaliserende beleid van Saleh ten aanzien van het voormalige zuid-Jemen had tot gevolg dat, gelijkaardig aan het ontstaan van de Houthi-beweging in het noorden, de Al-Hirak beweging geboren werd in het zuiden (Durac, 2012, pp. 166; Salisbury, 2015, pp. 1-12). Dit is een beweging van zuiderlingen die hun regio terug onafhankelijk willen maken: hetzij volledig onafhankelijk, hetzij in de context van een federaal Jemen (Brehony, 2015, pp. 232-250; Fraihat, 2016, pp. 39-57).

Waar er in het zuiden dus sprake was van een groeiende ontevredenheid, had deze in het noorden reeds een concrete vorm aangenomen. Nadat Hussein al-Houthi tijdens een gevecht tussen de Houthi-beweging en legerstroepen van Saleh in september 2004 onder verdachte omstandigheden overleed, escaleerde het conflict tussen deze partijen namelijk tot een 6-jaar durende burgeroorlog in noord-Jemen (Brehony, 2015, pp. 232-250; Clausen, 2015, pp. 16-29; Durac, 2012, p. 166; Salisbury, 2015, pp 1-12; UNSC, 2017, p. 104).

Hoewel de oorlog desastreus was voor de infrastructuur van Sa'dah (het historische centrum van het Zaidisme in Jemen), werden de Houthis nooit geheel verslagen en konden ze wapens van het leger buit maken en militaire ervaring opdoen (Brehony, 2015, pp. 232-250; Darwich,

2018, pp. 125-141; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17). Zo dreigden de Houthis na de zogenaamde ‘oorlog van Sa’dah’ met een volgende offensieve campagne die zich zou uitbreiden tot de hoofdstad San’a (Brandt, 2013, pp. 120-138). Dit zouden later geen holle woorden blijken, maar een accurate voorschaduwning van de komende gebeurtenissen.

2.2.3. Arabische Lente in Jemen (2011-2012)

De Arabische Lente is een periode die gekenmerkt wordt door protesten en opstanden tegen de bestaande regimes en hun leiders in verschillende Arabische landen in het Midden-Oosten (Brehony, 2015, pp. 232-250; Duquet, 2014a, p. 4-30). Toen de Arabische Lente de Republiek Jemen bereikte in februari 2011 had het regime van Saleh al een zwakke positie en hoewel politieke instabiliteit niets nieuws was voor het land, heeft de ‘*Yemen Spring*’ toch gezorgd voor grote veranderingen in het Jemenitische politieke landschap (Brehony, 2015, pp. 232-250; Brandt, 2013, pp. 120-138; Durac, 2012, p. 163).

Om een escalatie van de betogingen te vermijden tekende Saleh na bemiddeling door de *Gulf Cooperation Council* (een verzameling van alle Arabische golfstaten, hierna GCC) en de VN op 23 november 2011 de zogenaamde *GCC deal*, wat inhield dat Saleh zou aftreden in ruil voor immuniteit van vervolging en dat de toenmalige Eerste Minister Abdrabbuh Mansur Hadi zou aantreden als President (Brehony, 2015, pp. 232-250; Fraihat, 2016, pp. 39-57; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17; UNSC, 2017, p. 104). Saleh trad na een termijn van 33 jaar officieel af op 27 februari 2012, wat het begin van de transitieperiode markeerde (Durac, 2012, p. 167). Dit compromis van vrede in plaats van rechtvaardigheid zou volgens Fraihat (2016, pp. 39-57) in de toekomst echter leiden tot een gebrek aan beide.

2.2.4. Transitieperiode in Jemen als oorzaak van... (2012-2015)

De transitieperiode in Jemen was problematisch om verschillende redenen. Een eerste probleem was dat Saleh in het land mocht blijven, waardoor hij zijn militaire en tribale relaties en dus ook zijn macht in stand kon houden (Brehony, 2015, pp. 232-250; Fraihat, 2016, pp. 39-57). Een groot deel militaire officiers en stamhoofden bleven namelijk loyaal aan Saleh na zijn aftreden. Dit zorgde voor de versnippering van het leger in diegenen die trouw bleven aan Saleh en in diegenen die zich bij de nieuwe President Hadi voegden (Clausen, 2015, pp. 16-29; Darwich, 2018, pp. 125-141). Bijkomend wist Saleh zelfs een onwaarschijnlijke nieuwe

alliantie te vormen met de Houthis, waarbij hij ervoor zorgde dat het leger de Houthis hielp of hen alleszins niet belemmerde bij het nastreven van hun agenda (Brehony, 2015, pp. 232-250; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17). Dit wordt gezien als een alliantie uit noodzaak en door gemeenschappelijke vijanden, zoals bijvoorbeeld Hadi of AQAP (Fraihat, 2016, pp. 39-57).

Door deze alliantie werd de positie van de Houthis versterkt. Dit betekende ook het begin van nieuwe rondes van geweld tussen de beweging en de overheid (Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17). Zo werden vele wapens van het leger dankzij Saleh doorgespeeld aan de Houthis-beweging, waardoor naar schatting van de VN 68% van de militaire stock afgewend zou zijn tegen 2017 (Darwich, 2018, pp. 125-141; UNSC, 2017, p. 104). Dit zorgde ervoor dat de Houthis in november 2012 genoeg macht hadden om de controle in Sa'dah en bij uitbreiding het grootste deel van het noorden van Jemen over te nemen (Brandt, 2013, pp. 120-138; UNSC, 2017, p. 104).

Een tweede reden waardoor de transitieperiode gedoemd was om te falen lag bij de blijvende ontevredenheid van het Jemenitische volk. Daarom werd er tussen maart 2013 en januari 2014 een *National Dialogue Conference* (hierna NDC) gehouden, die ervoor koos om alle partijen van het Jemenitische politieke landschap met elkaar in dialoog te laten gaan en een nieuwe grondwet op te tekenen. De uitspraken van de NDC kwamen echter niet overeen met de mening van het volk, wat zorgde voor nog meer ontevredenheid over de transitieoverheid onder Hadi. Verder is het frappant dat de Houthis betrokken werden in de NDC terwijl ze, in alliantie met de afgezette president, een militaire campagne voerden in het noorden en die zich spoedig zou uitbreiden naar de hoofdstad (Clausen, 2015, pp. 16-29).

Op 21 september 2014 werd de zwakke positie van de transitieoverheid bevestigd wanneer de Houthis de hoofdstad San'a innamen, zonder weerstand van het leger dankzij Saleh, en Hadi verplichtten de *Peace and National Partnership Agreement* te ondertekenen (Fraihat, 2016, pp. 39-57; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17; UNSC, 2017, p. 104). Dit hield in dat de Houthis zich zouden terugtrekken uit San'a in ruil voor politieke toegevingen door Hadi (Clausen, 2015, pp. 16-29). De Houthis trokken zich echter niet terug en bleven meer toegevingen eisen, waaronder uiteindelijk ook het ontslag van Hadi (Brehony, 2015, pp. 232-250; Fraihat, 2016, pp. 39-57). Wanneer de Houthis in januari 2015 Hadi onder huisarrest plaatsten, nam deze noodgedwongen ontslag en vluchtte hij naar Aden (Clausen, 2015, pp. 16-29; Darwich, 2018, pp. 125-141; UNSC, 2017, p. 104).

In de tussentijd hadden de Houthis ook andere gouvernementen ingenomen in centraal Jemen onder het mom veiligheid te bieden tegen AQAP en de recente nieuwe bedreiging in het land: ISIL (Brehony, 2015, pp. 232-250; Fraihat, 2016, pp. 39-57; Héau & Stiernon, 2017, pp. 6-17). In diezelfde periode waarschuwde Saudi-Arabië dat ze Jemen opnieuw als een prioriteit van hun buitenlands beleid beschouwden en dat ze financiële, politieke en militaire inspanningen zouden steunen om Hadis positie terug te herstellen, wat achteraf gezien een accurate voorschaduwing was van wat er zich enkele maanden later zou afspelen (Brehony, 2015, pp. 232-250). Saudi-Arabië zou er namelijk belang bij hebben dat de Soennitische interpretatie van de Islam in Jemen behouden blijft, zodat ze hun politieke invloed in de regio niet verliezen aan het Sjiitische Iran (Clausen, 2015, pp. 16-29). Dit religieuze argument wordt dan weer door anderen aan de kant geschoven als een ontkenning van de bedreiging dat de politiek-economische wanorde in Jemen stelt voor de veiligheid in het grensgebied van Jemen en Saudi-Arabië (Darwich, 2018, pp. 125-141). Daarnaast zou het bezwijken van de Jemenitische staat kunnen zorgen voor een influx aan illegale immigranten in Saudi-Arabië met mogelijks infiltratie door leden van de terreurgroepen AQAP en ISIL (Clausen, 2015, pp. 16-29; Sorenson, 2014, pp. 1-22).

Nadat Hadi gevlucht was naar Aden hadden de Houthis vrij spel om hun politieke agenda en militaire campagne door te voeren. Zo ontbonden ze op 6 februari 2015 het parlement en namen ze op weg naar Aden, met als objectief de definitieve verwijdering van Hadi uit het land, op 22 maart controle over de luchthaven van Jemen. Tegelijkertijd zouden ook de relaties tussen de Houthis en Iran almaar verbeteren, waardoor er wekelijks 28 vluchten tussen San'a en Teheran werden aangekondigd en Iran een centrale zou bouwen om de elektriciteitsproblemen in Jemen aan te pakken (Fraihat, 2016, pp. 39-57).⁶ Tussen 22 en 25 maart 2015 namen de Houthis controle over het gouvernement Taiz, over Al-Anad, waar de Amerikaanse militaire basis lag en naderden ze de Bab el-Mandeb zeestraat. Tussen deze data werd het Hadi te heet onder de voeten, waardoor hij vluchtte naar Saudi-Arabië en externe interventie aanvroeg (Darwich, 2018, pp. 125-141). Zijn vraag voor ondersteuning werd spoedig beantwoord, wat het officiële startpunt van het huidige conflict betekende.

---

⁶ Sommigen verwijzen naar het Jemenitische conflict als een proxy-oorlog tussen Iran en Saoedi-Arabië (Tzemprin et al., 2015, pp. 191-192), terwijl anderen deze opvatting relativeren (Clausen, 2015, pp. 16-29).

2.2.5. ... het huidige conflict in Jemen (2015-2019)

Op vraag van Hadi lanceerde Saudi-Arabië op 26 maart 2015 operatie *'Decisive Storm'*, wat een reeks luchtaanvallen in Jemen inhield met als doel de positie van Hadi te herstellen en de Houthis-beweging te elimineren (UNSC, 2017, p. 104). Uren later sloten acht voornamelijk Soennitische landen⁷ en ook de lokale stammen van zuid-Jemen zich hierbij aan: de grootste autocratisch-multilaterale coalitie ooit in het Midden-Oosten (Fraihat, 2016, pp. 39-57). Kort daarna verleenden ook de VS, het Verenigd Koninkrijk (hierna VK) en Frankrijk diplomatieke en logistieke steun aan wat bekend staat als de Saudi-Arabische coalitie (Darwich, 2018, pp. 125-141). Deze interventie eindigde officieel op 21 april 2015 en werd vervangen door operatie *"Restoring Hope"*, wat volgens Saudi-Arabië zou moeten streven naar het einde van het conflict, maar in realiteit een voorzetting van de land- en luchtoperaties betekende (Świątek, 2017, p. 43).

Een andere recente ontwikkeling in het conflict was de aanvaarding van *Resolutie 2216* door de VN-Veiligheidsraad in 2015⁸, wat inhield dat de Houthis zich moesten terugtrekken uit de bezette gouvernementen, dat er een internationaal wapenembargo op de beweging werd ingesteld en dat er vredesgesprekken moeten starten tussen de betrokken partijen (Forster, 2017a, pp. 479-488; Ruys & Ferro, 2016, pp. 61-98). Het wapenembargo is behalve op de Houthis ook van toepassing op partijen die Saleh steunden, hoewel deze gedood werd door kogels van de Houthis op 4 december 2017 (Devi, 2017, p. 50). Wat de vredesgesprekken betreft is er sprake van wisselend succes. Zo liep een reeks onderhandelingen in 2016 spaak na 108 dagen in Koeweit, en konden gesprekken in Genève in september 2018 niet aanvatten omdat de Houthis niet ter plekke kwamen (Edroos, 3 december 2018). Niettemin werd er op het einde van 2018 wel een akkoord bereikt tussen de Houthis en de Jemenitische overheid in Stockholm omtrent onder andere een uitwisseling van gevangenen, de oprichting van een gedemilitariseerde zone rond de haven van Hodayda en het hervatten van de gesprekken in de toekomst (Salisbury, 21 december 2018). De situatie omtrent de haven van Hodayda is een veel besproken gebeurtenis omdat de coalitie onder het mom van het wapenembargo uit *Resolutie 2216* de instroom van essentiële humanitaire hulp naar de (door de Houthis bezette) haven blokkeerde, al maken de Houthis zich ook geregeld schuldig aan buitenproportionele blokkades (ICJ, 2018, p. 16). Hoewel het Stockholm-akkoord in wezen een mijlpaal is in het conflict, wijst

---

⁷ Verenigde Arabische Emiraten (hierna VAE), Bahrein, Koeweit, Qatar, Egypte, Jordanië, Marokko en Soedan.

⁸ Resolutie 2216 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (14 april 2015), *UN Doc. S/RES/2216* (2015).

Salisbury (21 december 2018) erop dat het vooral een gevolg was van internationale druk, dat Edroos (3 december 2018) dan weer linkt aan de moord op Jamal Kashoggi, en dat het daarom niet als een politieke doorbraak gezien kan worden. Het eerste concrete gevolg van dit akkoord kan gezien worden in de terugtrekking van de Houthis uit twee havens in mei 2019, dat tegelijkertijd een tegemoetkoming is aan *Resolutie 2216* (De Greef, 11 mei 2019).

Andere noemenswaardige ontwikkelingen zijn de terugtrekking van Qatar uit de coalitie in juni 2017 omwille van conflictueuze relaties met Saudi-Arabië en de VAE (Slijper, 2017, p. 32), en de oprichting van de *Southern Transition Council* (hierna STC) in het zuiden van Jemen. De STC is een vernieuwde politieke representatie van de zuiderse Al-Hirak separatisten, dat steun krijgt van de VAE (Forster, 2017b, pp. 133-141). De huidige geografische verdeling van de centrale partijen in het conflict wordt door middel van een kaart weergegeven in bijlage 3.⁹ Kortom, het huidige conflict wordt vooral gekenmerkt door een complexe afwisseling van bombardementen, gevechten, vredesgesprekken, en staakt-het-vuren, waarbij geen enkele partij de overhand lijkt te krijgen over de andere (Darwich, 2018, pp. 125-141).

Ondanks de complexiteit van het huidige conflict is het onmiskenbaar dat de situatie in Jemen rampzalige gevolgen heeft voor de Jemenitische bevolking. Zo schat het *Armed Conflict Location & Event Data Project* (18 april 2019) dat de kaap van 70.000 dodelijke slachtoffers recent werd overschreden. Hoewel er ook sprake is van hongersnood en cholera zou een aanzienlijk deel van deze slachtoffers gevallen zijn ten gevolge van mensenrechtenschendingen en schendingen van internationaal humanitair recht (United Nations Human Rights Council¹⁰, 2018; International Commission of Jurists¹¹, 2018). Schendingen van principes zoals distinctie, proportionaliteit en voorzorg worden veelal genoemd inzake de luchtaanvallen van de coalitie, maar het is aangetoond dat ook andere partijen zich schuldig maken aan schendingen van verschillende categorieën.¹² Verschillende niet-gouvernementele organisaties (hierna NGO's) rekenen bepaalde schendingen in het conflict ook tot internationale misdrijven (Human Rights

---

⁹ Zie bijlage 3.

¹⁰ Hierna UNHRC.

¹¹ Hierna ICJ.

¹² Recente rapporten van organisaties die hier toezicht op houden (UNHRC, 2018; ICJ, 2018) rapporteren dat er ook sprake is van toegangsbeperkingen op humanitaire middelen en bijstand, arbitraire detenties, gedwongen verdwijningen, marteling, mishandeling, schendingen van vrijemeningsuiting, seksueel geweld en het rekruteren en inzetten van kindsoldaten. Hierbij worden expliciet de overheden van Jemen, Saoedi-Arabië, en de VAE genoemd, evenals de *de facto* Houthi overheid.

Watch, 26 maart 2017; Amnesty International, 2018, p. 400), al is de VN voorlopig nog voorzichtig met het bevestigen hiervan (UNHRC, 2018, pp. 14-15).

Volgens Parmentier (2011, pp. 381-389) is er binnen de criminologie nog te weinig aandacht voor internationale misdrijven.¹³ Onderzoek naar deze vorm van criminaliteit zou volgens hem kunnen bijdragen aan het proces van ‘*Transitional Justice*’, wat het geheel van mechanismen is waarbij een samenleving naar rechtvaardigheid streeft tijdens en na conflicten (UNSC, 2004, p. 4). In het Jemenitische conflict is er, omwille van het gebrek aan vervolging van internationale misdrijven, veeleer sprake van straffeloosheid dan van ‘*Transitional Justice*’ (Amnesty International, 2018, p. 402). Een discipline zoals criminologie kan hier dus nog een significante bijdrage aan leveren.

Anderen stellen dan weer de dubbele vraag met betrekking tot de verantwoordelijkheid van landen die wapens verhandelen aan partijen die betrokken zijn in dit conflict (Amnesty International, 6 februari 2019, Stiernon, 19 januari 2016, pp. 1-4, Stiernon & Jacqmin, 20 september 2017; Vredesactie, 25 maart 2019, p. 4). Enerzijds wordt de vraag gesteld in welke mate deze landen medeverantwoordelijk zijn aan internationale misdrijven, en anderzijds in welke mate de regelgeving omtrent wapenhandel gerespecteerd wordt.

---

¹³ Rome Statuut van het Internationaal Strafhof van 17 juli 1998, *United Nations Treaty Series*, vol. 2187, 3.

2.3. Regelgeving

In dit onderdeel van de literatuurstudie komt de regelgeving omtrent de wapenhandel aan bod. Achtereenvolgens wordt het internationale, het Europese en het Belgische kader besproken. Deze bespreking is niet exhaustief. Daarna worden de hieruit volgende concrete controlemechanismen op afwending beschreven, waarbij afwending eerst nog gedefinieerd wordt.

2.3.1. Internationaal kader

Wat het internationaal kader omtrent wapenhandel betreft worden vier documenten genoemd omdat ze van toepassing zijn op België of Jemen. Het eerste document is de *Wassenaar Agreement*. Dit is een internationaal controleorgaan dat werd opgericht in 1996 als de vervanger van het *Coordinating Committee for Multilateral Export Controls* uit 1949, met als doel de uitvoercontrole op wapenhandel van de deelnemende landen beter op elkaar af te stemmen (Cops, Duquet & Gourdin, 2017, p. 33; Dirckx, 2018, p. 4). Het achterliggende idee hierbij is dat de nationale en internationale veiligheid beter beschermd kan worden indien er meer informatie gedeeld wordt tussen de deelnemende landen over hun wapenhandel, om te vermijden dat er wapens zouden afgewend worden naar conflictgebieden (Dirckx, 2018, p. 4; Hoelscher & Wolfgang, 1998, p. 53). Concreet hebben de deelnemende landen een informatieplicht aan elkaar over de wapenhandel die ze voeren en over de vergunningsweigeringen, en werken ze samen aan de lijst van wapens waarop de uitvoercontrole van toepassing is (Dirckx, 2018, p. 4; Baum & Duquet, 2015, pp. 8-9). Momenteel zijn er 41 landen lid van deze overeenkomst, waaronder ook België. Dit betekent echter niet dat deze overeenkomst een bindende kracht heeft, aangezien ze behoort tot de klasse van het zogenaamde 'soft law' (Baum & Duquet, 2015, pp. 8-9; Cops et al., 2017, p. 33; Dirckx, 2018, p. 4).

De volgende documenten werden opgesteld door de VN. Het tweede document is het *Arms Trade Treaty* (hierna ATT).¹⁴ Dit is een verdrag omtrent wapenhandel, dat door de VN op 2 april 2013 werd opgetekend en door België geratificeerd werd op 3 juni 2014 (De Baets, 2017, p. 12). Dit was een historische ontwikkeling omdat het een globaal kader van standaarden en minimumvereisten opstelt in de regulering en het controlebeleid van wapenhandel (Cops et al.,

---

¹⁴ Verdrag inzake de wapenhandel van 2 april 2013, *United Nations Treaty Series*, nr. 1 (2015), Cm 8993.

2017, p. 33; Baum & Duquet, 2015, p. 9; De Baets, 2017, p. 12). De voornaamste doelen liggen in de preventie en de bestrijding van illegale wapenhandel en meer aandacht voor mensenrechten en humanitair recht bij de besluitvorming inzake wapenhandel, om zo de escalatie van conflicten te voorkomen en in bredere zin internationale vrede, veiligheid en stabiliteit voorop te stellen (Baum & Duquet, 2015, p. 33; De Baets, 2017, p. 12; Dirckx, 2018, p. 4). Artikel 6, 7 en vooral 11 van het ATT zijn het meest relevant voor dit onderzoek omdat deze respectievelijk bepalingen inhouden omtrent het verbieden van uitvoervergunningen, het beoordelen van uitvoervergunningen, en afwending.

Het derde document is *Resolutie 55/255* van de VN Veiligheidsraad, ofwel het *VN-Vuurwapenprotocol* uit 2001.¹⁵ Hoewel dit protocol voornamelijk gericht is op de illegale wapenhandel, is het toch relevant voor deze literatuurstudie. De resolutie verplicht de deelnemende landen namelijk tot het markeren en het registreren van wapens bij de productie ervan (De Baets, 2017, p. 12). Andere controlemechanismen die de resolutie voorschrijft zijn een informatieplicht van de uitvoer naar landen die op de route tussen het export- en het importland liggen en de nodige veiligheidsvoorzieningen tijdens deze uitvoer (Duquet & Van Heuverswyn, 2013, pp. 15-16). Ten slotte is ook *Resolutie 2216* van de VN uit 2015 relevant (zie 2.2.5.).¹⁶

2.3.2. Europees kader

De Europese Unie (hierna EU) heeft een sterke invloed op de regulatie van het controlesysteem ten aanzien van internationale wapenhandel (Duquet, 2012, pp. 15-19). Cops et al. (2017, pp. 35-36) identificeren drie redenen waarom er vanuit de EU legislatieve initiatieven werden uitgevaardigd omtrent wapenhandel. Een eerste is het boemerangeffect tijdens de Golfoorlog in 1991, waarbij westerse troepen geconfronteerd werden met het feit dat hun tegenstanders wapens gebruikten die hun eigen overheden geleverd hadden. Een tweede reden is dat de EU geen militaire kracht heeft, en hun macht dus uitsluitend ligt in de manifestatie van normatieve standaarden inzake wapenhandel. Een derde reden is de ontwikkeling van de Europese defensiemarkt in de voorbije decennia en de nood aan een geharmoniseerd Europees uitvoerbeleid om dit te controleren.

---

¹⁵ Resolutie 55/255 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (8 juni 2001), *UN Doc. A/RES/55/255* (2001).

¹⁶ Resolutie 2216 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (14 april 2015), *UN Doc. S/RES/2216* (2015).

Voordat de *Europese Gedragscode* in 1998 werd opgesteld viel de internationale wapenhandel onder artikel 346 van het *Verdrag van de Werking van de EU* uit 1957¹⁷, wat stelde dat de lidstaten hun eigen nationale controlemechanismen konden regelen om hun individuele veiligheidsbelangen te waarborgen (Duquet & Van Heuverswyn, 2013, p. 21). De *Europese Gedragscode* uit 1998, hoewel deze niet bindend was, vormde een eerste stap naar een geharmoniseerd beleid en stelde een gemeenschappelijke Europese lijst op van militaire goederen in 22 categorieën (Gourdin et al., 2017, p. 39).¹⁸¹⁹ De communicatie over de uitvoer van militaire goederen werd op die manier geharmoniseerd, evenals gekanaliseerd in het forum dat de *Working Party on Conventional Arms Exports* (hierna COARM) vormt (Gourdin et al., 2017, p. 25). Een volgende ontwikkeling was de vervanging van de *Europese Gedragscode* door het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944*.²⁰ Dit behield de meeste aspecten van de gedragscode en specificerde deze verder in een kader van bindende regels om de uitvoercontrole van wapens en militaire technologie te definiëren, hoewel de vergunningsprocedure zelf een nationale bevoegdheid bleef (Duquet & Van Heuverswyn, 2013, p. 21).

Concreet stelt het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* in artikel 2 acht criteria op, die minimumstandaarden zijn voor het wapenuitvoerbeleid van de Europese lidstaten.²¹²² Sommige criteria refereren bijvoorbeeld naar de situatie in het land van de eindbestemming (Duquet, 2012, pp. 15-17). De eerste vier criteria zijn weigeringsgronden, terwijl de andere vier overwegingsgronden zijn die niet automatisch de weigering van een vergunning kunnen betekenen (Gourdin et al., 2017, pp. 56-57). Het zevende criterium is het meest relevant voor dit onderzoek, en stelt dat er gelet op het gevaar voor afwending rekening gehouden moet worden met bijvoorbeeld het risico dat de goederen bij terroristische organisaties terechtkomen. Artikel 5 stelt dat er slechts uitvoervergunningen mogen worden goedgekeurd mits inclusie van

---

¹⁷ Verdrag 25 maart 1957 betreffende de werking van de Europese Unie Geconsolideerde versie van het EG-Verdrag na het Verdrag van Lissabon, B.S. 17 december 2007.

¹⁸ Gemeenschappelijk EU-lijst van militaire goederen op 26 februari 2018 door de Raad vastgesteld (2018/C098/01).

¹⁹ Zie bijlage 4.

²⁰ Gemeenschappelijk standpunt Europese Raad nr. 2008/994/GBVB, 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, *Pb.L.*, 13 december 2008, afl. 255, 99.

²¹ Gemeenschappelijk EU-lijst van militaire goederen op 26 februari 2018 door de Raad vastgesteld (2018/C098/01).

²² Zie bijlage 5.

betrouwbare informatie omtrent het eindgebruik van de militaire goederen (zogenaamde eindgebruikscertificaten²³), teneinde het risico op afwending te minimaliseren (Duquet & Van Heuverswyn, 2013, p. 25). Artikel 10 stelt dan weer dat lidstaten sociale, commerciële en industriële belangen mogen laten meespelen in hun uitvoerbeleid, zolang deze geen afbreuk doen aan de acht minimumcriteria (Duquet, 2012, pp. 15-17). Dit spanningsveld tussen enerzijds de belangen vernoemd in artikel 10 en anderzijds de acht criteria als weigerings- en overwegingsgronden van uitvoervergunningen in artikel 2, vat de kern van het maatschappelijke debat rond wapenhandel samen: een afweging tussen de kosten en baten van de uitvoer.

Duquet (2014a, pp. 8-30) stelt dat de EU dus op drie wijzen invloed kan uitoefenen op het wapenuitvoerbeleid van de lidstaten. Ten eerste kan ze de criteria uit het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* toepassen en hier politieke of gerechtelijke sancties aan verbinden bij overtredingen. Ten tweede kan ze informatieverplichtingen bevorderen, zoals het *no-undercut principe* dat het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* vooropstelt en waarbij lidstaten elkaar moeten consulteren indien land A een uitvoer wil toestaan die eerder door land B werd geweigerd. Ten laatste kunnen de ministers van Buitenlandse Zaken in de Raad bij unanimitéit ook wapenembargo's opleggen, wat een sterk bindend instrument is voor alle lidstaten (Baum & Duquet, 2015, p. 7). Zo werd er, ten gevolge van *Resolutie 2216* van de VN, een wapenembargo ingesteld op bepaalde actoren in Jemen door *Besluit 2015/882*²⁴ ter versterking van *Verordening 1352* uit 2014.²⁵ Dit besluit verbiedt de verkoop van alle soorten wapens, munitie, voertuigen, militaire elektronische onderdelen en het aanbieden van diensten of financiële steun voor militaire activiteiten aan onder andere de Houthis.

Daarnaast tekenden 750.000 inwoners van de EU in 2016 een petitie met de eis voor een opschorting van Europese wapenleveringen aan Saudi-Arabië omwille van beschuldigingen tegen het land inzake schendingen van de rechten van de mens in het Jemenitische conflict, wat leidde tot de niet-bindende *Resolutie 2029* uit 2017 door het Europese Parlement.²⁶ Deze

---

²³ Hoewel er in de literatuur soms een onderscheid gemaakt wordt tussen eindgebruikscertificaten en eindgebruikerscertificaten, zal die eerste term gebruikt worden in dit onderzoek als een omvatting van beide.

²⁴ Besluit 2015/882 van de Raad van 8 juni 2015 tot wijziging van Besluit 2014/932 betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Jemen, *Pb.L.* 8 juni 2015.

²⁵ Verordening 1352 van de Raad betreffende beperkende maatregelen in verband met de situatie in Jemen (18 december 2014, *Pb. L.*, 19 december 2014, afl. 365/60).

²⁶ Resolutie van het Europees Parlement (13 september 2017) over wapenuitvoer: tenuitvoerlegging van Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB (2017/2029).

resolutie erkende de problematiek, maar aangezien de wapenuitvoer tot de bevoegdheid van de lidstaten behoort en een embargo enkel bij unanimititeit door de ministers van Buitenlandse Zaken in de Raad van Europa kan worden opgelegd, is een Europees wapenembargo op Saudi-Arabië onwaarschijnlijk noch wenselijk voor sommige lidstaten (Héau & Stiernon, 2017, p. 21). Niettemin heeft dit ook een invloed gehad op het Belgische politieke discours, aangezien het in de Kamer van Volksvertegenwoordigers leidde tot de *Resolutie om het buitenlands beleid van België ten aanzien van het Koninkrijk Saudi-Arabië te herzien* van 8 juni 2017.²⁷ Deze resolutie was eveneens niet-bindend en had volgens Héau & Stiernon (2017, p. 22) dus louter een symbolische waarde, hoewel verschillende bronnen rapporteren dat er door de Vlaamse overheid geen rechtstreekse vergunningen meer werden goedgekeurd naar Saudi-Arabië sinds het najaar van 2017 (Abramson, 2018, pp. 34-35, Vredesactie, 25 maart 2019, p. 3).

2.3.3. Belgisch kader

De eerste wettelijke verankering van de wapenhandel in België is terug te vinden in de *Wet van 30 juni 1930 betreffende de in-, uit- en doorvoer van goederen*, welke gewijzigd werd door de *Wet van 30 juli 1934*.²⁸ Hierbij vielen wapens onder goederen en de verhandeling ervan onder het principe van de vrije handel. In buitengewone en abnormale omstandigheden kon de Koning wel speciale maatregelen treffen om de handel in wapens te controleren, waardoor deze wetten gezien kunnen worden als de eerste vorm van uitvoercontrole op wapens (Gourdin et al., 2017, p. 19).

Na de Tweede Wereldoorlog werd de wapenuitvoer van België het onderwerp van politieke en sociale discussie omdat er controversiële wapenleveringen uitgevoerd waren naar een gewapende actor in Algerije (Gourdin et al., 2017, p. 19; Dirckx, 2018, pp. 7-9). Dit zorgde voor de opheffing van voornoemde wetten en de introductie van de *Wet van 11 september 1962 voor in-, uit- en doorvoer van goederen*²⁹, welke gewijzigd werd in 1968 in de nasleep van een ander schandaal. Deze wet behield de focus op het principe van de vrije markt, maar voorzag wel in de mogelijkheid om in een aantal gevallen een vergunningsstelsel op te stellen en door

---

²⁷ Resolutie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (8 juni 2017) om het buitenlands beleid van België ten aanzien van het Koninkrijk Saudi-Arabië te herzien, *Parl.St. Kamer 2016-2017 (2055/011)*.

²⁸ Beide opgeheven bij Wet van 11 september 1962 voor in-, uit- en doorvoer van goederen.

²⁹ Wet van 11 september 1962 betreffende de in-, uit- en doorvoer van goederen en de daaraan verbonden technologie, *B.S. 27 oktober 1962*.

de bevoegde minister vergunningen te laten opschorten of in te trekken. In deze wet werden er dus geen concrete regelingen gespecificeerd voor de internationale wapenhandel (Gourdin et al., 2017, p. 20).

Waar er schandalen aan de grond lagen van het ontstaan van de *Wet van 11 september 1962* en de wijziging hiervan in 1968, herhaalde de geschiedenis zich een aantal decennia later. De resultaten van een parlementaire onderzoekscommissie uit 1987³⁰ gaven namelijk aan dat er Belgische wapenleveringen geweest waren naar landen waarop een embargo gold, terwijl de aanbevelingen pleitten voor een samenhangend beleid en een betere controle op de aanvragen en de eindgebruikers van de wapenleveringen. In de nasleep hiervan zag de *Wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie*³¹ het daglicht, wat de eerste concrete regeling van wapenhandel in België betekende. Deze wet introduceerde bijvoorbeeld de vereiste van een administratieve procedure bij een aanvraag, evaluatiecriteria waaraan deze getoetst moest worden en sancties bij de niet-naleving hiervan. Verder werd deze wet ook aangevuld met het *Koninklijk Besluit van 8 maart 1993*³², dat een lijst met goederen opstelde waarvoor steeds een uitvoervergunning vereist was (Cops et al., 2017, pp. 89-158; De Baets, 2017, p. 15; Dirckx, 2018, pp. 7-8; Gourdin et al., 2017, pp. 19-29).

De periode na de invoering van de *Wet van 5 augustus 1991* werd echter opnieuw gekenmerkt door een woelig politiek discours, waarbij Vlaamse politici protesteerden tegen wapenleveringen van Waalse bedrijven aan Saudi-Arabië (Dirckx, 2018, p. 8). Deze “*Saudi-Arabische crisis*” leidde tot een “*impliciete regionalisering*” van de uitvoercontrole op de wapenhandel, waarbij een Nederlandstalige en een Franstalige minister verantwoordelijk werden gesteld voor de uitvoeraanvragen uit hun respectievelijke taalgebied. Deze impliciete regionalisering was een tijdelijke oplossing, aangestuurd door een “*incident driven approach*” en was een voorspelling van de vorm die het vergunningsbeleid later zou aannemen (Gourdin et al., 2017, p. 22).

---

³⁰ Parlementair onderzoek naar de Belgische leveringen van wapens en munitie aan landen die in een gewapend conflict verwickeld zijn of waartegen een wapenembargo geldt, *Parl.St.* Kamer 1988-1989, nr. 137/6.

³¹ *Wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van (en de bestrijding van illegale handel in) wapens, munitie en speciaal (voor militair gebruik of voor ordehandhaving) voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie*, *B.S.* 10 september 1991.

³² *Koninklijk besluit van 8 maart 1993 betreffende de in-, uit- en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie*, *B.S.* 6 april 1993, 7.325.

Een volgende ontwikkeling is de wijziging van de *Wet van 5 augustus 1991* door de *Wet van 26 maart 2003*³³, dat een initiatief was van parlementsleden om het Belgische wapenuitvoerbeleid transparanter en meer in overeenstemming met de Europese ontwikkelingen (zie 2.3.2.) te maken (Gourdin et al., 2018, p. 23). Kort daarna werd de impliciete regionalisering effectief verankerd in formele wetgeving, middels de *Bijzondere Wet van 12 augustus 2003*.³⁴ Deze wet stelde de gewesten formeel bevoegd voor de controle op de wapenhandel uit hun respectievelijke gebieden, om politieke onenigheid op federaal niveau te vermijden. De federale overheid bleef wel bevoegd voor de handel van wapens van het leger en de politie (Cops et al., 2017, pp. 89-158; De Baets, 2017, p. 16; Dirckx, 2018, p. 8; Duquet, 2014a, p. 40).

In de periode na de inwerkingtreding van de *Bijzondere wet van 12 augustus 2003* werden de gewesten aangespoord een eigen regelgevend kader te ontwikkelen. Deze zouden er echter pas komen in 2012, onder druk van de Europese ontwikkelingen in het kader van een harmonisering van het Europees wapenuitvoerbeleid. In de periode tussen 2003 en de inleiding van de decreten in 2012 bleef de federale *Wet van 5 augustus 1991* toegepast worden door de gewesten als wettelijke grondslag voor de wapenhandel. Het Vlaamse en het Waalse gewest introduceerden respectievelijk het *decreet van 15 juni 2012*³⁵ en het *decreet van 21 juni 2012*³⁶ en vervulde zo de formele regionalisatie. Het Vlaamse gewest creëerde hierbij een volledig nieuw wettelijk kader, terwijl het Waalse gewest de bepalingen uit de federale wet grotendeels overnam in het decreet (Cops, et al., 2017, pp. 89-158; De Baets, 2017, p. 16; Dirckx, 2018, p. 9; Duquet, 2014a, p. 40; Duquet & Van Heuverswyn, 2013, p. 41; Gourdin et al., 2017, pp. 25-26).

Een recente ontwikkeling voor het Waalse decreet is de vernietiging van twee artikelen door een *arrest van het Grondwettelijk Hof van 19 december 2013*.³⁷ De meest recente ontwikkeling

---

³³ Wet van 26 maart 2003 tot wijziging van de wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van en de bestrijding van illegale handel in wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie, *B.S.* 7 juli 2003, 36.106.

³⁴ Bijzondere Wet van 12 augustus 2003 betreffende de wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 20 augustus 2003.

³⁵ Decreet 15 juni 2012 betreffende de in-, uit- en doorvoer en overbrenging van defensie-gerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingsmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen en munitie, *B.S.* 4 juli 2012.

³⁶ Decreet van 21 juni 2012 betreffende de invoer, uitvoer, doorvoer en overdracht van civiele wapens en van defensie-gerelateerde producten, *B.S.* 21 juni 2012.

³⁷ GwH 19 december 2013, nr. 169/2013, *Arr.GwH* 2013.

voor het Vlaamse decreet is de wijziging ervan door het *decreet van 30 juni 2017 tot wijziging en optimalisatie van diverse bepalingen van het Wapenhandeldecreet van 15 juni 2012*³⁸ (Cops, 2017, p. 19) en door het *decreet van 8 juni 2018*.³⁹ Aansluitend werd het besluit van 20 juli 2012, dat gepubliceerd werd ter ondersteuning van het *decreet van 15 juni 2012*, vervangen door het *besluit van 9 maart 2018 tot wijziging van het Wapenhandelbesluit van 20 juli 2012*.⁴⁰

2.3.4. Controlemechanismen op afwending

Vooraleer de concrete Vlaamse en Waalse controlemechanismen op afwending bij individuele vergunningen in deze subtitel besproken worden, zal het begrip ‘afwending’ gedefinieerd worden. De focus ligt bij deze twee gewesten omdat de wapenhandel van het Brusselse gewest en de federale regering weinig relevantie hebben voor deze literatuurstudie.

2.3.4.1. Afwending

Afwending komt van het werkwoord ‘afwenden’, wat verwijst naar het ‘in een andere richting brengen’ of ‘het een andere kant op brengen’.⁴¹ In context van de wapenhandel verwijst dit dus naar het in een andere richting brengen van wapens dan initieel voorzien. Zo omschrijft de preambule van het ATT afwending als “(...) *de omleiding (...) naar de illegale markt of voor onbevoegd eindgebruik en onbevoegde eindgebruikers*”, terwijl het zevende criterium van het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* afwending vertaalt als “(...) *in het kopende land een andere bestemming krijgen of onder ongewenste voorwaarden opnieuw worden uitgevoerd, ... een andere, ongewenste eindgebruiker of een ander ongewenst eindgebruik krijgen*”. De notie van ‘ongewenst’ in het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* moet opgevat worden vanuit het perspectief van de regelgeving als illegitiem, overeenkomstig met de notie ‘onbevoegd’ uit het ATT. De Europese interpretatie van het begrip werd ook overgenomen in het Vlaamse

---

³⁸ Decreet van 30 juni 2017 tot wijziging en optimalisatie van diverse bepalingen van het Wapenhandeldecreet van 15 juni 2012, *B.S.* 3 augustus 2017.

³⁹ Decreet van 8 juni 2018 houdende de aanpassing van de decreten aan de verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming), *B.S.* 26 juni 2018.

⁴⁰ Besluit van 9 maart 2018 van de Vlaamse Regering tot wijziging van het Wapenhandelbesluit van 20 juli 2012 en het besluit van de Vlaamse Regering van 14 maart 2014 tot regeling van de uitvoer, doorvoer en overbrenging van producten voor tweërlei gebruik en het verlenen van technische bijstand, *B.S.* 26 april 2018.

⁴¹ <https://www.encyclo.nl/begrip/afwenden>.

*decreet van 30 juni 2017*⁴² (Cops, 2017, p. 33). Het begrip krijgt dus verschillende invullingen, maar het heeft steeds als gevolg dat de goederen een onbevoegde eindgebruiker of een onbevoegd eindgebruik krijgen.

Zo wordt duidelijk dat het begrip twee componenten heeft: enerzijds dat van de omleiding of het krijgen van een andere binnenlandse of buitenlandse bestemming, anderzijds dat van de onbevoegde eindgebruiker of het onbevoegde eindgebruik. Het is belangrijk te begrijpen dat er in dit onderzoek flexibel omgesprongen wordt met de interpretatie van beide componenten. Het begrip afwending dient in voorliggend document namelijk breed opgevat te worden als alle wijzen waarop wapens een onbevoegde eindgebruiker of een onbevoegd eindgebruik kunnen krijgen, waarin zowel statelijke als niet-statale actoren een rol kunnen spelen. Zo worden niet enkel alle distributiehandelingen door statelijke actoren als afwending gezien⁴³, maar ook alle verwervingshandelingen door niet-statale actoren, zoals buitmaking tijdens gevechten, re-activatie van wapens, diefstal van overheidsdiensten, illegale handel, vervalsing van eindgebruikscertificaten of andere documenten, ... (Arsovska, 2014, pp. 295-305; De Baets, 2017, p. 42; Cops, 2017, p. 24; Hales, Lewis, & Silverstone, 2006, p. 11; Wood & Danssaert, 2011, p. 6).

Deze concrete vormen van afwending kunnen volgens Duquet en Van Heuverswyn (2013, p. 10) gepaard gaan met overtredingen zoals bijvoorbeeld omkoping, vervalsing of het vermijden van fysieke grenzen, en kunnen deze zowel de nationale belangen als de internationale vrede schaden. Dit is waar de criminologische relevantie van afwending duidelijk wordt. Zo kan afwending op zich al een overtreding van het in regelgeving vervatte eindgebruikscertificaat door illegitieme distributiehandelingen of van de lokale wetgeving door illegale verwervingshandelingen inhouden⁴⁴, maar kunnen ook de neveneffecten van afwending normoverschrijdend zijn. Deze bijwerkingen kunnen crimineel zijn op het mesoniveau, maar ook de

---

⁴² Decreet van 30 juni 2017 tot wijziging en optimalisatie van diverse bepalingen van het Wapenhandeldecreet van 15 juni 2012, *B.S.* 3 augustus 2017.

⁴³ Clapham, Giacca, Parker, en Casey-Maslen (2016, p. 349) stellen in hun interpretatie van het ATT dat er geen sprake is van onbevoegd eindgebruik of een onbevoegde eindgebruiker wanneer het distribuerende land de verspreiding vergunt of autoriseert. In dit onderzoek wordt dit echter wel als onbevoegd gezien. Het is immers nog steeds in strijd met het eindgebruikscertificaat.

⁴⁴ Volledigheidshalve moet er vermeld worden dat er ook sprake kan zijn van legale afwending, bijvoorbeeld een omleiding door omstandigheden, dat door gebeurtenissen onafhankelijk hiervan in onbevoegd eindgebruik kan resulteren.

vorm aannemen van internationale misdrijven (zie 2.2.5.). Om het risico op afwending in te perken worden controlemechanismen gebruikt, die hieronder toegelicht worden.

2.3.4.2. *Controlemechanismen*

Hoewel de Europese regelgeving (zie 2.3.2.) wel vooropstelt dat er controlemechanismen moeten zijn om afwending te voorkomen, worden er geen concrete procedures omschreven. De lidstaten zijn dus vrij om deze zelf in te vullen, wat zich manifesteert in de ontwikkeling van verschillende procedures door verschillende overheden. Zo is de Dienst Controle Strategische Goederen bevoegd voor de vergunningsaanvragen in Vlaanderen, terwijl de *Direction des licences d'Armes*, de dienst *Wallonie-Bruxelles International* of de *Commissin d'avis sur les licences d'exportation d'armes* bevoegd zijn voor de vergunningsaanvragen in Wallonië afhankelijk van de gevoeligheidsinschatting van de aanvraag. Gourdin et al. (2017, p. 47) rapporteren dat Wallonië (N=1369) in 2015 ongeveer 12 keer meer vergunningen verleende dan Vlaanderen (N=115). De vergunningsaanvragen in Vlaanderen vallen daarbij onder het beleidsdomein 'buitenlands beleid', terwijl deze in Wallonië overkoepeld worden door het beleidsdomein 'economie' (Gourdin et al., 2017, pp. 29-77).

Een vergunning kan dus verkregen worden bij één van deze vergunningsdiensten, die de aanvraag onderwerpen aan een aantal controlemechanismen. Het eerste controlemechanisme is de voorafgaande erkenning of de voorafgaande machtiging die men respectievelijk in Wallonië of Vlaanderen dient te bekomen om de legitimiteit van de vergunningsaanvrager aan vroege controle te onderwerpen (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77). Een tweede controlemechanisme ligt in de informatie die de vergunningsdienst van de aanvrager vereist. Deze verplichtingen omtrent informatie zijn volgens Cops et al. (2017, p. 112) de belangrijkste controlemechanismen om de legitimiteit en wenselijkheid van de potentiële uitvoer te evalueren, en worden in de literatuur opgedeeld in drie fasen.

De eerste fase van controle door middel van informatieverstrekking is de applicatieaanvraag. Deze applicatie door de aanvrager bij de bevoegde overheid geldt als een vorm van *a priori* controle. Zowel aanvragers in Vlaanderen als in Wallonië moeten op basis van artikel 5 van het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* informatie omtrent het eindgebruik bij deze applicatie voegen in de vorm van een eindgebruikscertificaat. Dit is een document dat door de aanvrager voorzien moet worden en waarin de bestemming het eindgebruik van de goederen vastlegt. Dit is bij de aanvraag van een individuele vergunning steeds verplicht (Gourdin et al., 2017, pp.

29-77; Duquet, 2012, pp. 19-39). Naast een eindgebruikscertificaat en de gegevens van de betrokken actoren vereist de applicatieaanvraag ook informatie over de goederen (bijvoorbeeld de ML-categorie waartoe deze behoren) en over waarde van de transactie (Cops et al., 2017, pp. 89-158). De controle op eindgebruik is volgens Gourdin et al. (2017, p. 52) het sleutelstuk van de wapenuitvoercontrole, aangezien ongekend eindgebruik problematisch is.

De tweede fase van controle door middel van informatieverstrekking is de rapporteringsplicht. De bestemming voorziet dit document na de levering als bewijs van de ontvangst van de goederen, waardoor de eerste bestemming bevestigd kan worden en de goederen vanaf dat moment onder de wetgeving van het land van de bestemming vallen (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77; Duquet, 2012, pp. 19-39). De laatste fase van controle door middel van informatie is de archiveringsplicht van de belangrijkste documenten omtrent de uitgevoerde goederen voor een periode van drie jaar, wat de mogelijkheid voor *a posteriori* controle voorziet (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77).

Een derde controlemechanisme op de wapenuitvoer is de mogelijkheid van de bevoegde overheid om in het eindgebruikscertificaat wederuitvoerbeperkingen op te leggen aan de eindgebruiker. Dit kan de vorm aannemen van een onomkeerbaar verbod op de heruitvoer van de goederen, of de vereiste van toestemming door het land van oorsprong bij een gewenste wederuitvoer. In Vlaanderen bestaat de mogelijkheid om wederuitvoerbeperkingen op te leggen, terwijl dit in Wallonië steeds de norm is bij individuele vergunningen (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77).

Een volgend controlemechanisme is de zogenaamde *catch-all clause*, die zowel in Vlaanderen als in Wallonië wordt gebruikt. Dit is een *ad hoc* controlemechanisme, waarbij goederen die niet officieel in de categorieën van de Europese ML-lijst (voor Vlaanderen) of de lijst uit het *Koninklijk Besluit van 8 maart 1993*⁴⁵ (voor Wallonië) passen toch onderworpen worden aan een vergunningsplicht. In Vlaanderen wordt de effectieve impact van het product gehanteerd als uitgangspunt om te bepalen of het product hiervoor in aanmerking komt, terwijl er in Wallonië gekeken wordt naar de aard van het eindgebruik. Enkel in Wallonië wordt dit controlemechanisme nog regelmatig in de praktijk gebruikt (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77).

---

⁴⁵ Koninklijk besluit van 8 maart 1993 betreffende de in-, uit- en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie, *B.S.* 6 april 1993, 7.325.

Een vijfde controlemechanisme bestaat in de mogelijkheid van de bevoegde overheden om een uitvoervergunning te weigeren, te schorsen of in te trekken. Bij de beoordeling van applicatieaanvragen doen de overheden steeds een risicoanalyse aan de hand van de acht criteria uit het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* of de strengere criteria uit hun eigen regelgeving, wat de basis kan vormen voor een weigering (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77). De meeste weigeringen gebeuren in Wallonië en het zevende criterium met betrekking tot het risico op afwending wordt hier het meest voor aangehaald (Cops, 2017, p. 22; Gourdin, et al., 2017, pp. 29-77). Wat de schorsingen en de intrekkingen van vergunningen betreft kunnen de bevoegde overheden toetsen aan een drietal criteria: garandering van de openbare orde en veiligheid, schending van gebruiksvoorwaarden en een wijziging van de omstandigheden met een significant effect op de toetsing (Gourdin et al., 2017, p. 67).

Een ander controlemechanisme is de mogelijkheid van de bevoegde overheden om handelsbeperkende maatregelen op te leggen. Hoewel wapenembargo's gewoonlijk worden ingesteld door internationale organisaties en artikel 1 van het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* aangeeft dat er een *case-by-case* aanpak gehanteerd dient te worden, leert de praktijk dat Vlaanderen tussen 2011 en 2016 een *on-hold*-beleid gevoerd heeft voor landen die beïnvloed werden door de Arabische Lente (zie 2.2.3). De applicatieaanvragen van deze landen, waartoe ook Jemen en coalitie-lid Bahrein behoorden, werden systematisch geweigerd. De mogelijkheid om een dergelijk unilateraal Vlaams wapenembargo op te leggen werd ook wettelijk verankerd in het *decreet van 15 juni 2012*⁴⁶ (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Duquet, 2013, p. 25; Duquet, 2014a, pp. 4-62; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77).

Een laatste controlemechanisme is de transparantie waarin de bevoegde overheid kan voorzien door middel van publieke verslaggeving, waardoor maatschappelijke en parlementaire controle mogelijk wordt. Zowel Vlaanderen als Wallonië rapporteren over de wapenhandel op halfjaarlijkse en jaarlijkse basis (Vlaanderen ook maandelijks) door middel van publiek raadpleegbare documenten, waardoor maatschappelijke controle mogelijk wordt. Deze maatschappelijke controle kan ook terugwerking hebben op de overheid, zoals duidelijk werd in een arrest na een klacht van verschillende Belgische organisaties bij de Raad van State.⁴⁷ In

---

⁴⁶ Decreet 15 juni 2012 betreffende de in-, uit- en doorvoer en overbrenging van defensie-gerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingsmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen en munitie, *B.S.* 4 juli 2012.

⁴⁷ RvS 29 juni 2018, nr. 33, *CNAPD et al. V. het Waalse gewest*.

deze zaak werden zes vergunningen, verleend door de Waalse regering voor de uitvoer van vuurwapens naar Saudi-Arabië, opgeschort omdat vastgesteld werd dat er niet voldaan werd aan de formele criteria vooropgesteld in de Belgische wetgeving (Vredesactie, 25 maart 2019, p. 2).⁴⁸

Naast maatschappelijke controle is er in beide gewesten ook sprake van parlementaire controle, al komt dit vooral tot uiting in Wallonië middels parlementaire vragen. Interessant om op te merken is dat er ten tijde van de Arabische Lente veel parlementaire vragen werden gesteld omtrent de wapenhandel naar het Midden-Oosten (Cops et al., 2017, pp. 89-158; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77). Ten slotte kan er ook nog een link gelegd worden met de *Small Arms Trade Transparency Barometer*, wat een internationale meting is van de transparantie van landen omtrent hun vuurwapenhandel, waaruit blijkt dat België hoog scoort op het vlak van transparantie (Holtom & Pavesi, 2018, pp. 1-14). Zowel de hoge mate van transparantie als de voorkomende gevolgen hiervan lijken erop te wijzen dat dit controlemechanisme op effectieve wijze toegepast wordt in België.

---

⁴⁸ <http://www.raadvst-consetat.be/?page=news&lang=nl&newsitem=490>.

2.4. Wapens

In dit onderdeel van de literatuurstudie wordt eerst de Belgische wapenproductie en -handel beschreven vanuit een historisch en een actueel perspectief. Hierna wordt een overzicht gegeven van de beschikbare literatuur omtrent Belgische wapens in Jemen. In dit onderzoek omvat de term ‘Belgische wapens’ alle goederen die ontworpen of geproduceerd werden in België en die als wapens gecategoriseerd worden in de Europese ML of het *Koninklijk Besluit van 8 maart 1993*, of hiertoe behoren volgens de *catch-all clause* (zie 2.3.4.2.).

2.4.1. Belgische wapenproductie en -handel

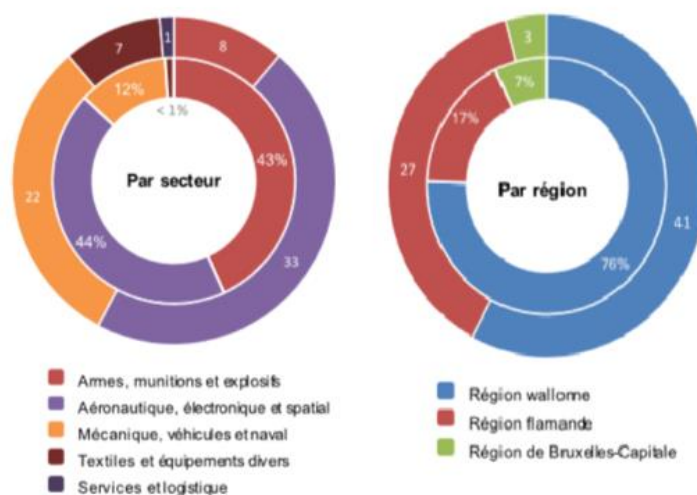
In deze subtitel wordt eerst de geschiedenis van de Belgische wapenproductie besproken. Omdat er op dit moment sprake is van een regionale dualiteit in de Belgische wapenproductie- en handel, worden de twee belangrijkste regio’s daarna apart behandeld.

2.4.1.1. *Geschiedenis van de Belgische wapenproductie*

Vanuit een historisch perspectief was de Belgische wapenproductie vooral gelegen in Wallonië, meer bepaald in Luik en Charleroi (Duquet, 2014a, pp. 40-52). Hoewel er in die steden al sinds de 16de eeuw vuurwapens werden geproduceerd wordt het jaar 1889 in de literatuur aangeduid als het beginpunt van de geïndustrialiseerde wapenindustrie in België, omdat destijds verschillende wapenfabrieken fuseerden tot de *Fabrique Nationale d’Armes de Guerre Herstal* (hierna *FN Herstal*) om samen een grote bestelling van vuurwapens voor het Belgische leger te kunnen voltooien (Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., pp. 9-19). Dankzij de veelvuldige internationale verkoop van vuurwapens en ammunitie ontplooidde *FN Herstal* zich spoedig tot de grootste wapenfabriek van België, en tot een katalysator voor de verdere ontwikkeling van de Waalse defensie-industrie (Duquet, 2014a, pp. 40-52). Door de combinatie van een interne afzetmarkt in de vorm van het Belgische leger en de stijgende defensiebudgetten wereldwijd omwille van de *arms race* ten gevolge van de Koude Oorlog en spanningen in het Midden-Oosten, wist de Waalse defensie industrie zich in de jaren 1960-70 te ontwikkelen tot een wereldspeler (Gourdin et al., 2017, pp. 9-19). Aanvullend worden er ook al sinds een vroeg stadium wapens van Belgisch ontwerp onder licentie geproduceerd in andere landen (Jenzen-Jones & Spleeters, 2015a, p. 6), die ook als Belgische wapens gezien worden in dit document.

In die periode zouden er vooral vuurwapens, ammunitie, militaire voertuigen en gevechtsvliegtuigen geproduceerd worden door een geschatte 65.000 werknemers. Dit aantal zou echter zakken naar 7.000 werknemers tegen het einde van de Koude oorlog in de jaren '90 (Duquet, 2014a, pp. 40-52). Een andere trend was de veranderende aard van de markt, aangezien er door de ontwikkeling van de technologie een grotere vraag naar hoogtechnologische producten ontstond. Voorbeelden hiervan zijn beeldschermen, radars, communicatiemateriaal, ... Waar de wapenindustrie in Wallonië zich vooral toespitste op traditionele wapens, was het de Vlaamse industrie die zich dankzij deze trend verder kon ontwikkelen en waardoor de wapenindustrie van België zich kon diversifiëren (Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., 2017, pp. 9-19).

Een overzicht van de *Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix et la Sécurité* (hierna GRIP) geeft aan dat er op het moment van schrijven 71 bedrijven werkzaam zijn in de Belgische defensie-gerelateerde industrie: 41 in Wallonië, 27 in Vlaanderen en 3 in Brussel.⁴⁹ Daarnaast verdeelt GRIP de sector in vier categorieën, zoals waarneembaar in de linkse cirkel van figuur 1. Opvallend is hierbij dat de traditionele wapens (43%) en de elektronische onderdelen (44%) het grootste aandeel van de industrie representeren. Verder geeft de rechtse cirkel aan dat 76% van de 12.095 Belgische werknemers werkzaam zijn in Wallonië.

Figuur 1: Het aantal Belgische bedrijven in de defensie gerelateerde industrie, per categorie en per sector, en hun respectievelijke percentages.

Bron: Stiernon, 18 juli 2018.

⁴⁹ Zie bijlage 6.

Deze regionale dualiteit zorgt voor verschillen in de aard van de productie, de omvang van en bestemmingen van de handel en de implicaties inzake het eindgebruik. Deze drie aspecten worden hieronder zowel voor Vlaanderen als Wallonië apart behandeld. Omdat Brussel en de federale overheid slechts een minimaal aandeel hebben in de Belgische wapenproductie en -handel worden deze niet verder toegelicht.

2.4.1.2. Wallonië

De aard van de Waalse wapenproductie bestaat voornamelijk uit afgewerkte traditionele wapens zoals lichte en kleine vuurwapens, ammunitie en explosieven, maar ook (onderdelen van) gepantserde voertuigen of gevechtsvliegtuigen (Duquet & Van Alstein, 2011, p. 96; Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., 2017, pp. 9-19). De belangrijkste wapenproducenten in deze regio zijn *FN Herstal* en *Sonaca*, die samen 40% van de omzet van de Waalse wapenhandel verwezenlijkten in 2017 (Stiernon, 18 juli 2018). Verder is het opmerkelijk dat deze bedrijven (*Sonaca* voor 92%) volledig in handen zijn van de Waalse regering, al mengt deze laatste zich niet met zaken en is het voornaamste doel van de overheid de werkgelegenheid in stand te houden (Duquet, 2014a, pp. 40-52).

Wat de handel betreft wordt het aandeel van Wallonië in de literatuur geschat op 3/4de van het geheel van de Belgische defensie-gerelateerde industrie (Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., 2017, pp. 9-19). De waarde van de Waalse uitvoervergunningen zou volgens het rapport van de Waalse overheid (16 april 2018) zo'n 620,6 miljoen bedragen hebben in 2017, al zou de effectieve waarde van de uitvoer volgens Gourdin et al. (2017, pp. 9-19) gemiddeld slechts 46% van de vergunde waarde bedragen omdat het vaak contracten zijn van meerdere jaren. Een andere nuance bij het interpreteren van deze bedragen is dat deze sterk kunnen verschillen afhankelijk van de contracten die er dat jaar getekend werden, zoals bijvoorbeeld het monsterbedrag van 4,3 miljard dat de Waalse overheid in 2014 rapporteerde omwille van één contract van 3,2 miljard met Canada (Mampaey & Stiernon, 2016, p. 51).

Het grootste deel van de Waalse wapenuitvoer (65-80%) is bestemd voor het Midden-Oosten (Dirckx, 2018, p. 9-12; Stiernon, 23 november 2016). Meer specifiek zou tussen de 25-50% (afhankelijk van het jaar) van de Waalse wapenuitvoer bestemd zijn voor Saudi-Arabië, hoewel Bahrein, Koeweit, Egypte en de VAE ook belangrijke bestemmingslanden in deze regio zijn (Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., 2017, pp. 9-19). Dit ligt in de lijn van de positie die sommige van deze landen bekleden in de statistieken van de wereldwijde import. Zo rapporteert

het *Stockholm International Peace Research Institute* (2018, pp. 9-11) dat Saudi-Arabië, Egypte en de VAE in 2017 respectievelijk de 2de, 3de en 4de grootste wapen-importerende naties ter wereld waren. Verder zouden de gebeurtenissen van de Arabische Lente geen negatieve impact gehad hebben op de wapenuitvoer naar het Midden-Oosten. Integendeel, deze zouden volgens Duquet (2014a, pp. 40-52) zelfs hoger liggen dan voordien. Niettemin zou de Waalse wapenuitvoer naar de VAE officieel opgeschort worden vanaf begin 2018 omwille van de betrokkenheid van dit land in het Jemenitische conflict, hoewel Vredesactie (25 maart 2019, p. 2) aangeeft dat er toch nog uitvoer ten waarde van 14,9 miljoen euro plaatsvond in dat jaar. Verder zou de Antwerpse haven volgens Vredesactie (3 mei 2019) een draaischijf zijn voor deze uitvoer.

Aangezien de Waalse wapenuitvoer voornamelijk afgewerkte producten betreft, wordt het eindgebruik van deze goederen vastgelegd in het eindgebruikscertificaat en is het eindgebruik dus meestal gekend (Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., pp. 9-19). Op basis van de beschikbare literatuur moeten er echter twee nuances gemaakt worden. De eerste betreft de bevindingen van de *Small Arms Transparency Barometer*, waarin vastgesteld wordt dat Saudi-Arabië en de VAE respectievelijk de 3de en 4de minst transparante exporteurs van kleine en lichte vuurwapens waren in 2015 (Holtom & Pavesi, 2018, pp. 1-14). Sterker nog, deze landen zouden volgens Holtom en Pavesi (2017, pp. 71-75) het sinds 2009 zelfs volledig nalaten informatie te rapporteren aan het orgaan van de Verenigde Naties bevoegd voor de internationale controle op handel: *Comtrade*. Dit betekent dat de internationale gemeenschap geen enkel zicht heeft op de (her)uitvoer van wapens door deze landen. De tweede nuance, hieruit volgend, is dat Holtom en Pavesi (2017, pp. 71-75) verschillende studies en krantenartikelen vermelden die aantonen dat Saudi-Arabië verschillende soorten Duitse en Oost-Europese vuurwapens en ammunitie heeft geëxporteerd naar Jemen in overtreding met eindgebruikscertificaten, wat onder de (in dit onderzoek ruime) definitie van afwijking valt. Het voorkomen van problemen met eindgebruikscertificaten is echter beter dan deze te moeten oplossen, zo redeneerde *CMI Defence* uitgaande van recente berichtgeving dat het bedrijf de productie van wapens zal uitvoeren in Saoedi-Arabië (De Lobel, 30 januari 2019).

2.4.1.3. Vlaanderen

De aard van de Vlaamse wapenproductie bestaat voornamelijk uit hoogtechnologische apparaten en onderdelen van voertuigen of vliegtuigen die later nog in deze systemen

geïntegreerd moeten worden, zoals bijvoorbeeld radars, communicatietoestellen en beeldschermen maar ook simulatietechnologie of kogelwerend textiel (De Baets, 2017, pp. 16-19; Duquet, 2014a, pp. 40-52; Elyn, 2016, p. 11). Er zijn in Vlaanderen slechts drie bedrijven die uitsluitend goederen voor militaire doeleinden produceren, namelijk *Barco*, *Cassidian* en *OIP Sensor Systems* (Dirckx, 2018, p. 10; Duquet, 2014a, pp. 40-52). De meeste Vlaamse bedrijven zijn dus niet voor 100% gericht op de militaire markt, maar produceren onderdelen die geïntegreerd kunnen worden in zowel militaire als civiele systemen: de zogenaamde producten voor tweërlei gebruik (Duquet, 2014b, p. 2). Verder verschillen de Vlaamse bedrijven ook sterk in omvang, aangezien 12 van de 27 bedrijven gemiddeld 90% van de jaarlijkse omzet verwezenlijken (De Baets, 2017, pp. 16-19).

Wat de handel betreft is het aandeel van Vlaanderen in de Belgische defensie-gerelateerde industrie in de literatuur geschat tussen de 20-30% (Duquet, 2014a, pp. 40-52; Gourdin et al., 2017, pp. 9-19). Volgens een factsheet van het Vlaams Vredesinstituut (2018, p. 1) bedraagt de waarde van de vergunde uitvoer en overbrenging van militaire producten vanuit Vlaanderen in 2017 106,8 miljoen euro. Het grootste aandeel van de Vlaamse wapenuitvoer (85%) zou bestemd zijn voor industrieën in Europa en Noord-Amerika (Dirckx, 2018, pp. 9-12; Duquet, 2014a, pp. 40-52). Er is ook sprake van een beperkt aantal directe leveringen aan het Midden-Oosten, hoewel deze regio geen belangrijke afzetmarkt vormt voor de Vlaamse defensie-gerelateerde industrie. Wanneer er wel sprake is van Vlaamse wapenuitvoer naar het Midden-Oosten, gelet op het *on-hold* beleid dat de Vlaamse overheid voerde omwille van de Arabische Lente (zie 2.4.3.2.), is de VAE meestal het bestemmingsland (Duquet, 2014a, pp. 40-52).

Anderzijds is het wel mogelijk dat deze onderdelen op onrechtstreekse wijze toch terechtkomen in het Midden-Oosten (Duquet, 2013, p. 26). Aangezien de Vlaamse defensie-gerelateerde uitvoer voornamelijk technologische onderdelen betreft, wordt het zeggenschap over de heruitvoer van het wapensysteem waarin deze onderdelen geïntegreerd worden volledig overgedragen aan het bestemmingsland. Dit heeft als gevolg dat tussen de 60-75% van het eindgebruik van deze Vlaamse (wapen)onderdelen ongekend is (Duquet, 2014a, pp. 40-52). Omdat de EU de belangrijkste wapenleverancier aan het Midden-Oosten is, argumenteert Duquet (2014a, pp. 40-52) dat door deze hoge mate van ongekend eindgebruik het zeer waarschijnlijk is dat er een aanzienlijk deel van de Vlaamse wapenonderdelen hun eindgebruik in die regio vinden.

Hierbij dienen twee recente trends als nuance aangereikt te worden. Ten eerste ligt het percentage van ongekend Vlaams eindgebruik in 2017 met slechts 21,2% aanzienlijk lager dan

het traditioneel hoge percentage (Vlaams Vredesinstituut, 2018, p. 3). Daarnaast stelt Cops (2017, pp. 29-37) vast dat veel Vlaamse wapenvergunningen die (onrechtstreeks) bestemd zijn voor landen die deel uitmaken van de Saudi-Arabische coalitie tegenwoordig geweigerd worden. Zo werden er in 2017 negen aanvragen formeel geweigerd, waarvan er vijf bestemd waren voor coalitielanden (Vlaams Vredesinstituut, 2018, p. 3). Rechtstreekse uitvoer naar Saoedi-Arabië zou Vlaanderen al sedert 2014 niet meer vergund hebben (Struys, 3 mei 2019)

2.4.2. Belgische wapens in Jemen

Hieronder volgt een overzicht van de beschikbare literatuur omtrent vaststellingen en indicaties van de aanwezigheid of het gebruik van Belgische wapens in Jemen. Doordat er nooit Belgische wapenleveringen naar Jemen gedocumenteerd zijn (Duquet, 2014a, p. 43), is er in sommige van deze gevallen vermoedelijk sprake van afwending. Dat betekent dat er een vermoeden is van afwending (zoals gedefinieerd in 2.3.4.1.), maar dat deze nog niet officieel bevestigd is. Omdat er vele jaren kunnen gaan over het bekomen van zulke bevestiging, kan dit begrip gezien worden als een tussenstap tussen de vaststelling van onbevoegd eindgebruik en de officiële bevestiging van afwending. De gevallen die als dusdanig benoemd worden moeten wel in ieder geval met voorzichtigheid benaderd worden.

Voor een eerste vaststelling gaan we terug in de tijd, naar het jaar 1953 wanneer het *FN FAL* machinegeweer geïntroduceerd werd door *FN Herstal*. De *FN FAL* werd een populair wapen dat naar meer dan 90 landen werd geëxporteerd. In totaal zouden er meer dan 5,5 miljoen exemplaren van de bijgenaamde “*right arm of the free world*” in omloop zijn (Jenzen-Jones & Spleeters, 2015a, pp. 6-24; Jenzen-Jones & Spleeters, 2015b, pp. 1-5). Miller (2003, pp. 8-9) verwijst in zijn paper naar een veldstudie door David Warburton (1993), die destijds onderzoek deed naar het gebruik van wapens in Jemen. Eén van de bevindingen van Warburton (1993) was dat het Britse leger *FN FAL*'s geschonken heeft aan het Jemenitische leger in 1968 en dat deze “*legacy weapons*” in 1993 nog steeds wijdverspreid waren en gebruikt werden door de Jemenieten. Deze bevindingen werden in 2003 herhaald in een studie van de *Small Arms Survey*.⁵⁰ Dat vuurwapens een zeer lange levensduur hebben ondersteunt de hypothese dat deze vandaag nog steeds in omloop zijn (Arsovska, 2014, pp. 295-305; Elyn, 2016, p. 12).

---

⁵⁰ Small Arms Survey (2003). *Living with Weapons: Small Arms in Yemen*. Oxford University Press, Oxford.

Warburton is niet de enige die de aanwezigheid van Belgische vuurwapens documenteert in Jemen. Een recent rapport van Amnesty International (6 februari 2019) stelt namelijk vast dat de Belgische Minimi-machinegeweren, ontworpen door *FN Herstal* en verhandeld met als eindgebruiker de VAE, nu gebruikt worden door een niet-statelijke gewapende actor in Jemen genaamd de '*Giants Brigade*'.⁵¹ Ten tweede rapporteert een journalist van Deutsche Welle (Knipp, 29 november 2018) dat er in een documentaire van hetzelfde nieuwskanaal opnieuw *FN*-vuurwapens, verhandeld met als eindgebruiker Saudi-Arabië, getoond worden in handen van de niet-statelijke gewapende actor '*Abu Abbas*'.⁵² Deze militie is volgens een persbericht van Vredesactie (25 maart 2019, p. 1) gelinkt aan Al-Qaida. Naast vuurwapens zijn er ook vaststellingen van andere Belgische wapens in Jemen. Zo documenteerde de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties in oktober 2015 mijnen van het type M35 APM van het Waalse *Poudres Réunies de Belgique* (hierna PRB) in handen van het Jemenitische leger te Bab el-Mandeb (UNSC, 2017, p. 166).⁵³ Aanvullend vond ook een onderzoek van *Conflict Armament Research*⁵⁴ (2018, pp. 9-10) verschillende PRB anti-tank mijnen van het type ATK-M3 in Jemen terug, zowel in het bezit van Houthi-rebellen in Mokha als leden van ISIL in Aden.⁵⁵ Omdat deze wapens onbevoegde eindgebruikers kennen wijzen de vaststellingen van Belgische wapens in Jemen uit deze alinea vermoedelijk op afwending.

Een andere studie van CAR (2017, pp. 61-63) vermeldt dat onderzoekers in februari 2015 middels veldwerk *FN FAL 50.00* machinegeweren en ammunitie hiervoor wisten te documenteren in handen van ISIL in Syrië, die onderdeel waren van wapenleveringen aan Pakistan in 1979. Taheran (2016, p. 7) verwijst in een kort artikel voor Amnesty International ook naar de aanwezigheid van Belgische vuurwapens in de wapenvoorraad van ISIL. Deze bevindingen tonen de afwending van Belgische vuurwapens in de regio aan evenals de rol van NSGA hierin. Verder zou het ook een onrechtstreekse indicatie van Belgische vuurwapens in Jemen kunnen zijn, aangezien ISIL ook actief is in Jemen, hoewel er voorzichtig omgesprongen moet worden met zulke doortrekkingen. Niettemin stellen Holtom en Rigual (2015, pp. 85-114)

---

⁵¹ Zie bijlage 7.

⁵² Het is niet duidelijk of het hier ook om een *FN Minimi* gaat.

⁵³ Zie bijlage 8.

⁵⁴ Hierna CAR. Dit is een organisatie die experts ter plaatste stuurt om serienummers van wapens te documenteren. Daarna wordt de overheid van het betreffende land gecontacteerd ten einde het afwendingschema te bekomen. Deze informatie wordt vervolgens gepubliceerd in rapporten.

⁵⁵ Zie bijlage 9.

dat er ook in conflictgebieden zoals Jemen een groot risico op afwending bestaat. Dit wordt bevestigd in een artikel van Lawrence, Angelovski en Patrucic (27 juli 2016). Zij stellen de systematische afwending van Europese wapens naar gewapende actoren in conflictgebieden vast: onder andere naar Al-Qaida, ISIL en Soennitische gewapende actoren in Jemen (dit kan geïnterpreteerd worden als stammen of als supporters van de STC).

Verder stellen Héau en Stiernon (2017, p. 19) dat het “*zeer waarschijnlijk*” is dat Belgische vuurwapens gebruikt worden in het huidige Jemenitische conflict omdat de Saoedische Nationale Garde beschikt over verschillende soorten vuurwapens geproduceerd door *FN Herstal*, zoals de Five-Seven, F2000 *assault rifles* en MAG93 mitrailleurs. Hoewel Waals minister-president Borsus het tegendeel beweert (RTBF, 19 januari 2018), bevestigen verschillende bronnen volgens Vredesactie (25 maart 2019, p. 3) dat de Nationale Garde wel degelijk actief is in Jemen. Het onderzoek ‘*#BelgianArms*’ bevestigt overigens op basis van videomateriaal dat de F2000 *assault rifles* in handen zijn gekomen van de Houthis (VRT, 8 mei 2019)⁵⁶, wat een sterke indicatie van vermoedelijke afwending is.

Waar deze vaststellingen en indicaties verwijzen naar de aanwezigheid, het gebruik of de vermoedelijke afwending van traditionele, afgewerkte wapens zijn er ook bronnen die wijzen op de aanwezigheid van Belgische wapenonderdelen in wapensystemen die gebruikt worden in Jemen. Zo beschrijft Duquet (2012, pp. 102-104) dat het Vlaamse bedrijf *Cassidian* de radarsystemen maakte voor de *Eurofighter Typhoon*⁵⁷, een gevechtsvliegtuig dat geassembleerd werd in Duitsland en waarvan er vele geleverd werden aan het Saudische leger vanaf 2009. Deze gevechtsvliegtuigen worden sinds 2015 ingezet voor bombardementen in Jemen (Vredesactie, 25 maart 2019, p. 4). Een tweede voorbeeld zijn de geschutskoepels voor gepantserde voertuigen van het Waalse *CMI Defence*, die door het Canadese bedrijf *General Dynamics* geïntegreerd werden in LAV-AG tanks⁵⁸ en verkocht werden aan de Saoedische Nationale Garde. Het *#BelgianArms*-onderzoek toont op basis van videobeelden aan dat Saoedische LAV-AG’s schieten richting Jemen (VRT, 8 mei 2019). De Waalse geschutskoepels werden ook geïntegreerd in Piranha II tanks (Vredesactie, 25 maart 2019, p. 3) en volgens het *International Institute for Strategic Studies* (2016, p. 315) door Qatar gebruikt in het begin van het Jemenitische conflict. Voor de geschutskoepels van beide soorten tanks

---

⁵⁶ Zie bijlage 10.

⁵⁷ Zie bijlage 11.

⁵⁸ Zie bijlage 12.

levert het Waalse bedrijf *Mecar* overigens de munitie (Vredesactie, 25 maart 2019, p. 3). Wanneer het eindgebruikscertificaat van de genoemde tanks en munitie zou aangeven dat dit materiaal niet gebruikt mag worden in Jemen, zijn er aanwijzingen van onbevoegd eindgebruik en vermoedelijke afwending. Meer voorbeelden zijn terug te vinden in het artikel van Vredesactie (25 maart 2019, pp. 1-4).

Hoewel het op ethisch vlak bedenkelijk is dat er Belgische onderdelen gebruikt worden in het huidige Jemenitische conflict, treft België hier weinig schuld omdat in het eindgebruikscertificaat van onderdelen het zeggenschap over de wederuitvoer wordt overgedragen aan de overheid van het bestemmingsland (zie 2.3.4.2.). Wel leidt dit bij sommigen tot de vraag in welke mate Belgische (afgewende) wapens medeverantwoordelijk zijn aan de internationale misdrijven die gepleegd worden in het Jemenitische conflict (zie 2.2.5.).

2.5. Conclusie literatuurstudie

Jemen is niet enkel historisch gezien verdeeld in stamverbanden, religies en een noord-zuid axis, maar het land is ook vanuit een actueel perspectief versplinterd volgens de geopolitieke belangen van de verschillende partijen in het conflict. In deze verdeling is het Jemenitische conflict en de crisis ten gevolge hiervan de gemeenschappelijke deler. Het gewicht van de aangerichte schade in deze crisis valt niet te onderschatten, terwijl er in de media sprake is van een “*vergeten conflict*” (Vranckx, 22 januari 2019).

De ‘*gun culture*’ en wapenstroom die dit conflict voeden is onderworpen aan zowel internationale als Europese regelgeving die fungeert als bindende richtlijn voor het nationale uitvoerbeleid, waaruit verschillende controlemechanismen voortvloeien ter voorkoming van afwending. Desalniettemin zijn er voorbeelden van vermoedelijke afwending vindbaar, waarbij de reciprociteit tussen bepaalde statelijke actoren en NSGA allicht uitmondt in een draaischijf van (Belgische) wapens. Waar afwending een schending van de regelgeving omtrent wapenuitvoer inhoudt zou het vervolgens ook aantoonbaar kunnen zijn dat er met deze wapens schendingen van mensenrechten en humanitair recht worden gepleegd, waarvan sommigen zelfs geclassificeerd kunnen worden als internationale misdrijven. Dat afgewende Belgische wapens gebruikt zouden worden als instrumentaria voor zulke schendingen kan een vermoeden van medeverantwoordelijkheid opwekken. Een opheldering van enerzijds de rol van bepaalde statelijke actoren en NSGA in deze vermoedelijke afwending, en anderzijds van de toepassing van de beschikbare controlemechanismen op afwending kan uitsluitel geven hieromtrent.

3. Probleemstelling

In dit deel komen de relevantie en het conceptueel kader van het onderzoek aan bod. Ten eerste wordt de maatschappelijke, wetenschappelijke en criminologische relevantie besproken. Daarna volgt een visuele voorstelling van het conceptueel kader en vervolgens een verduidelijking hiervan.

3.1. Maatschappelijke, wetenschappelijke en criminologische relevantie

De doelstelling van het onderzoek betreft het in kaart brengen van de rol van bepaalde statelijke en NSGA in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict, evenals hoe de controlemechanismen hierop worden toegepast. De focus van het onderzoek ligt enerzijds bij statelijke actoren die Belgische wapens importeerden die later werden gebruikt of teruggevonden in Jemen, en anderzijds bij NSGA die (mogelijk) gebruik maken van deze wapens in het huidige conflict en op die manier ook een rol spelen in de vermoedelijke afwending.

De maatschappelijke relevantie van het onderzoek wordt in eerste instantie ingegeven door de steeds groter wordende humanitaire ramp die het Jemenitische conflict is. Verschillende bronnen refereren hiernaar als de grootste humanitaire crisis in de recente geschiedenis (o.a. Amnesty International, 2018, p. 401; Dahhan, 31 augustus 2017; UNHRC, 2018, p. 5). Daarnaast is dit onderzoek ook maatschappelijk relevant omdat de afwending van (vuur)wapens volgens Louise (1995, pp. 9-16) verschillende effecten kan hebben op een samenleving. De Baets (2017, pp. 24-27) vat deze effecten samen als: het licht ontvlambaar maken van maatschappelijke breuklijnen (religieus, politiek, etnisch, ...) zodat deze sneller kunnen ontaarden in gewapende conflicten, het ondermijnen van staatsgezag, het versterken van gewapende actoren in gebieden waar er sprake is van een machtsvacuüm en een toename van geweld en mogelijke mensenrechtenschendingen. Deze opsomming van effecten vertoont opmerkelijk veel overeenkomst met het huidige Jemenitische conflict. Kortom, de sociale impact van de afwending en daaropvolgende beschikbaarheid van wapens is groot (De Baets, 2017, p. 25).

Verder haalt Elyn (2016, p. 32) een derde dimensie van de maatschappelijke relevantie aan, namelijk de imagoschade die een land kan ondervinden wanneer er afwending vastgesteld wordt. In de context van dit onderzoek kan dat gelden voor statelijke actoren die betrokken zijn

in de vermoedelijke afwending (Saudi-Arabië, VAE,...) of voor landen die wapens leveren aan deze statelijke actoren (bijvoorbeeld België). Verschillende auteurs (Amnesty International, 6 februari 2019; Stiernon, 19 januari 2016, pp. 1-4; Stiernon & Jacqmin, 20 september 2017; Vredesactie, 25 maart 2019, p. 4) stellen hierbij de vraag in hoeverre Belgische wapens medeverantwoordelijk zijn voor de grootste humanitaire crisis ter wereld en de internationale misdrijven die in Jemen gepleegd worden. Het antwoord op die vraag kan duidelijkheid scheppen omtrent de eventuele maatschappelijke aansprakelijkheid die België hierin draagt.

Vanuit een wetenschappelijk perspectief ligt de relevantie vooral bij het gebrek aan een duidelijk zicht op hoe de Belgische wapens terechtkwamen in Jemen. De beschikbare literatuur beperkt zich enerzijds tot nationale overheidsdocumenten die de uitvoer van Belgische wapens naar bepaalde statelijke actoren documenteren en anderzijds tot studies die de aanwezigheid van deze wapens vaststellen in Jemen, in sommige gevallen in de handen van NSGA. Over het algemeen is er nog sprake van een ‘black box’ inzake de exacte weg die deze wapens afleggen tussen de officiële eindgebruiker volgens uitvoerdocumenten enerzijds, en de feitelijke eindgebruiker in Jemen anderzijds. Sommige bronnen doen dit uiteraard wel, en geven bijvoorbeeld aan dat een land fungeert als een doorgeefluik (o.a. Amnesty International, 6 februari 2019), maar leren ons verder weinig bij. Mogelijke redenen hiervoor zijn het obscure karakter van de vermoedelijke afwending, de actualiteit van het conflict of de moeilijke bereikbaarheid van de regio. Ten tweede werd er ook nog geen wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd dat door middel van expertinterviews kennis over dit specifieke onderwerp tracht te bundelen. Ten derde raadt De Baets (2017, pp. 54-55) onderzoeken naar bepaalde aspecten van de uitvoercontrole aan, welke in dit onderzoek onder de noemer van controlemechanismen vallen.

De criminologische relevantie van dit onderzoek kan vastgesteld worden aan de hand van een verwijzing naar Sutherland’s definitie van criminologie als de studie van “*law making, law breaking, and reacting toward the breaking of law*” (Sutherland, Cressey & Luckenbill, 1992, p. 3). Wat betreft het maken van wetten kan er verwezen worden naar de regelgeving omtrent wapenhandel, waarbij er bijvoorbeeld bepaald wordt dat er rekening gehouden moet worden met het risico dat de uit te voeren militaire goederen afgewend kunnen worden of dat deze gebruikt kunnen worden bij ernstige schendingen van het internationaal recht (zie 2.3.). Omtrent het verbreken van deze regelgeving kan er enerzijds gewezen worden op het onbevoegde karakter van afwending en de overtredingen die hier mogelijk mee gepaard gaan

(zie 2.3.4.1.), en anderzijds op de mogelijkheid dat vermoedelijk afgewende Belgische wapens gehanteerd worden als instrumentaria voor schendingen van het internationaal recht of zelfs voor internationale misdrijven. De concrete bijdrage van dit onderzoek voor de criminologie ligt echter hoofdzakelijk in de derde component van Sutherland's definitie, namelijk in de reactie op het verbreken van de regelgeving. Dit onderzoek vormt immers een reactie op vaststellingen en indicaties van Belgische wapens in Jemen die een vermoeden van afwending kunnen opwekken, of waarbij de mogelijkheid bestaat dat deze gebruikt kunnen worden voor internationale misdrijven. Zodoende beogen de resultaten van dit onderzoek een uitbreiding van de (criminologische) literatuur omtrent Belgische wapens in Jemen, of in het geval dat er slechts weinig nieuwe gegevens naar boven komen alleszins een grotere aandacht voor deze actuele onderzoeks-niche. Deze literatuur kan verder gebruikt worden voor verschillende doeleinden. Zo kan criminologisch onderzoek naar internationale misdrijven, waar dit onderzoek onrechtstreeks inpast omdat de instrumentaria van deze misdrijven het object van de studie zijn, volgens Parmentier (2011, pp. 381-389) bijvoorbeeld bijdragen aan het proces van 'Transitional Justice' (zie 2.2.5.). Anderzijds kunnen de wetenschappelijke en beleidsmatige aanbevelingen op het einde van dit onderzoek evenzeer als reactie gezien worden, maar dan eerder als normatieve inbreng. Het onderzoek heeft naast een gegevensmatige contributie dus ook een katalytische component, beide vanuit criminologische invalshoek.

Vanuit bovenstaande doelstellingen en aan de hand van de methodologische aanbevelingen van Miles & Huberman (1994, pp. 22-25) worden de volgende hoofdonderzoeksvragen opgesteld. Deze worden vervolgens onderverdeeld zodat enerzijds statelijke actoren en anderzijds NSGA apart bevraagd kunnen worden.

1. Welke rol spelen bepaalde statelijke actoren en niet-statelijke gewapende actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?
  - 1.1. *Welke rol spelen bepaalde statelijke actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?*
  - 1.2. *Welke rol spelen bepaalde niet-statelijke gewapende actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?*

2. Hoe worden de controlemechanismen op bepaalde statelijke actoren en niet-statelijke gewapende actoren toegepast ter voorkoming van de afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?

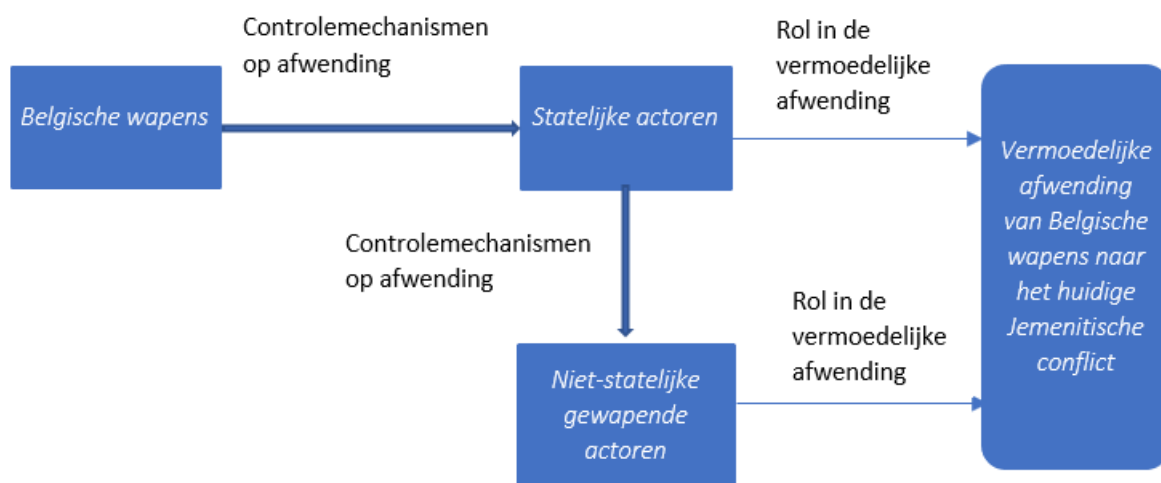
2.1. *Hoe worden de controlemechanismen op bepaalde statelijke actoren toegepast ter voorkoming van de afwending van Belgische vuurwapens naar het huidige Jemenitische conflict?*

2.2. *Hoe worden de controlemechanismen op bepaalde niet-statelijke gewapende actoren toegepast ter voorkoming van de afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict?*

3.2. Conceptueel kader

In dit onderdeel worden allereerst de centrale concepten van dit onderzoek en hun onderlinge verband visueel voorgesteld in figuur 2. Hierna volgt een verduidelijking van het conceptueel kader en van de achtergrond hiervan. De constructie van dit conceptueel kader is gebaseerd op de onderzoeksvragen en op de methodologische aanbevelingen van Miles en Huberman (1994, pp. 18-22).

3.2.1. Voorstelling conceptueel kader

Figuur 2: Conceptueel kader.

3.2.2. Verduidelijking conceptueel kader

Binnen het conceptueel schema in figuur 2 stellen de vakken de centrale concepten voor (of een bundeling hiervan) terwijl de pijlen representatief zijn voor de relatie tussen deze concepten, en meer concreet voor de weg die de wapens afleggen. Een dikke pijl verwijst daarnaast ook naar de controlemechanismen op afwending en een dunne pijl naar de rol van een actor in de vermoedelijke afwending. De centrale concepten (Belgische wapens, statelijke actoren, NSGA en het huidige Jemenitische conflict) en de controlemechanismen op afwending werden in de voorgaande onderdelen reeds toegelicht. ‘Rol in de vermoedelijke afwending’ wordt in dit schema gebruikt als een aanwijzing van de rol van een actor in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar Jemen. Deze rol vereist *in casu* steeds een operationalisering. De vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict kan hier als afhankelijke variabele gezien worden, terwijl zowel de controlemechanismen op afwending als de rol van een actor in de vermoedelijke afwending gezien kunnen worden als de onafhankelijke variabelen.

De meest linkse pijl in het schema geeft de uitvoer van Belgische wapens naar bepaalde statelijke actoren aan, evenals de controlemechanismen op afwending die van toepassing zijn tijdens en na dit proces. De bovenste pijl rechts van ‘statelijke actoren’ geeft de rol aan van bepaalde statelijke actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict, zoals bijvoorbeeld de rol van de Saoedische Nationale Garde in de vermoedelijke afwending van vuurwapens (zie 2.4.2.).

Wat betreft het concept ‘niet-statale gewapende actoren’ is het schema ietwat anders. Zo geeft de pijl tussen ‘statelijke actoren’ en ‘NSGA’ enerzijds de verplaatsing van de wapens en anderzijds de controlemechanismen op deze vermoedelijke afwending weer. Verder wordt er geen pijl getrokken tussen ‘Belgische wapens’ en ‘NSGA’ omdat België geen wapens levert aan dergelijke actoren. De onderste pijl rechts van ‘NSGA’ is dan weer representatief voor de rol van deze NSGA in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict, zoals bijvoorbeeld de rol van de ‘*Abu Abbas*’ militie in de vermoedelijke afwending van Belgische *FN*-vuurwapens naar Jemen (zie 2.4.2.).

4. Onderzoeksopzet

In dit onderdeel worden de onderzoeksopzet en bijhorende methodologische keuzes toegelicht. Deze onderzoeksopzet is opgesplitst in twee delen. Het oriënterend interview komt eerst aan bod omdat dit plaatsvond voor de expertinterviews. Hierna wordt de keuze voor kwalitatieve expertinterviews gemotiveerd.

4.1. Oriënterend interview

De methode van het oriënterend interview kan toegepast worden bij onderzoeken van verkennende aard of bij onderzoeken waarbij voorgaande studies met grotere diepgang ontbreken (Harrison & Jonker, 1990, p. 146). Gezien het ontbreken van een kwalitatieve studie die zich toespitst op de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar Jemen leek deze methode aangewezen. Hoewel een oriënterend interview ook begrepen wordt als een prototypisch ‘test’-interview voorafgaand aan de feitelijke interviews (Harrison & Jonkers, 1990, p. 146), werd de methode hier gebruikt als een korte bevraging van een individu dat vertrouwd is met het onderwerp en de onderzoeker in de beginfase van het onderzoek de juiste richting uit kon sturen.

Het oriënterend interview vond plaats na een lezing van de betreffende persoon en was slechts van korte duur. Tijdens het oriënterend interview werden er vragen gesteld over het gebruik van de term ‘afwending’ en over mogelijke gevallen van Belgische wapens in Jemen. Op het einde van dit interview werd de persoon ook uitgenodigd om als expert deel te nemen aan het onderzoek.

De resultaten van het oriënterend interview zijn drievoudig. Ten eerste werd er door de geïnterviewde bevestigd dat ‘afwending’ de correcte Nederlandse term is om onbevoegd eindgebruik aan te duiden. De nauwkeurigheid van deze term werd betwijfeld omdat er in de Engelse literatuur verschillende termen gebruikt worden zoals *‘diffusion’*, *‘proliferation’*, *‘diversion’*, ... Ten tweede bevestigde deze persoon ook dat de brede focus op ‘wapens’ in plaats van enkel op ‘vuurwapens’ meer bruikbaar materiaal zou opleveren. Het tweede resultaat van het interview was minder succesvol: de geïnterviewde kon namelijk geen aanvullende gevallen van Belgische wapens in Jemen aanduiden, omdat hij hier geen onderzoek naar verricht had. Zijn bijdrage kon daarentegen wel van belang zijn omdat hij onderzoek verrichte naar controlemechanismen op afwending. Het derde resultaat van het interview was ook niet

vruchtbaar: hoewel de persoon instemde om deel te nemen aan het onderzoek als expert, was er uiteindelijk toch sprake van non-respons.

4.2. Expertinterviews

In wat volgt wordt de methodologische keuze voor expertinterviews en de concrete toepassing hiervan stapsgewijs beschreven. Achtereenvolgens worden de onderzoeksmethode, de steekproef, de dataverzamelmethode, de data-analyse, de kwaliteit en de beperkingen van het onderzoek toegelicht.

4.2.1. Onderzoeksmethode

In dit onderzoek werd de kwalitatieve onderzoeksmethode gehanteerd. Hoewel de rol van bepaalde statelijke actoren in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het huidige Jemenitische conflict ook op kwantitatieve wijze onderzocht kon worden, bijvoorbeeld door het aantal uitvoervergunningen of de waarde van de uitvoer naar betrokken statelijke actoren in kaart te brengen, werd er in dit onderzoek geopteerd om deze rol op een beschrijvende en dus een kwalitatieve manier in kaart te brengen. Kwalitatief onderzoek beoogt een fenomeen namelijk in de diepte te onderzoeken en niet in de breedte (Bijleveld, 2009, p. 152). Op die manier konden de rollen van bepaalde actoren in de vermoedelijke afwending beter uitgediept worden. Daarnaast liet kwalitatief onderzoek ook toe om de controlemechanismen op afwending op een kritische en normatieve manier te bespreken.

Omdat het een zeer specifiek fenomeen betreft, waarover nog maar weinig concrete literatuur en slechts een handvol cases voorhanden zijn, werd er geopteerd om dit fenomeen uit te diepen aan de hand van asynchrone expertinterviews via mail aan de hand van een vragenlijst, evenals via synchrone expertinterviews via Skype op expliciete vraag van de expert. De meerwaarde van expertinterviews ligt bij de toegang die ze konden verschaffen tot feiten en inzichten die niet openbaar beschikbaar zijn, en ook bij verdere doorverwijzingen waarin zij konden voorzien. Verder zorgde de synthese van de informatie van verschillende experts voor nieuwe inzichten.

4.2.2. Steekproef

De onderzoekseenheden betroffen diegenen die onderzoek uitgevoerd hebben naar Belgische wapens of (juridische) controlemechanismen, naar het verband tussen Belgische wapens en het huidige conflict in Jemen of een combinatie van deze twee selectiecriteria. Door hun onderzoeksactiviteiten werden zij als experts rond dit thema bestempeld en was het bijgevolg nuttig hen te bevragen. In de literatuur wordt er naar zo'n personen verwezen als *knowledgeable agents* (Giddens, 1982, p. 31) die een rijkdom aan informatie kunnen verschaffen. Iedereen die onderzoek verricht heeft naar deze twee selectiecriteria kon in principe gecontacteerd worden als expert, maar in dit onderzoek werden in een eerste fase enkel diegenen gecontacteerd wiens onderzoek ook relevant bleek voor de literatuurstudie.

In een eerste fase van contactopname werd er gebruik gemaakt van de doelgerichte steekproef, en in een volgende fase ook van de sneeuwbalsteekproef als steekproefmethoden. Bij de doelgerichte steekproef worden de onderzoekseenheden geselecteerd op basis van hun kenmerken (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 110-111; Silverman, 2013, pp. 148-150), in dit geval het onderzoek dat ze uitvoerden naar de onderwerpen zoals omvat in de selectiecriteria. In deze eerste fase werden de gecontacteerde experts ook steeds gevraagd of ze konden voorzien in doorverwijzingen naar andere experts, wat verwijst naar het gebruik van de sneeuwbalsteekproefmethode en de tweede fase van contactopname inhield (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 114-116).

Beide fasen van contactopname werden aangevat met een gepersonaliseerde mail.⁵⁹ Iedere mail verduidelijkte eerst het doel van het onderzoek en de opdrachtgever (Harrison & Jonker, 1990, pp. 146-147), maar ook de reden van contactopname bij wijze van personalisatie. Zo werd er bijvoorbeeld verwezen naar de literatuur van de expert of een doorverwijzing op basis waarvan hij gecontacteerd werd. Er werden ook herinneringsmails verstuurd ten einde het contact te verzekeren. Indien het contact tot stand kwam en de expert akkoord ging met een interview werd de eigenlijke vragenlijst verstuurd. Dit akkoord geldt, met inbegrip van de aspecten inzake vertrouwelijkheid en confidentialiteit, als *informed consent*. Wat betreft de bepalingen omtrent anonimiteit kreeg iedere aangeschreven expert een expertnummer, hoewel anonimiteit hier minder beduidend is omdat het geen kwetsbare onderzoekspopulatie betreft (Decorte & Zaitch, 2016, p. 435).

---

⁵⁹ Bijlage 13.

In de eerste fase van contactopname werden er negen experts gecontacteerd. Van de zeven experts die antwoordden konden er uiteindelijk drie opgenomen worden in het steekproefkader. In de tweede fase van contactopname werden er op basis van doorverwijzingen 10 andere experts aangeschreven. Van de zeven experts die antwoordden in deze fase konden er uiteindelijk nog vier toegevoegd worden aan de steekproef, wat het totaal aantal respondenten op zeven bracht. De volgende redenen werden aangehaald voor een weigering van deelname: geen tijd, niet langer werkzaam als onderzoeker, niet voldoende expertise over dit specifieke onderwerp, of na het lezen van de vragenlijst besluiten dat een deelname niet meer zou kunnen bijdragen dan hetgeen reeds omschreven staat in gepubliceerde onderzoeken. Ook het ruime gebruik van de term ‘afwending’ in dit onderzoek werd aangehaald als een reden om deelname te weigeren, hoewel er dan wel constructieve kritiek gegeven werd op deze interpretatie van het begrip. Elke gecontacteerde expert wordt hieronder voorgesteld in figuur 3, zijnde de steekproefmatrix van de aangeschreven experts.

			Selectiecriteria	
			Onderzoek uitgevoerd naar Belgische wapens of (juridische) controlemechanismen	Onderzoek uitgevoerd naar verband Belgische wapens en Jemen
Aangeschreven experts en organisatie	Deelnemende experts	E1: Vlaams Vredesinstituut	X	X
		E2: GRIP ⁶⁰	X	X
		E3: IPIS ⁶¹	X	X
		E4: Universiteit Gent	X	

⁶⁰ *Groupe de Recherche et d'Information sur la Paix et la Sécurité.*

⁶¹ *International Peace Information Service.*

Niet-deelnemende experten	E5: Vredesactie	X	X
	E6: PAX NL	X	
	E7: Stop Wapenhandel	X	
	E8: GRIP	X	X
	E9: GRIP	X	X
	E10: GRIP	X	
	E11: GRIP	X	
	E12: GRIP	X	
	E13: Amnesty International	X	X
	E14: Amnesty International	X	X
	E15: Amnesty International	X	
	E16: Amnesty International	X	
	E17: Vlaams Vredesinstituut	X	
	E18: IPIS	X	X
	E19: CNAPD ⁶²	X	X

Figuur 3: Steekproefmatrix van de aangeschreven experten.

⁶² *Coordination Nationale d'Action pour la Paix et la Démocratie.*

De steekproefmatrix is aan de bovenzijde opgedeeld in de twee selectiecriteria, die rechtstreeks voortvloeien uit de onderzoeksvragen en het conceptuele kader. Meer specifiek vloeit het eerste selectie criterium rechtstreeks voort uit de tweede hoofdonderzoeksvraag en de linkse helft van het conceptueel kader (inclusief de concepten ‘Belgische wapens’, ‘statelijke actoren’, ‘NSGA’ en de pijlen met betrekking tot de controlemechanismen op afwending). Het tweede selectie criterium vindt zijn grondslag in de eerste hoofdonderzoeksvraag en de rechtse helft van het conceptueel kader (met inbegrip van de overige concepten). Wat betreft de experten uit de eerste fase van contactopname werden de aankruisingen gemaakt op basis van de onderzoeken die gebruikt werden in de literatuurstudie, en wat betreft de experten uit de tweede fase van contactopname werden deze gemaakt op basis van een korte inzage van de recente publicaties van de doorverwezen expert. In beide gevallen reflecteren de aankruisingen bijgevolg mogelijk niet de volledige expertise van het betreffende individu.

Aan de linkerzijde van de steekproefmatrix worden alle experten allereerst verzameld onder de gemeenschappelijke deler van aangeschreven experten en de respectievelijke organisatie waar ze werkzaam zijn. Er werden zowel experten van onafhankelijke organisaties als van NGO’s⁶³ geraadpleegd. Hoewel er in de eerste fase van contactopname enkel experten van Belgische organisaties werden gecontacteerd, werden er ook doorverwijzingen naar experten van Nederlandse organisaties succesvol opgevolgd omdat zij nog steeds een bijdrage konden leveren inzake de internationale controlemechanismen. De keuze voor verschillende onderzoeksinstanties werd gemaakt met het oog op het verkrijgen van heterogeniteit in de steekproef (Decorte & Zaitch, 2016, p. 120), en diende in de data-analyse ook als een vorm van triangulatie (Decorte & Zaitch, 2016, p. 147). De gemeenschappelijke deler van ‘aangeschreven experten’ wordt vervolgens opgedeeld in twee groepen, zijnde de deelnemende experten en de niet-deelnemende experten. In de rest van het onderzoek wordt er naar de zeven deelnemende experten verwezen als de zeven respondenten. De volgorde van nummering blijft hierbij behouden: zo blijft expert 1 van het Vlaams Vredesinstituut bijvoorbeeld respondent 1, blijft expert 2 van GRIP respondent 2, ...

---

⁶³ PAX NL, Vredesactie en Stop Wapenhandel zijn allen vzw’s afhankelijk van donaties.

4.2.3. Dataverzamelingmethode

In dit onderzoek werden gestructureerde, asynchrone *e-interviews* via mail gebruikt als primaire dataverzamelingmethode. *E-interviews* zijn interviews die via het internet uitgevoerd worden (Decorte & Zaitch, 2016, p. 418). Hoewel het internet een variatie aan dataverzamelingmethoden aanreikt waren er verschillende redenen die het gebruik van mails justifyerden. Een eerste reden lag bij het buitenlands verblijf van de onderzoeker in een tijdszone die sterk verschilt van die van de respondenten. Hoewel dit interviews via Skype of via chat niet uitsloot noemt Bryman (2016, pp. 484-485, p. 492) verschillende storingen die zich in dergelijke synchrone e-interviews kunnen voordoen, zoals technische problemen door een onstabiele internetverbinding of onderbreking door offline-situaties. Ten tweede is het ook belangrijk om bij het interviewen van experts rekening te houden met hun drukke agenda. Om die reden leek het verzenden van een vragenlijst met een ruime deadline meer begripvol voor hun positie dan een online-afspraken die mogelijks ook verstoord kon worden. Daarnaast kon deze tijdsperiode er ook voor zorgen dat er meer tijd was voor de respondenten om hun antwoorden goed te formuleren of deze te onderbouwen met bronnen. Het asynchrone karakter van deze methode in ruimte en tijd bekrachtigde daarom de keuze van het online interviewen via mail als primaire dataverzamelingmethode (Decorte & Zaitch, 2016, p. 439).

Een volgende reden voor de keuze van asynchrone e-interviews via mail als primaire methode lag bij het formaat van de antwoorden, die reeds verwerkt waren in tekstformaat en niet langer door een transcriptieproces hoefden. Dit verzekerde volledigheid in de documentatie en opslag van de data; er kon met andere woorden geen informatie verloren gaan zoals dat tijdens een opgenomen *face-to-face* interview met daaropvolgende transcriptie soms wel het geval kan zijn en bevordert daarmee ook de validiteit (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 217-218, p. 425; Silverman, 2013, p. 300). De keerzijde van het interviewen via mail was dat er een aantal belangrijke aspecten wegvielen in vergelijking met *face-to-face* (e-)interviews. Voorbeelden hiervan zijn dat het rapport tussen interviewer en respondent sterk verminderd was, dat er geen lichaamstaal geobserveerd kon worden, en het verlies van spontaniteit en opportuniteit tot doorvragen (Bryman, 2016, pp. 484-485, p. 492, pp. 518-519). Op vraag van de respondenten werden er ook twee interviews uitgevoerd via Skype als secundaire dataverzamelingmethode, waarin er tegemoet gekomen werd aan bovengenoemde beperkingen.

Omdat de interviews voornamelijk uitgevoerd werden via mail waren de interviewinstrumenten van een simpele aard. Het enige interviewinstrument dat gebruikt werd was de vooropgestelde

vragenlijst.⁶⁴ Deze vragenlijst had een rigide structuur en een sterke mate van standaardisatie (Bijleveld, 2009, p. 211), waardoor het in dit onderzoek voornamelijk ging om gestructureerde interviews. Wel moet er verklaard worden dat dit onderzoek verliep volgens een iteratief proces, waarbij verschillende begrippen een evolutie kenden en waarbij er steeds aandacht was voor nieuwe ontwikkelingen. De formulering of de invulling van bepaalde begrippen, of de voorbeelden van Belgische wapens in Jemen verschillen daarom in de vragenlijst ten opzichte van de rest van het document.⁶⁵ In de Skype-interviews werd de vragenlijst gebruikt als interviewschema, waarbij bepaalde vragen uit de vragenlijst letterlijk gesteld werden aan de experts. Over het algemeen waren de Skype-interviews overwegend semi-gestructureerd, maar waar er ingeboet werd aan standaardisatie was er wel de mogelijkheid tot flexibele interactie en doorvragen (Opdenakker, 2006).

De concrete vragen in de gestructureerde vragenlijst vloeiden rechtstreeks voort uit het centrale onderwerp van het onderzoek en de onderzoeksvragen. De eerste hoofdvraag was een inleidende vraag die eventueel andere cases van Belgische wapens in Jemen aan het licht kon brengen dan diegenen besproken in de literatuurstudie. De tweede hoofdvraag trachtte de statelijke actoren en NSGA te identificeren die in de volgende vragen besproken zouden worden. De derde en vierde hoofdvragen behandelden de meer specifieke rol van deze statelijke actoren en NSGA respectievelijk. Tevens werden onder deze hoofdvragen ook beschrijvende, kritische en normatieve deelvragen gesteld omtrent de controlemechanismen op afwending. Tot slot kregen de experts ook de mogelijkheid om aanvullende opmerkingen of informatie bij te voegen (Opdenakker, 2006).

4.2.4. Data-analyse

De onverwerkte data bestond enerzijds uit een aantal ingevulde vragenlijsten en anderzijds uit een paar getranscribeerde interviews⁶⁶, die opgeslagen werden in individuele Word-documenten bij wijze van databeheer (Decorte & Zaitch, 2016, p. 475). De rigide structuur van de vragenlijsten was behulpzaam en overzichtelijk tijdens de data-analyse, aangezien alle

---

⁶⁴ Zie bijlage 14. Deze vragenlijst werd ook in het Engels opgesteld voor de anderstalige respondenten.

⁶⁵ Bijvoorbeeld de invulling van 'afwending', de formulering van 'statelijke actoren' als 'landen' in de vragenlijst, of de vermelding van bepaalde gevallen van Belgische wapens in Jemen die later verwijderd werden uit de literatuurstudie.

⁶⁶ Er moet opgemerkt worden dat de twee Skype-interviews niet *ad verbatim* getranscribeerd werden.

antwoorden op gelijke wijze gestructureerd waren per hoofd- of deelvraag. Om die reden leek het overbodig om een softwareprogramma zoals NVIVO aan te wenden. Andere redenen die erop lijken te wijzen dat een eenvoudiger programma zoals Word volstaat zijn: ten eerste moet er weinig rekening gehouden worden met de demografische of andere kenmerken van de respondenten (Bryman, 2016, pp. 602-603) en ten tweede moesten er in dit onderzoek slechts een beperkt aantal interviews verwerkt worden. Wat de getranscribeerde interviews betreft: de inhoud hiervan werd gekopieerd en geplakt onder de relevante vraag in een lege vragenlijst, zodat ook deze een rigide structuur kregen en verwerkt konden worden in Word. De informatie uit deze interviews dat niet paste onder een vooropgestelde vraag werd onder de nieuwe categorie 'varia' geplaatst.

De techniek die aangewend werd om deze interviews te integreren bestond uit het kopiëren van de antwoorden op een bepaalde vraag uit de individuele interviews om deze vervolgens samen te voegen onder de betreffende vraag in een lege 'geïntegreerde' vragenlijst, doch met behoud van een referentie naar het respondentnummer van wie deze afkomstig zijn. Op die manier worden de antwoorden van alle individuele interviews op structurele wijze (per vraag) gebundeld in een enkel document, dat dan onderworpen werd aan een inhoudsanalyse door middel van coderen (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 481-492, Silverman, 2016, pp. 283-307). Het is immers niet zo dat er niet gecodeerd kon worden zonder een specifiek softwareprogramma. In eerste instantie bestond het coderen uit het lezen van de antwoorden per hoofd- of deelvraag. Opvallende, overeenstemmende en contrasterende antwoorden werden gearceerd, en wanneer er patronen ontstonden werden deze samen geplaatst in een apart document dat telkens een code als titel kreeg. Na deze gecombineerde fase van open en axiaal coderen werd er ook op selectieve wijze gecodeerd over de structuur van de vragen heen (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 490-492). Zo werden bijvoorbeeld de antwoorden op de normatieve vragen met betrekking tot de controlemechanismen (deelvraag 3d en 4d) geclusterd of het aantal gedeelde of contrasterende antwoorden van individuele respondenten geteld (Miles, Huberman & Saldana, 2014, pp. 277-292).

Naast deze standaardtechnieken om betekenis te genereren werden er ook persoonlijke memo's bijgehouden in notities (Decorte & Zaitch, 2016, pp. 494-496). Verder werden er ook technieken aangewend om de resultaten te testen, zoals triangulatie tussen de verschillende organisaties. De techniek van de validering door onderzoekssubjecten omtrent de voorlopige resultaten (Decorte & Zaitch, 2016, p. 150; Miles, Huberman & Saldana, 2014, pp. 293-309)

werd niet toegepast, hoewel er op vraag van de experts bevestigd in Skype-interviews wel een validatie van de te gebruiken citaten plaatsvond.

4.2.5. Kwaliteit van het onderzoek

In wat volgt worden strategieën omschreven die de kwaliteitscriteria van het onderzoek (validiteit en betrouwbaarheid) dienen te beschermen, gebaseerd op aanbevelingen van Silverman (2013, pp. 279-303). In het resultaatdeel werden er twee strategieën gebruikt om de interne validiteit te waarborgen. De eerste techniek was de systematische databehandeling (Silverman, 2013, p. 290). Dit betekent dat alle aspecten van de expertinterviews zo volledig mogelijk aan bod moesten komen in het onderzoek. Een voorbeeld hiervan is dat wanneer er contrasterende meningen waren met betrekking tot de normatieve antwoorden omtrent controlemechanismen, deze allemaal zo evenredig mogelijk aan bod komen. De tweede strategie om de interne validiteit te bevorderen was de constant vergelijkende methode. Silverman (2013, p. 291) omschrijft deze strategie als het constant doornemen van de data op zoek naar gelijkenissen en verschillen. Dit herhaaldelijk doornemen van de data kon overigens zorgen voor een verhoogde betrouwbaarheid van de analyse, en op die manier werd de visie van een bepaalde expert ook herhaaldelijk getoetst aan die van de andere experts.

Ook in het discussiedeel werden er twee strategieën aangewend om de interne validiteit te verhogen. Ten eerste werd de eerder genoemde strategie van triangulatie toegepast met betrekking tot de normatieve uitgangspunten van de verschillende organisaties. Aandacht voor een afwijkende case (Silverman, 2013, pp. 292-296) is de vierde strategie die toegepast werd ter bevordering van de interne validiteit. Dergelijke 'afwijkende' meningen zijn zeer nuttig gebleken, bijvoorbeeld bij het opsommen van alle mogelijkheden waardoor wapens kunnen afwenden in het resultaatdeel, maar ook in het discussiedeel was hier aandacht voor.

Wat de externe validiteit betreft is de representativiteit van deze steekproef beperkt aangezien er sprake is van een kleine steekproef. Deze strekt zich maximaal uit tot het niveau van de organisatie waartoe de respectievelijke expert behoort. Ook de generaliseerbaarheid van de bevindingen strekt zich maximaal uit tot een bundeling van de expertise van de bevestigde organisaties. Hoewel er argumenten zijn dat de generaliseerbaarheid minstens strekt tot op Belgisch niveau, zoals de participatie van de voornaamste nationale organisaties die onderzoek verrichten naar Belgische wapenhandel, dient hier voorzichtig mee omgesprongen te worden

en lijkt een nationale generalisatie afgewezen. Een kwalitatief onderzoek heeft trouwens ook niet de ambitie van generaliseerbaarheid (Bijleveld, 2009, p. 161).

Wat betreft de strategieën om de betrouwbaarheid van het onderzoek te garanderen is er een overlap met de strategieën genoemd ter bewaking van de interne validiteit. Zo zorgde triangulatie voor een balans tussen de verschillende achtergronden van de data en zorgde het herhaaldelijk doornemen van de data, de systematische databehandeling en de integratie van afwijkende cases ervoor dat er maar weinig data ongebruikt bleef. Andere strategieën die gebruikt werden om de betrouwbaarheid te waarborgen waren het nastreven van transparantie door middel van deze onderzoeksopzet als *auditspoor*, *peer debriefing* in de vorm van overleg met de promotor van dit onderzoek, en een zo concreet mogelijke weergave van de data door middel van *low inference descriptors* zoals citaten of parafraseringen van uitspraken (Decorte & Zaitch, 2016, p. 158; Silverman, 2013, pp. 299-301).

4.2.6. Beperkingen van het onderzoek

Omdat een onderzoek een intens methodologisch bewustzijn vereist moet er ook rekening gehouden worden met de beperkingen van het onderzoek. Lincoln en Guba (1985, pp. 245-251) ontwikkelden vijf kwaliteitscriteria waaraan kwalitatief onderzoek getoetst kan worden. Het eerste criterium, de geloofwaardigheid van de bevindingen, wordt beschermd door het tweede en derde criterium (betrouwbaarheid en objectiviteit). Deze laatsten worden nagestreefd met bovenstaande technieken (zie 4.2.5.), waardoor er op het eerste zicht geen beperkingen zijn inzake deze criteria. Er is echter wel een beperking inzake het vierde criterium, namelijk de overdraagbaarheid van de bevindingen. De representativiteit en generaliseerbaarheid van de bevindingen zijn beperkt (zie 4.2.5.) en deze zijn daarom ook nauwelijks overdraagbaar, hoewel dit niet tot het doel van kwalitatief onderzoek behoort. Wat betreft het laatste criterium, authenticiteit, zijn er ook beperkingen te bespeuren in de katalytische en tactische authenticiteit van het onderzoek. Het onderzoek zet namelijk niet rechtstreeks aan tot actie, noch moedigt het de onderzoekseenheden rechtstreeks aan om zelf te handelen, al behoren deze zaken ook niet tot de doelstellingen van dit onderzoek.

Naast deze algemene beperkingen op basis van abstracte criteria is er ook sprake van meer concrete beperkingen. Een inhoudelijke beperking van dit onderzoek is dat het risico bestaat dat lezers de ruime interpretatie van het begrip ‘afwending’ in dit onderzoek niet onderscheiden

van de strikte juridische interpretatie. Aanvullend zouden de begrippen ‘vermoedelijke afwending’ en ‘afwending’ gelijkgesteld kunnen worden, wat zonder officiële bevestiging ongeoorloofd is en zou kunnen leiden tot gevolgtrekkingen of assumpties die ongegrond zijn. Verder is de verschillende invulling van ‘afwending’ in de vragenlijst en de rest van het onderzoek ook een beperking.

Wat de dataverzameling betreft zijn de grootste beperkingen ingegeven door de mate waarin *e-interviews* verschillen van *face-to-face* interviews. Zo werd hierboven (zie 4.2.3.) reeds vermeld dat het asynchrone karakter van de interviews zorgde voor een gebrek aan flexibele interactie, rapport en spontaniteit, en dat de mogelijkheid tot doorvragen hierdoor ook beperkt werd. Kortom, een asynchroon *e-interview* is slechts een conversatie zonder context en zonder *social cues* (Decorte & Zaitch, 2016, p. 429; Opdenakker, 2006). Tijdens de Skype-interviews werd dit verschil concreet duidelijk, wat ook de meerwaarde van *face-to-face* interviews in dat opzicht duidelijk maakte. Een andere beperking hiervan is dat de onderzoeker de experten moeilijk kon stimuleren de vragenlijst in te vullen, waardoor non-respons of een lange wachttijd zich voordeden (Opdenakker, 2006). De invulling van het begrip ‘afwending’ in de vragenlijst was mogelijk verwarrend voor de experten en leidde in sommige gevallen zelfs tot een weigering van deelname. Daarnaast moesten de vragen ook helder en kort geformuleerd worden, omdat het aangetoond is dat teksten op een scherm eerder gescand dan gelezen worden (Decorte & Zaitch, 2016, p. 424). Het kan dus dat de experten de vragen niet volledig lazen of dat er door een gebrek aan stimulatie mogelijk onvolledige antwoorden gegeven werden. Dit was zeker het geval bij de vragenlijsten, aangezien in de meeste van deze interviews slechts de helft van de vragen effectief werd ingevuld. Verder werd er ook slechts één Waalse respondent bevraagd.

Een beperking van de data-analyse is dat de diepgang van de antwoorden in de vragenlijsten volledig afhankelijk was van de experten en dat de onderzoeker dit niet kon stimuleren. Dit was in de Skype-interviews wel het geval, waardoor deze veel meer materiaal opleverden. Verder is dit onderzoek ook beperkt omdat de gelijkstelling van alle experten aan elkaar niet gebeurde op basis van onderzoekservaring. Hier wordt wel rekening mee gehouden in het discussiedeel door te trianguleren maar dit is potentieel niet voor alle lezers even duidelijk. Ten slotte kan ook de keuze voor het niet gebruiken van een specifiek softwareprogramma nog gezien worden als een beperking, al is de onderzoeker van mening dat de sterke mate van standaardisatie dit rechtvaardigt.

5. Onderzoeksresultaten

In dit deel worden de resultaten van de inhoudsanalyse aan de hand van de constant vergelijkende methode en de systematische databehandeling weergegeven. Naargelang de hoofdonderzoeksvragen wordt er een opdeling gemaakt in twee onderdelen. In het eerste onderdeel worden de resultaten omtrent de rol van bepaalde statelijke actoren en NSGA in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens besproken. Daarna komen de resultaten omtrent de toepassing van de controlemechanismen op afwending aan bod.

5.1. De rol van bepaalde statelijke actoren en NSGA

Aan de experten werd in de vragenlijst een aantal voorbeelden voorgelegd van Belgische wapens in Jemen, waarvan er sommigen een vermoeden van afwending kunnen opwekken. Daarnaast werd er ook gepolst of ze weet hadden van andere vaststellingen of indicaties van Belgische wapens in Jemen, en in welke van al deze gevallen het zou kunnen gaan om afwending. De antwoorden op deze vragen worden hieronder als eerste besproken. Vervolgens spitte de vragenlijst zich eerst toe op bepaalde statelijke actoren en daarna op bepaalde NSGA, net zoals de deelonderzoeksvragen, wat ook de reden is dat deze in dit onderdeel apart besproken worden. Voor beide wordt achtereenvolgens besproken welke actoren het meest door de respondenten genoemd werden, welke rol deze spelen in de vermeende afwending en welke concrete vormen dit kan aannemen.

5.1.1. Belgische wapens in Jemen: sprake van afwending?

De resultaten geven aan dat er veel voorbeelden van Belgische wapens in Jemen te noemen zijn, maar dat de respondenten voorzichtig zijn deze te bestempelen als afwending. Wat betreft de *FN FAL*'s stelt respondent 1 dat het niet hoeft te verbazen dat deze aanwezig zijn in Jemen, omdat ze in bijna elk conflict ter wereld terug te vinden zijn. Daarnaast verbazen de PRB-mijnen in Jemen evenmin, omdat ook dit zeer oude wapens zijn en het volgens respondent 2 zeer ingewikkeld zou zijn hier een afwendingsverloop van vast te stellen. Naast de voorbeelden in de vragenlijst somden de respondenten zelf ook een aantal vaststellingen op van Belgische wapens in het Jemenitische conflict. Zo worden *CMI Defence* geschutskoepels met munitie van *Mecar* uit Wallonië door bijna de helft van de respondenten genoemd als gebruikt in Jemen door Qatar of Saoedi-Arabië, en wordt ook de *Eurofighter Typhoon* met onderdelen van het

Vlaams *Cassidian* tweemaal genoemd als gebruikt in Jemen door dat laatste land. Verder stelt respondent 5 dat er Vlaamse onderdelen geïntegreerd zijn in de *Corvette*-schepen van de VAE en dat die gebruikt werden bij de blokkade van Hodayda, en stelt respondent 3 dat het mogelijk is dat er Waalse raketten, raketwerpers en ‘*machine gun pods*’ gebruikt worden door datzelfde land.

In deze voorbeelden valt volgens de meeste respondenten echter geen afwending te herkennen.⁶⁷ Zo stelt respondent 7: “*het gaat om gebruik door landen waar deze wapens rechtstreeks aan zijn geleverd, zoals in de eerste plaats Saoedi-Arabië en de VAE, zonder dat er überhaupt sprake van afwending is.*” Meer dan de helft van de respondenten laten de deur wel op een kier en zeggen dat er sprake van afwending kan zijn in twee gevallen. Een eerste geval is wanneer het eindgebruikscertificaat vastlegt dat de wapens enkel in het land van bestemming gebruikt mogen worden, maar deze toch elders gebruikt worden. Zo legt respondent 2 uit dat er sprake is van onbevoegd eindgebruik (lees: afwending) wanneer er bijvoorbeeld een *CMI Defence* gevechtsgroep door de Saoedische Nationale Garde gebruikt wordt in Jemen terwijl het eindgebruikscertificaat bepaalt dat dit verboden is. Een tweede geval is wanneer er wapens gevonden worden in handen van onbevoegde eindgebruikers. De *FN-‘Minimi’* machinegeweren in handen van de ‘*Giants Brigade*’ die oorspronkelijk geleverd werden aan de VAE, evenals de volgens respondent 5 aan Saoedi-Arabië geleverde *FN-vuurwapens* in handen van de ‘*Abu Abbas*’ milizie, zijn hier voorbeelden van. Volgens meerdere respondenten zijn dit zeer waarschijnlijke aanwijzingen van afwending, maar kunnen ze zich daar enkel over uitspreken wanneer dit bevestigd wordt met serienummers. Reden tot twijfel is dat *FN-‘Minimi’* machinegeweren ook tot de wapenstocks van de VS en Irak zouden behoren. Zonder bevestiging blijft er met andere woorden slechts sprake van vermoedelijke afwending.

Dit sluit aan bij wat respondent 4 benoemt als twee problematische elementen van dit soort onderzoek. Ten eerste werken de meeste academici volgens hem: “*(...) slechts met een deel van de info, (...), met de info dat zich in de openbare ruimte bevindt.*” Ten tweede merkt hij op dat het gaat over informatie die staten en bedrijven niet (willen) vrijgeven, en dat sommige onderzoekers zich op duizenden kilometers afstand bevinden waardoor het moeilijk wordt om juridisch sluitende conclusies te trekken. Deze twee elementen verduidelijken waarom de experts eerst officiële bevestiging van de afwending zoeken vooraleer ze uitspraken doen.

---

⁶⁷ Volgens de strikte interpretatie. De ruime definitie van afwending zoals gebruikt in dit onderzoek was nog niet ontwikkeld ten tijde van de bevraging (zie 4.2.7.).

Hoe dan ook, wanneer er sprake is van afwending kan er volgens respondent 3 een onderscheid gemaakt worden tussen moedwillige afwending en toevallige afwending. Moedwillige afwending houdt in dat een statelijke actor wapens distribueert naar een onbevoegde eindgebruiker, terwijl toevallige afwending wijst op de verwerving van wapens door een onbevoegde eindgebruiker. De dynamiek tussen deze typologieën wordt hieronder geconcretiseerd.

5.1.2. De rol van bepaalde statelijke actoren

De statelijke actoren die het meest genoemd werden als een rol spelende in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het Jemenitische conflict zijn bij uitstek Saoedi-Arabië (meer specifiek de Saoedische Nationale Garde) en de VAE, hoewel Qatar, Koeweit en Egypte door enkelen ook genoemd werden. Een paar respondenten bundelen dit als de coalitielanden.

De rol die deze statelijke actoren spelen in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens is volgens respondent 1 *“een actieve rol.”* Deze visie past onder de typologie van moedwillige afwending gepaard gaande met distributiehandelingen, en kan twee concrete vormen aannemen. De eerste concrete vorm waarin zich dit kan voordoen wordt door verschillende respondenten anders benoemd (*‘overdracht’, ‘bevoorraden’, ‘doorgeven’, ‘doorlevering aan proxies’*), maar komt in essentie op hetzelfde neer. Het onderstaand citaat van respondent 1 vat deze gedachte samen.

“Amnesty International rapporten en anderen stellen vast dat Saoedi-Arabië en de VAE hierin een actieve rol vervullen, in de zin dat zij wapens die zij aangekocht hebben voor zichzelf vrij snel doorgeven aan private milities met wie zij in het veld samenwerken. Is een zeer duidelijke vorm van afwending omdat zij in al die gevallen een verklaring hebben ondertekend dat zij die producten niet zouden uitvoeren zonder toestemming van het uitvoerende land. (...) Aangezien zij geen wapenindustrie hebben gaan zij ingevoerde wapens gebruiken om deze te bevoorraden. We weten dat het gaat om recente geproduceerde vuurwapens, zoals de Minimi. Zeer recente vorm van afwending.”

Op basis van dit citaat kunnen er twee verklaringen voor deze concrete vorm van afwending verwoord worden, evenals één merkwaardigheid. Ten eerste wordt de afwending gelinkt aan de conflictsituatie, waarbij er wapens worden doorgegeven aan milities die in het veld staan. Ook

respondent 7 legt deze link: *“Vooralsnog als het gaat om kleine wapens, (...), is er een groot risico dat deze op de duur doorverhandeld zullen worden, zeker als ze eenmaal in een oorlogs- of andere conflictsituatie zijn gebruikt.”* Het antwoord van respondent 7 verschilt wel van de andere respondenten omdat hij spreekt van doorverhandelen, terwijl de anderen het vermoedelijk houden op ‘gratis’ doorgeven. Respondent 5 gaat er ook vanuit dat de twee genoemde landen milities in Jemen bevoorraden en stelt dat hoewel het vooralsnog onduidelijk is op welke schaal dit gebeurt, het waarschijnlijk is dat dit niet beperkt is tot enkele gevallen gezien de enorme hoeveelheid Belgische wapens geleverd aan deze landen gedurende de afgelopen jaren. Een tweede verklaring die het citaat aanreikt voor de moedwillige afwending van ingevoerde wapens, is dat deze landen zelf geen wapenindustrie hebben. Respondent 3 vermeldt daarentegen wel dat er over bedrijvigheid in Saoedi-Arabië en de VAE gesproken wordt op de webstek van *CMI Defence*, evenals dat *FN Herstal* een kantoor zou hebben in de VAE. Wellicht gaat het hier echter niet over afgewerkte vuurwapens, waarnaar het citaat van respondent 1 verwijst. De merkwaardigheid die opgemerkt kan worden in het citaat is dat de Minimi-machinegeweren recent geproduceerde wapens zijn die (vermoedelijk) afgewend worden. De VAE zouden volgens respondent 7 namelijk: *“bekend staan om het doorleveren van wapens aan partijen in allerlei conflicten in de regio”*, maar dat het om relatief nieuwe wapens gaat is volgens respondent 1 dus opmerkelijk.

Een tweede concrete vorm van de actieve rol van bepaalde statelijke actoren binnen de typologie van moedwillige afwending is volgens respondent 1: *“de intrastatelijke afwending”*. Dit zou niet zozeer afwending zijn tussen twee staten of tussen staat en militie, maar binnen de staat zelf. Hierbij reikt hij het voorbeeld aan van de Saoedische Nationale Garde die *FN*-wapens gebruiken, en dat deze mogelijks doorgegeven worden naar andere statelijke actoren binnen Saoedi-Arabië. Volgens respondent 1 is dit: *“een soort van afwending die niet wenselijk is maar wel kan gebeuren, een uitwisseling van wapens tussen verschillende diensten.”*

Anderzijds kunnen statelijke actoren ook een minder actieve rol spelen, bijvoorbeeld in het geval van toevallige afwending. Zo merkt respondent 2 op dat het waarschijnlijker is dat de Minimi-machinegeweren toevallig verloren gegaan zijn tijdens gevechten, waardoor deze in handen kwamen van NSGA en later gebruikt werden in Jemen. Hij ondersteunt zijn hypothese van toevallige afwending aan de hand van twee argumenten. In de eerste plaats stelt hij in onderstaand citaat dat Belgische (vuur)wapens geavanceerd materieel zijn en dat om die reden landen eerder oude Russische wapens zouden afwenden, waardoor het waarschijnlijker wordt dat er sprake is van toevallige afwending ten gevolg van verlies tijdens gevechten.

“Belgian weapons are quite high-end weapons and therefore not the most susceptible of being diverted on a wide scale by non-state actors. Diversion would therefore come from states of the area but again for that purpose states would prefer former soviet type weapons (Balkan pipeline). Diversion is therefore more likely to come from battlefield losses (...), than a large-scale diversion organized by states.”

Ten tweede stelt hij dat er slechts twee Minimi-machinegeweren zichtbaar zijn in de video's online. Dit biedt een geheel andere kijk op de rol van statelijke actoren in de vermoedelijke afwending, en creëert zodoende een spanningsveld tussen argumenten van moedwillige en van toevallige afwending.

5.1.3. De rol van bepaalde NSGA

De meeste respondenten verwijzen niet naar specifieke NSGA, maar bespreken deze als een collectief van niet nadergenoemde groeperingen, rebellengroepen of milities. Enkel Respondent 5 verwijst expliciet naar de 'Giants Brigade', 'Abu Abbas' en ISIL. Verder worden de Houthis ook door verschillende respondenten genoemd, maar niet zozeer als entiteit die een rol speelt in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens.

De rol van NSGA in de vermoedelijke afwending van Belgische wapens naar het Jemenitische conflict kadert vooral in de toevallige afwending. Dit neemt niet weg dat NSGA moedwillig op zoek kunnen zijn naar nieuwe wapens, aangezien respondent 4 stelt dat: *“het overnemen van een wapendepot bijvoorbeeld een groot voordeel op kan leveren en daarom wenselijk kan zijn.”* Na validering van dit citaat voegt respondent echter toe dat het overnemen van een wapendepot meestal op toevallige wijze voorvalt. De rol van NSGA in deze toevallige afwending kan volgens de respondenten twee concrete vormen aannemen.

De eerste vorm sluit aan bij het bovenstaande argument van respondent 2 dat Belgische wapens in handen kwamen van NSGA door buitmaking op het terrein. Bijna alle respondenten vernoemen deze rol van NSGA als buitmakers van wapens als een mogelijkheid waardoor de Belgische wapens in hun handen terecht kwamen. Zo stelt respondent 6 dat: *“het voorstelbaar is dat wapens zijn buitgemaakt op hetzij de oorspronkelijke gebruiker hetzij de proxy aan wie ze zijn doorgeleid.”* Hij sluit dus niet uit dat er mogelijk sprake is van een dubbele afwending, waarbij er eerst sprake was van moedwillige, en later van toevallige afwending.

Daarnaast trekken twee respondenten ook parallellen met andere gevallen van afwending. Zo stelt respondent 5: *“Daarnaast worden vuurwapens ook dikwijls veroverd door andere (vijandige) strijdende partijen. Dat was tenminste het geval voor FN vuurwapens in de handen van IS. Hiermee verwijst hij vermoedelijk naar de afwending van FN FAL’s naar ISIL in Syrië, waar de relevantie ligt in het feit dat ISIL ook actief is in Jemen. Daarnaast noemt respondent 1 een geval waarbij Amerikaanse wapens via Jemen in handen kwam van Iran. Dit geeft naast een illustratie van de bovengenoemde dubbele afwending ook aan dat afwending actueel is in Jemen en dat dit veiligheidsrisico’s kan betekenen.*

“Wat er gebeurt is dat wapens in beslag worden genomen door een tegenpartij, je moet deze achterlaten in de strijd. Op die manier zijn er ook al voorbeelden van Amerikaanse wapens ter beschikking gesteld van Saoedi-Arabië, die doorgespeeld werden naar militie, die uiteindelijk in handen zijn gekomen van de Houthis en op die manier weer in handen zijn gezien van Iran. Op die manier komt Amerikaanse kennis & technologie in handen van Iran, wat vanuit een veiligheidsperspectief niet positief is. Dat zie je vaak gebeuren in zo’n conflictsituaties, dat die wapens relatief snel van eigenaar kunnen wisselen.”

Een tweede concrete vorm van toevallige afwending is diefstal gepleegd door NSGA ten aanzien van een statelijke actor. Dit onderscheid wordt expliciet vermeld door een aantal respondenten. Zo stelt respondent 3, in verband met de Minimi-machinegeweren dat: *“De VS heeft de Minimi ook geleverd aan het Iraakse leger. Kunnen ook, maar lage waarschijnlijkheid, bv. gestolen wapens uit Irak zijn”*. Hoewel de mogelijkheid vernoemd wordt, erkent de expert evenzeer dat de waarschijnlijkheid hiervan laag is. Respondent 1 licht ook de mogelijkheid van diefstal toe en verwijst hiervoor naar de wapenstocks van instabiele regimes, waarbij deze na de val van een regime worden leeggeroofd en zich verspreiden in de regio. Hierbij haalt hij het voorbeeld aan van FN vuurwapens die gestolen werden uit de wapenstock van Libië, evenals dat van de Russische wapens die uit de Jemenitische wapenstock gestolen werden door de Houthis, hoewel deze minder relevant zijn ten opzichte van de onderzoeksvragen. Ten slotte merkt respondent 1 wel scherp op dat de rol van NSGA verder gaat dan enkel het (onbevoegd) ontvangen of verwerven van wapens; ze gebruiken deze ook.

5.2. Controlemechanismen op afwending

Ook wat betreft de vragen rond controlemechanismen maakte de vragenlijst een opsplitsing tussen statelijke actoren en NSGA, net zoals de deelonderzoeksvragen dat doen. Vergelijkbaar met het vorige onderdeel worden deze ook hier apart behandeld. Voor beiden wordt achtereenvolgens besproken welke controlemechanismen er door de respondenten genoemd worden, wat volgens hen de effectiviteit hiervan is en hoe deze op een betere manier zouden kunnen functioneren.

5.2.1. Controlemechanismen op statelijke actoren

In de eerste plaats vernoemen bijna alle respondenten het ATT. Meer specifiek worden de artikelen 6, 7, en 11 door een meerderheid van de respondenten expliciet vernoemd. Respondent 4 licht als enige artikel 6 toe door te stellen dat: *“Op basis van artikel 6 mag België geen wapens uitvoeren als het officieel geweten is dat die gebruikt zullen worden voor internationale misdrijven.”* Artikel 7 wordt door dezelfde respondent uitgelegd als een afweging van positieve en negatieve gevolgen zoals schendingen van mensenrechten of internationaal humanitair recht. Artikel 11 wordt door respondent 5 samengevat als: *“(…) legt staten de verplichting op om rekening te houden met het risico op afwending bij het verlenen van een vergunning.”* Verder vermeldt respondent 1 als enige het *VN-Vuurwapenprotocol*.

Ook het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* wordt door de meeste respondenten genoemd, waarbij een paar respondenten expliciet criterium 7 in artikel 2 vermelden. Respondent 5 vat dit criterium samen als: *“(…) stelt dat wapens niet mogen geëxporteerd worden indien er een risico bestaat dat wapens afgewend zullen worden.”* Verder vermeldt respondent 1 als enige de COARM.

Minder dan de helft van de respondenten verwezen naar Belgische wetgeving. Enkel respondent 5 vermeldt het *Vlaamse Wapenhandeldecreet*, waarbij hij ook verwijst naar het eindgebruikscertificaat als een document waarin staat dat: *“militaire goederen niet opnieuw geëxporteerd mogen worden of enkel mits de toestemming van de Vlaamse overheid.”* Dit document wordt slechts door een paar andere respondenten genoemd. Respondent 4 legt het eindgebruikscertificaat uit dat onder meer een internationaalrechtelijke tegemoetkoming aan afwending is, waarin inzake afwending vooropgesteld wordt dat de wapens enkel gebruikt worden door het officiële leger van de staat waaraan geleverd wordt. Waar respondent 5 verwijst naar het eindgebruikscertificaat als wederuitvoerclausule en respondent 4 ernaar

verwijst als eindgebruiksverklaring, is respondent 1 de enige die beide inhoudelijke aspecten vernoemt.

5.2.1.1. *Effectiviteit van de controlemechanismen op statelijke actoren*

Wat de effectiviteit van de controlemechanismen betreft, merkt respondent 1 op dat de beleidsmatige aandacht inzake het effectieve eindgebruik in recent is toegenomen. Dit toont hij aan door te verwijzen naar ontwikkelingen in onderzoek, zoals bijvoorbeeld de methoden gebruikt door CAR, evenals naar de subsidiëring die de Europese Unie voorziet om deze ontwikkeling te stimuleren. Daarnaast stelt hij dat er recent ook een grotere gevoeligheid is rond het thema, waarbij hij verwijst naar het toegenomen aantal weigeringen van uitvoervergunningen naar coalitielanden omwille van het risico op afwending. Verder vermeldt hij ook dat België tot de beste leerlingen behoort op het gebied van transparantie, waardoor er publieke controle mogelijk wordt.

Ook respondent 4 geeft aan dat er sprake is van publieke controle door te verwijzen naar de rechtszaak van verschillende Belgische organisaties tegen de Waalse regering bij de Raad van State. Hierbij merkt hij wel op dat de controle door de rechterlijke macht zich, in deze za(a)k(en), slechts beperkt tot een *“zeer lichte, formele toetsing”* aan wettelijk opgelegde criteria en niet strekt tot inhoudelijke criteria. Sterker nog, hij stelt dat de reikwijdte van deze juridische toets niet helemaal strookt met de geest van de internationale en Europese regelgeving. In dit opzicht is er volgens hem sprake van een: *“hands-off beleid, er wordt veel discretie toegelaten aan de overheid zelf.”* Ook respondent 1 geeft aan dat er veel ruimte blijft voor interpretatie, maar dan ten opzichte van de risico-inschatting die gemaakt moet worden bij het al dan niet toekennen van vergunningen. Hij verwijst hierbij ook naar het verschil in hoe landen hiermee omgaan.

“Het blijft een risico-inschatting, er blijft heel veel ruimte voor interpretatie. (...) er is geen objectieve meetlat, het gaat om een subjectieve inschatting die een lidstaat maakt. Wat je in praktijk ziet is dat lidstaten verschillen in die afweging. Sommige lidstaten gaan veel sneller oordelen dat er redenen zijn om te weigeren dan anderen, dit is een realiteit wanneer je kijkt naar het Gemeenschappelijk Standpunt.”

Verder ziet respondent 1 een aantal moeilijkheden in deze risico-inschatting. Zo valt het moeilijk te bepalen in welke mate de inschatting foutief was, wie daar verantwoordelijk voor

is, en of (maar ook hoe) dit gesanctioneerd moet worden. Wat volgens de meeste respondenten wel cruciaal is in deze inschatting, is het gebruiken van de beschikbare informatie in de nieuwe inschattingen. Zo stelt respondent 1: *“De stok achter de deur zit vooral in het gebruiken van die informatie in toekomstige uitvoervergunningen.”*

Maar dit gebruik van informatie in nieuwe dossiers is waar het volgens de meeste respondenten net fout loopt. Zo stelt respondent 4 dat er iets misloopt wanneer de overheid enkel reageert na zaken zoals de moord op Kashoggi, maar niet ten gevolge van rapporten van organisaties die schendingen vaststellen. Naast deze problemen inzake het gebruik van informatie becommentarieert hij het systeem ook op een meer algemene wijze: *“(…) wapenleveringen zijn goedgekeurd, maar als je binnen een korte periode ziet dat deze in handen komen van een NSGA, dan loopt er ergens iets mis met het systeem dat dit moet voorkomen.”*

Respondent 5 stemt hiermee in door te stellen dat, in referentie naar de Waalse wapenuitvoer: *“Gezien de hoeveelheid van incidenten, blijkt dat controlemechanismen weinig effectief zijn gebleken.”* Maar evenzeer met betrekking tot de Vlaamse wapenuitvoer meent hij dat maatregelen zoals eindgebruikersverklaringen weinig effectief zijn gebleken in het terugdringen van het ongekend eindgebruik. Verder heeft hij ook een kritische visie op hoe de overheid hiermee omgaat.

“Aangezien de export meestal verloopt via bondgenoten, vertrouwt de Vlaamse regering erop dat die landen zich houden aan het Gemeenschappelijk Standpunt. In de praktijk betekent dit dat de Vlaamse overheid haar exportbeleid delegeert naar de landen waar die systeemintegratoren gevestigd zijn.”

Respondent 4 sluit hierbij aan op basis van twee stellingen, beide in het algemeen verwijzend naar afwending. De eerste stelling is dat: *“(…) de reactie van de overheid is handen wassen in onschuld door te zeggen dat er oorspronkelijk geleverd werd aan de juiste overheden.”* In de tweede stelling stelt hij de betekenis en waarde van eindgebruikscertificaten in vraag.

“(…) dan stelt zich de vraag juridisch of die eindgebruikscertificaten opgenomen in zo’n contract, of dit meer is voor de leverende staat om zichzelf juridisch in te dekken, en of dat verder gaat dan louter een contractuele bepaling die wordt opgenomen om tegemoet te komen aan bepaalde internationale verplichtingen.”

Het juridisch indekken van de staat zou volgens een aantal respondenten in functie staan van de belangen die worden nagestreefd. Zo verwijzen enkele respondenten naar geopolitieke

belangen die ethische principes overstemmen. Zo geeft respondent 1 aan dat er afwending vastgesteld kan worden maar dat Saoedi-Arabië en de VAE geopolitiek te belangrijk zijn om geen wapens meer aan te leveren, en dat dit ook in het belang is van het behouden van het machts-evenwicht in de regio. Respondent 4 spreekt dan weer van economische belangen die kunnen primeren op internationaal recht, hoewel hij daarbij slechts naar de VS verwijst als typisch voorbeeld.

Andere problemen inzake de effectiviteit van de controlemechanismen zien de respondenten in de mate van controle. Zo geven een paar respondenten aan dat het zowel juridisch als praktisch moeilijk is controle uit te voeren wanneer de wapens eenmaal geëxporteerd zijn. Respondent 7 neemt hier een extremer standpunt in door ronduit te stellen dat: *“(...) er wordt zelden tot nooit gecontroleerd of uitgevoerde wapens wel naar de aangegeven gebruiker gaan (en daar ook blijven). De bestaande controlemechanismen voldoen kortom niet.”*

Naast de vernoemde problemen in de omgang met informatie en de mate van controle ziet respondent 2 ook een intern capaciteitsprobleem om de informatie inzake afwending te verwerken. Hierbij verwijst hij naar de gelimiteerde *“intel-capaciteiten”* van de Waalse overheid en het gebrek aan investeringen om hiermee om te gaan. Ook respondent 1 verwijst hiernaar door aan te geven dat de regionalisering van de uitvoercontrole veel uitdagingen met zich meebrengt, zoals een verkleining van de controlediensten en een gebrek aan doorstroming tussen overheidsdiensten die belangrijke informatie hebben.

Een laatste manier waarop de effectiviteit van de controlemechanismen in vraag gesteld wordt is gerelateerd aan de toepassing van de vooropgestelde weigeringsgronden. Respondent 4 legt uit dat wanneer het duidelijk wordt dat een leger zich schuldig maakt aan een patroon van mensenrechtenschendingen en schendingen van internationaal humanitair recht, de internationale regelgeving voorschrijft dat je de uitvoer naar dit land moet stoppen. Zijn visie hierop is: *“you have to err on the side of caution.”* Deze visie verklaart hij als volgt. Wanneer er wapens eindigen bij diegenen die een patroon van zulke schendingen vertonen, zou het internationaal recht voorschrijven dat je de handel stopzet. Hij ziet overigens niet in hoe je tot een andere conclusie zou kunnen komen: *“Mijn pleidooi is dat het zowel in strijd is met artikel 6 als 7 ATT.”* Respondent 3 sluit hierbij aan door te stellen dat: *“Volgens artikel 6 ATT mogen momenteel geen wapens meer worden geleverd aan Saoedi-Arabië, de VAE of andere coalitielanden, indien exporterende landen weet hebben van dergelijke schendingen en misdaden tegen de menselijkheid.”*

5.2.1.2. *Mogelijke verbeteringen van de controlemechanismen op statelijke actoren*

Respondent 7 van Stop Wapenhandel stelt dat het beter zou zijn om afwending te voorkomen door überhaupt geen wapens te leveren aan controversiële bestemmingen. Respondent 1 relativeert door aan te geven dat een nationaal wapenembargo niet evident is, dat de lat om tot systematische fundamentele weigeringen van vergunningen te gaan heel hoog ligt, en dat een wapenembargo ook internationaal een symbolische waarde heeft. Dit neemt volgens hem echter niet weg dat je op een “*case by case*”- basis een streng beleid kan hebben. In dit beleid zijn informatieverzameling, informatieverwerking en informatiegebruik elementen die volgens verschillende respondenten voor verbetering vatbaar zijn.

Op het gebied van informatieverzameling halen verschillende respondenten het belang aan van onderzoek naar afwending op basis van serienummers, die men kan linken aan bepaalde leveringen. Volgens respondent 4 kan er op die manier gekeken worden naar: “*(...) wat er was misgelopen, waar het was misgelopen, en waar we bijkomende voorzorgsmaatregelen kunnen nemen.*” Zowel respondent 1 als respondent 2 vernoemen hierbij expliciet de belangrijke rol van veldwerk, bijvoorbeeld in het bevestigen van de vermoedelijke gevallen van afwending. Respondent 1 verwijst hierbij naar CAR en het belang van op systematische wijze info ter plaatse te gaan verzamelen.

De informatieverzameling zou volgens verschillende respondenten ook moeten kunnen gebeuren door de overheid zelf, in de vorm van *post-export* controles. Dit houdt in dat uitvoerende landen (steekproefsgewijs) ter plaatse controles kunnen uitvoeren op het gebruik van geëxporteerde wapens. Zowel respondent 4 als respondent 5 geven aan dat de VS dit reeds doet, en dat ook Duitsland dit recent zou hebben ingevoerd. Niettemin wijzen zowel respondent 1 als respondent 7 op beperkingen van een dergelijk systeem: het zou tijdrovend, ingewikkeld en duur zijn, je moet als land genoeg gewicht in de schaal kunnen werpen om dit door te drukken, en het zou een schijn van wantrouwen kunnen opwekken in wat uiteindelijk nog steeds een handelsrelatie is. Zowel respondent 1 als respondent 5 erkennen hierbij dat het opzetten van een *post-export* controlemechanisme op nationaal niveau moeilijk haalbaar is en dat een Europees systeem hiervoor de beste optie is. De bijdrage van respondent 4 geeft echter aan dat het ook anders kan. Hij ziet *post-export* controle eerder in de vorm van bewaking.

“Dat kan gaan over bewaking van wapenleveringen, bewaking van wapendepots. Het idee is dat staten voordat ze zo’n wapenlevering toestaan ook

voorzorgsmaatregelen moeten nemen om te voorkomen dat afwending niet kan gebeuren. (...) adviseurs meesturen om ervoor te zorgen dat die wapens bewaakt blijven, dat die in goede depots met de noodzakelijke beveiliging plaatsvinden, ook dat kan deel uitmaken van die internationale wapentransfer.”

Naast de informatieverzameling is de verwerking van de beschikbare informatie evenzeer belangrijk volgens verschillende respondenten, zowel op nationaal als op internationaal niveau. Op nationaal niveau is er volgens respondent 1 nog veel ruimte om de informatie beter door te spelen naar diensten die met controle bezig zijn, en kunnen ook de relaties tussen deze diensten nog beter gestroomlijnd worden. Op internationaal niveau is er volgens respondent 2 nood aan een centrale databank van informatie omtrent afwending, omdat hij erop wijst dat het voor vergunningsbeambten moeilijk is om op basis van verschillende bronnen een beslissing te maken. Respondent 1 sluit hierbij aan door te pleiten voor een goede informatie-uitwisseling inzake de vastgestelde gevallen van afwending op Europees vlak, en wijst er verder op dat er reeds zo'n databank bestaat: namelijk *iTrace* van CAR.⁶⁸ Respondent 5 pleit dan weer voor een mededelingsplicht bij de wederuitvoer van afgewerkte producten met Belgische onderdelen: *“Op die manier behoudt de overheid het overzicht waar (Vlaamse) wapenonderdelen naartoe gaan en kan ze in het geval van problemen haar beleid bijsturen.”*

Wat betreft informatiegebruik spreekt een meerderheid van de respondenten over het belang van het meenemen van de beschikbare informatie in nieuwe dossiers, zij het op verschillende manieren. Op algemene wijze verwoordt respondent 6 dit als: *“recente oorlogen in het Midden-Oosten bieden voldoende stof tot bezinning voor wat betreft de betrouwbaarheid van bepaalde ontvangende landen en hoe zij omgaan met doorlevering van wapens.”* Meer concreet stelt respondent 5 dat het: *“Fundamenteel is dat overheden het Gemeenschappelijk Standpunt veel strikter interpreteren.”* Zowel respondent 1 als respondent 5 geven aan dat het hier gaat om een politieke verantwoordelijkheid. In onderstaand citaat kadert respondent 1 deze politieke verantwoordelijkheid in een Europees perspectief.

“Betere informatie-uitwisseling en betere kennis over gevallen van afwending zijn heel cruciaal, zodat lidstaten eigenlijk gedwongen worden die info mee te pakken in nieuwe exportvergunningen. Doordat die info beschikbaar is op Europees niveau kan er ook binnen COARM een peer-pressure ontstaan waarbij

---

⁶⁸ <https://itrace.conflictarm.com/Home/Login>.

lidstaten aangesproken worden op wapenhandel naar landen waarbij gevallen van afwending zijn vastgesteld.”

Zowel respondent 4 als respondent 6 zien ook de mogelijkheid om de informatie te gebruiken om een terugtrekking te doen. Respondent 6 bedoelt dan eerder een “*retournering*” van de wapens, terwijl respondent 4 het heeft over een “*bepanking op de operationaliteit*” door een terugtrekking van het assisterende personeel. Daarnaast spreekt respondent 6 ook van verdergaande maatregelen. Hij vindt namelijk dat afwending niet zonder consequenties mag blijven, bijvoorbeeld via diplomatieke kanalen, (straf)rechtelijke vervolging indien toepasbaar en afhankelijk van de juridische mogelijkheden, of een verlies van het recht om Belgische wapens te mogen ontvangen. Respondent 1 meldt wel dat het in praktijk heel moeilijk is om naar aanleiding van afwending sancties op te leggen.

5.2.2. Controlemechanismen op NSGA

De controlemechanismen op NSGA zijn minder voor de hand liggend en “*veel moeilijker vanwege hun karakter*”, zegt Respondent 6. In onderstaand citaat wijst respondent 1 er daarentegen op dat de controlemechanismen op NSGA juist vervat zitten in de controlemechanismen op statelijke actoren.

“Deze zijn niet partij bij het ATT of bij het Gemeenschappelijk Standpunt, maar dat is ook de reden dat er in die verdragen afspraken zijn dat die wapens niet geleverd worden aan NSGA. ATT doelt er heel bewust op om die afwending naar NSGA te voorkomen.”

Respondent 2 vermeldt ook het ATT en het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* als controlemechanismen op NSGA en voegt zich zodoende bij respondent 1. Opmerkelijk is echter de redenering van respondent 4, zich afvragende in welke mate de controlemechanismen op afwending zelfs toepasbaar zijn wanneer blijkt dat de NSGA onder effectieve controle staan van bepaalde statelijke actoren.

“De vraag juridisch is niet eenvoudig (...) omdat indien kan worden aangetoond dat zij onder effectieve controle staan van de Saudi's of de VAE, dan is er eigenlijk geen sprake van afwending omdat die als staatsorgaan worden beschouwd (...) dan spreek je van een staatsorgaan dat een ander staatsorgaan gaat bewapenen.”

In het geval dat er sprake is van effectieve controle blijven de controlemechanismen op statelijke actoren volgens hem dus van toepassing op NSGA. Vervolgens wijst dezelfde respondent er verder op dat vooral de staat waaraan geleverd wordt instaat voor de controle op afwending ten aanzien van NSGA: “(...) door het officiële leger van de staat waaraan geleverd wordt. Zij staan ervoor in dat de wapens niet terechtkomen bij groepen waarvoor de uitlevering nooit is goedgekeurd.”

Anderzijds vermelden respondent 2 en respondent 3 wel enkele controlemechanismen die specifiek bedoeld zijn voor NSGA. Respondent 3 noemt daarbij *Resolutie 2216* evenals VN wapenembargo's tegen Al-Qaida en ISIL, en respondent 2 noemt *Resolutie 2220* uit 2015.⁶⁹ *Resolutie 2220* van de VN-Veiligheidsraad spoort lidstaten aan algemene maatregelen te nemen tegen onder andere afwending. Respondent 2 vermeldt ten slotte ook sociale media en onderzoekstrategieën die hier gebruik van maken, zoals bijvoorbeeld het *Lighthouse-journalistencollectief*, als controlemechanismen op afwending.

De vraag met betrekking tot de effectiviteit van de controlemechanismen op NSGA kent een hoge non-respons. Respondent 6 geeft hier een verklaring voor met de woorden: “*Veel moeilijker (...) vanwege het feit dat er moeilijker consequenties aan hun rol in de afwending te verbinden zijn.*” De effectiviteit van de controlemechanismen valt met andere woorden moeilijk in te schatten omdat deze überhaupt moeilijk toe te passen zijn. Respondent 4 stelt dat een inschatting van de effectiviteit afhankelijk is van het beschikbare feitenmateriaal.

Wat de mogelijke verbeteringen voor de controlemechanismen op NSGA betreft, vermeldt respondent 1 drie zaken. Ten eerste zouden nieuwe technologieën veelbelovend zijn: “*Journalisten en journalistieke samenwerkingsverbanden gaan veel nieuwe technieken gebruiken, zoals sociale media, om in conflictgebieden concreet gaan kijken om welke producten het gaat.*” Dit sluit aan bij de bovenstaande vermelding van respondent 2 dat sociale media gebruikt kunnen worden als een controlemechanisme. Ten tweede looft hij het model van CAR en zegt hij dat dit zich zou moeten kunnen uitbreiden. Dit sluit aan bij het antwoord van respondent 6, waarin die vooropstelt dat het risico op afwending explicieter en dwingender in kaart gebracht moet worden. Een laatste mogelijke verbetering van de controlemechanismen op NSGA ziet respondent 1 in de noodzakelijkheid van een goed georganiseerde legale handel:

---

⁶⁹ Resolutie 2220 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (22 mei 2015), *UN Doc. S/RES/2220* (2015)

“(...) hoe beter je die organiseert en hoe sluitender de keten is, hoe duidelijker dat je kan vaststellen waar dat product afgewend is geraakt.”

6. Discussie

In dit deel van het onderzoek worden de resultaten bediscussieert in verwijzing naar de literatuurstudie, teneinde antwoorden te formuleren op de onderzoeksvragen en deze met elkaar te verbinden. Dit gebeurt met inbegrip van een kritische bespreking aan de hand van de beperkingen van het onderzoek, triangulatie tussen organisaties, en aandacht voor de afwijkende case.

Een eerste resultaat van dit onderzoek is dat er in de literatuur veel vaststellingen en indicaties van Belgische wapens in Jemen te vinden zijn, en dat sommige respondenten zelfs verwezen naar dezelfde voorbeelden in de interviews. Hierbij moeten wel twee kanttekeningen gemaakt worden die inherent zijn aan de onderzoeksopzet. Ten eerste werden er onderzoekers geïnterviewd van bronnen waarnaar ook verwezen wordt in de literatuurstudie, en is het bijgevolg niet verbazend dat zij voorbeelden vermeldden waarover zij reeds schreven. Ten tweede voorzagen sommige respondenten niet alleen in doorverwijzingen naar personen, maar ook in doorverwijzingen naar gepubliceerde literatuur. Deze literatuur werd in het licht van een iteratief onderzoeksproces bijgevoegd in de literatuurstudie, wat verklaart waarom sommige voorbeelden in het resultaatdeel dezelfde zijn als in de literatuurstudie en waarom sommige voorbeelden in de vragenlijst verschillend zijn van die in de literatuurstudie. Daarnaast noemden de respondenten ook vermoedelijke voorbeelden van Belgische wapens in Jemen die niet tijdens de literatuurstudie teruggevonden werden, zoals de volgens respondent 3 mogelijk in Jemen gebruikte Waalse raketten, raketwerpers en ‘*machine gun pods*’ door de VAE.

Een tweede resultaat is dat er volgens de meeste respondenten, hoewel de kans reëel is, officieel nog geen sprake is van afwending op basis van de voorbeelden in de vragenlijst. Respondent 1 kan daarentegen als een afwijkende case beschouwd worden omdat hij als enige de voorbeelden niet op die manier becommentarieerde. Omwille van deze terechte voorzichtigheid met het benoemen van afwending werd de definitie van afwending bijgesteld ten opzichte van de vragenlijst, en werd ook het begrip ‘vermoedelijke afwending’ pas bijgevoegd nadat de interviews reeds hadden plaatsvonden. De gemaakte wijzigingen tonen aan dat deze voorzichtigheid van de meeste respondenten als een evidente inspiratie voor het onderzoek gold, waarbij de invloed ervan gezien kan worden als een sub-resultaat.

Hoewel de meeste respondenten voorzichtig waren bij het benoemen van de voorbeelden als afwending, erkenden meer dan de helft van de respondenten dat hier in twee gevallen wel sprake van kon zijn. In het eerste geval zou er volgens respondent 2 sprake zijn van onbevoegd

eindgebruik (in dit onderzoek gelijkgesteld met afwending) wanneer er een *CMI Defence* geschutskoepel gebruikt wordt in Jemen terwijl het eindgebruikscertificaat bepaalt dat dit verboden is. Een interessante koppeling met de literatuurstudie is dat het *#BelgianArms*-onderzoek, gepubliceerd nadat de interviews plaatsvonden, aantoonde dat tanks met zulke geschutskoepels schieten richting Jemen vanuit Saoedi-Arabië. Het *#BelgianArms*-onderzoek vult zodoende de voorwaarde in die respondent 2 stelt aan het onbevoegde eindgebruik, hoewel een kanttekening kan zijn dat ‘schieten richting Jemen’ niet hetzelfde is als ‘gebruiken in Jemen’.

Een tweede geval waarbij er volgens sommige respondenten toch sprake zou kunnen zijn van afwending is wanneer er wapens in handen gevonden worden van onbevoegde eindgebruikers en dit bevestigd wordt aan de hand van serienummers. Hoewel er bevestiging is van afwending door middel van beeldmateriaal, zoals in het geval van de Minimi-machinegeweren in handen van de ‘*Giants-Brigade*’, de *FN*-vuurwapens in handen van ‘*Abu Abbas*’, en de *F2000 assault rifles* in handen van de Houthis, werden geen enkele van deze gevallen geverifieerd met serienummers. Dit terwijl er op het internet (minstens) één foto van het serienummer van een Minimi te vinden is.⁷⁰ De verschillende typen PRB-mijnen in handen van de Houthis en ISIL werden wel onderzocht met serienummers door CAR, maar het afwendingschema kon niet geverifieerd worden wegens gebrek aan Belgische documenten omtrent de uitvoer (CAR, 2018, p. 30). Dit betekent dat de bevestiging moet gebeuren aan de hand van een afwendingschema. Enkele respondenten die ingingen op dit laatste voorbeeld waren overigens niet verbaasd dat deze oudere mijnen, net zoals de *FN FAL*’s, uiteindelijk in handen kwamen van onbevoegde eindgebruikers. Expliciete benoeming van een geval als afwending was er echter niet. In al deze gevallen waarbij de respondenten voorzichtig bleven met het benoemen van afwending is er niettemin wel sprake van vermoedelijke afwending, omdat de meeste respondenten erkenden dat de waarschijnlijkheid ervan groot is.

Een derde resultaat van het onderzoek is dat de rol van bepaalde statelijke actoren in de vermoedelijke afwending door de meeste respondenten gezien werd als het moedwillig doorgeven van wapens aan NSGA. Dit geldt ook als antwoord op de eerste deelonderzoeksvraag, hoewel het hier hoofdzakelijk gaat over vuurwapens. Dit is op twee manieren in overeenstemming met de literatuur. Ten eerste vernoemen zowel de respondenten als de geraadpleegde bronnen Saoedi-Arabië en de VAE als voornaamste actoren, en ten tweede

---

⁷⁰ https://arij.net/enduser/enduser_gallery/#FNMinimi-8.

schatten beide de rol van deze statelijke actoren in als actieve doorgevers (Amnesty International, 6 februari 2019; Vredesactie, 25 maart 2019). Hierbij moeten wederom twee opmerkingen gemaakt worden. Ten eerste spraken de meeste respondenten hier in verwijzing naar vermoedelijke afwending, en dus ook slechts naar de vermoedelijke rol van statelijke actoren. Ten tweede zijn de bovenvermelde bronnen uit de literatuurstudie, die als enigen harde uitspraken doen over de moedwillige afwending door statelijke actoren, beide activistische NGO's. In de interviews deden echter ook respondenten van onafhankelijke organisaties zulke uitspraken.

Een vierde resultaat van het onderzoek is dat de meeste respondenten de rol van NSGA in de vermoedelijke afwending kaderden in de toevallige buitmaking van wapens op het terrein. Dit vormt evenzeer het antwoord op de tweede deelonderzoeksvraag. Een enkele respondent maakte hierbij een opdeling in de buitmaking van wapens hetzij op de oorspronkelijke gebruiker, hetzij op de proxy waarnaar de wapens werden doorgeleid. In dat laatste geval zou er sprake zijn van dubbele afwending: moedwillige afwending door doorgeleiding gevolgd door toevallige afwending door buitmaking. In de literatuur geeft het *#BelgianArms*-onderzoek aan dat de F2000 *assault rifles* buitgemaakt werden door de Houthis op de Saoedische Nationale Garde (VRT, 8 mei 2019), wat een aanwijzing is van toevallige afwending door buitmaking op de oorspronkelijke eindgebruiker. Verder zou er opgemerkt kunnen worden dat wanneer de F2000's buitgemaakt werden in Jemen, er toch sprake zou kunnen zijn van dubbele afwending als het eindgebruikscertificaat specificeerde dat deze wapens niet gebruikt mochten worden in Jemen (moedwillig onbevoegd eindgebruik gevolgd door toevallige buitmaking). Waals minister-president Borsus lijkt er althans naar te verwijzen in de media dat eindgebruik in Jemen onbevoegd is (RTBF, 19 januari 2018). Het *#BelgianArms*-onderzoek geeft echter aan dat de F2000's buitgemaakt werden na de inname van een grenspost in Saudi-Arabië, waardoor de opvatting van de rol van NSGA door de meeste respondenten als toevallige buitmakers van wapens bevestigd wordt (VRT, 8 mei 2019). De mogelijkheid die respondent 3 aanhaalde van diefstal door een NSGA ten aanzien van een statelijke actor wordt daardoor ook bevestigd.

De kritische lezer merkt echter op dat de rollen die de respondenten en de literatuur toeschrijven aan de statelijke actoren en de NSGA in de vermoedelijke afwending niet op elkaar aansluiten. Een doorgave van wapens veronderstelt namelijk een in ontvangst name, geen buitmaking. Hier zijn twee verklaringen voor. Ten eerste moet er een onderscheid gemaakt worden tussen NSGA die strijden met, en NSGA die strijden tegen de coalitielanden. De rol van het in ontvangstnemen van wapens past dan bij de NSGA die strijden met de coalitielanden, zoals de

'Giants Brigade' en 'Abu Abbas', en de rol van buitmaking past dan weer bij NSGA die strijden tegen de coalitielanden, zoals de Houthis.

Toch is er inzake deze rollenverklaring ook sprake van een afwijkende case. Respondent 2 was immers van mening dat een systematische moedwillige doorgave van Belgische wapens naar milities in Jemen niet waarschijnlijk is. Dit zou ten eerste zo zijn omdat oude Russische wapens wenselijker zijn om door te geven dan nieuwe Belgische wapens. Ten tweede zijn er volgens hem slechts twee Minimi's zichtbaar in online video's. Met andere woorden zou er volgens hem door dit kleine aantal enkel sprake kunnen zijn van een vermoedelijke toevallige afwending. Er moeten echter drie kritische bemerkingen gemaakt worden bij deze opvatting. Ten eerste werd het type Minimi dat werd teruggevonden in Jemen (*FN Minimi MK3*), volgens Diederik Cops in een interview met de VRT, pas gelanceerd op de markt in november 2013 en slechts in de afgelopen drie jaren voor het eerst verkocht (VRT, 6 februari 2019). Dit zou betekenen dat deze wapens in een relatief korte tijdperiode op toevallige wijze hun weg vonden van de wapenstock van de VAE naar een militia in Jemen, wat in principe niet onmogelijk is. Ten tweede staat de VAE volgens respondent 7 bekend om het doorleveren van wapens, wat evenzeer in de literatuurstudie naar boven kwam (Holtom & Pavesi, 2017, pp. 71-75). Een derde bemerking is dat een buitmaking door Jemenitische milities veronderstelt dat de wapens ofwel buitgemaakt werden in de VAE, ofwel gebruikt werden in Jemen door de VAE. Aangezien de VAE niet grenst aan Jemen zou dit de inzet van Belgische wapens in Jemen betekenen, wat onbevoegd eindgebruik zou kunnen inhouden indien het eindgebruikscertificaat dat zo specificerde. Ondanks deze kritische bemerkingen kan er echter niet ontkend worden dat Respondent 2 een valide argument gaf, in lijn met zijn positie als onderzoeker bij GRIP, dat een nuance vormt ten aanzien van de vermoedelijke rol van statelijke actoren als moedwillige doorgevers van wapens.

Een vijfde resultaat van het onderzoek is dat de toepassing van de controlemechanismen op statelijke actoren ter voorkoming van afwending, hoewel bestaande, volgens de meeste respondenten om verschillende redenen inboeten aan effectiviteit maar daarentegen wel op verschillende manieren vatbaar zijn voor verbetering. Dit resultaat vormt ook het antwoord op de derde deelonderzoeksvraag. Vergelijkbaar met de literatuurstudie noemden de respondenten het ATT (artikelen 6,7, en 11), het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* (criterium 7 uit artikel 2), het Vlaamse *Wapenhandeldecreet*, het eindgebruikscertificaat en publieke controle als controlemechanismen. Een controlemechanisme dat niet behandeld werd in de literatuurstudie maar wel genoemd werd door de respondenten was COARM. In het algemeen

leverde de literatuurstudie dus meer diepgang op inzake de controlemechanismen dan de interviews, hoewel dit te wijten is aan de vraagstelling: de vragen verwezen enkel op globale wijze naar de controlemechanismen (deze werden echter wel gespecificeerd in de introductie van de vragenlijst), waardoor de respondenten het vermoedelijk ook hielden bij een meer globale bespreking.

Waar de literatuurstudie meer diepgang opleverde, zorgden de interviews wel voor inzichten in de effectiviteit en mogelijke verbeteringen van de controlemechanismen. De literatuurstudie en het resultaatdeel kunnen met elkaar vergeleken worden, hoewel de effectiviteit en de mogelijke verbeteringen van controlemechanismen niet tot de essentie van de literatuurstudie behoorden. Respondent 1 gaf aan dat België het goed doet op het vlak van transparantie, overeenkomstig de cijfers van de *Small Arms Trade Transparency Barometer* (Holtom & Pavesi, 2018, pp. 1-4). Daarnaast vermeldde deze respondent dat er recent meer aandacht is voor het eindgebruik. Volgens hem is dit merkbaar aan de stijging van het aantal weigeringen omwille van het risico op afwending, wat gestaafd kan worden met bronnen uit de literatuurstudie (Cops, 2017, pp. 22-37; Gourdin et al., 2017, pp. 29-77; Vlaams Vredesinstituut, 2018, p. 3). Respondent 4 wees er net zoals de literatuurstudie op dat dit ook terug te vinden is in de rechtspraak van de Raad van State, hoewel het volgens vernoemde respondent slechts ging om een lichte en formele toetsing. Deze grotere aandacht wordt mogelijk ook gereflecteerd in de daling van het ongekeende eindgebruik van Vlaamse wapenonderdelen (Vlaams Vredesinstituut, 2018, p. 3). Dit ongekeende Vlaamse eindgebruik, evenals de voorkomende gevallen van afgewende Waalse vuurwapens, is daarentegen wat respondent 5 van Vredesactie aanhaalt om de ineffectiviteit van het eindgebruikscertificaat aan te kaarten. Ruimte voor verbetering inzake het ongekeende eindgebruik ziet deze laatste respondent in een mededelingsplicht voor de integrator betreffende het eindgebruik van de wapenonderdelen.

Het meenemen van de beschikbare informatie inzake eindgebruik in toekomstige risico-inschattingen is volgens de meeste respondenten bepalend voor de effectiviteit. Dit is tevens de reden waarom de meeste respondenten voornamelijk verbetering mogelijk zien in de processen van informatieverzameling, informatieverwerking en informatiegebruik. Op het gebied van informatieverzameling haalden verschillende respondenten het belang aan van veldwerk en verificatie op basis van serienummers volgens het CAR-model. Ook informatieverzameling door middel van *post-export* controles werd aangeraden, hoewel er door een paar respondenten wel erkend werd dat dit ook beperkingen kent en best op Europees niveau georganiseerd wordt.

Wat betreft de informatieverwerking verwezen een paar respondenten naar het belang van (de uitbreiding van) een centrale databank, en gaf respondent 1 aan dat er op nationaal niveau een verbetering van de effectiviteit kan zijn middels een betere informatie-uitwisseling tussen de geregionaliseerde diensten. Wat betreft informatiegebruik is er volgens verschillende respondenten nog een te grote nationale discretionaire ruimte, en zouden de criteria uit het ATT en het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944* niet strikt genoeg worden toegepast. Sterker nog, twee respondenten gaven expliciet aan dat vergunningen voor wapenuitvoer naar coalitielanden op basis van de beschikbare informatie in strijd zouden zijn met bepaalde ATT-criteria. Overigens, wanneer er afwijking zou plaatsvinden stelde één respondent dat de reactie van de overheid is om de handen in onschuld te wassen. Dit zou kunnen kloppen wat betreft de Waalse wapenuitvoer omdat er steeds verzekerd werd dat Waalse wapens niet in Jemen gebruikt werden, terwijl dit onderzoek net wijst op het tegendeel. Een verklaring die hiervoor aangereikt werd door verschillende respondenten zijn de geopolitieke en economische belangen die primeren over ethische principes en internationaal recht. De oplossing hiervoor is volgens respondent 7 van Stop Wapenhandel, weinig verrassend, om geen wapens meer te leveren aan controversiële bestemmingen, maar inspanningen voor een nationaal of Europees wapenembargo bleken vooralsnog niet vruchtbaar (zie 2.3.2.). Dit neemt volgens respondent 1 echter niet weg dat er op verschillende niveaus politieke druk uitgeoefend kan worden op basis van beschikbare informatie. Andere manieren om informatie te gebruiken zien bepaalde respondenten in het opleggen van voorwaarden voor de uitvoer, zoals bewaking ter plaatse of de terugtrekking van het fysieke materiaal of de operationele elementen ervan.

Een laatste resultaat van dit onderzoek is dat, hoewel de effectiviteit ervan moeilijk in te schatten valt, ook de controlemechanismen op NSGA ter voorkoming van afwijking nog verbeterd kunnen worden. Dit resultaat vormt het antwoord op de laatste deelonderzoeksvraag. Enkele respondenten maakten duidelijk dat sommige controlemechanismen op statelijke actoren, zoals het ATT en het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944*, onrechtstreeks van toepassing zijn op NSGA. Bijgevolg hebben de effectiviteits- en verbeteringsbepalingen uit het vijfde resultaat op onrechtstreekse wijze ook betrekking op de controlemechanismen ten aanzien van NSGA. Respondent 4 vroeg zich zelfs af in welke mate de controlemechanismen van beide actoren zouden verschillen, want indien aangetoond kan worden dat NSGA functioneren onder de effectieve controle van staten heeft dit tot gevolg dat de milities juridisch als staatsorganen gezien worden. Los hiervan vermeldden andere respondenten de *Resoluties 2216 & 2220* als van toepassing op NSGA, hoewel ook deze enkel bindend zijn voor lidstaten

en daardoor slechts onrechtstreekse controlemechanismen op NSGA zijn. Deze onrechtstreekse werking is ook de reden dat respondent 1 het belang van een goed georganiseerd legaal handelskader aangaf als verbeterpunt voor de controlemechanismen op NSGA. Daarnaast vermeldde hij ook de meerwaarde dat nieuwe technologieën in (journalistiek) onderzoek kunnen hebben, waarbij respondent 2 aansloot door specifiek te verwijzen naar sociale media en het “*Lighthouse Reports*”-model. Opmerkelijk hierbij is dat het #*BelgianArms*-onderzoek, gepubliceerd nadat de interviews plaatsvonden, onder meer uitgevoerd is door het *Lighthouse Reports*-journalistencollectief (VRT, 8 mei 2019). Naast het *Lighthouse Reports*-model wordt ook het potentieel van het CAR-model hoog ingeschat. Respondent 1 gaf namelijk aan dat een uitbreiding van dit laatste model wenselijk is voor de verbetering van de controlemechanismen op NSGA ter voorkoming van afwending.

7. Conclusie en aanbevelingen

Er kan op verschillende manieren aangetoond worden dat er Belgische wapens betrokken zijn in het huidige Jemenitische conflict. Dit roept bij sommigen de vraag op in welke mate Belgische wapens medeverantwoordelijk zijn aan schendingen van internationaal recht en internationale misdrijven die allicht gepleegd worden in Jemen (o.a. Stiernon, 19 januari 2016, pp. 1-4). Enerzijds zijn er Vlaamse wapenonderdelen geïntegreerd in wapensystemen die door coalitielanden ingezet worden in dit conflict (o.a. IISS, 2016, p. 315; Vredesactie, 25 maart 2019; VRT, 8 mei 2019). Anderzijds melden recente mediaberichten dat er Waalse wapens in handen zijn gevallen van NSGA die momenteel actief zijn in Jemen (o.a. Van den Abeele, 6 februari 2019; VRT, 8 mei 2019). Deze mediaberichten kunnen gestaafd, evenals aangevuld worden door sociaalwetenschappelijke bronnen (o.a. Amnesty International, 6 februari 2019; CAR, 2018, pp. 9-10; UNSC, 2017, p. 166). Volgens de internationale, Europese, en nationale regelgeving worden NSGA als onbevoegde eindgebruikers gezien, en het effectieve eindgebruik van wapensystemen met Vlaamse onderdelen in Jemen is onbevoegd indien het eindgebruikscertificaat dat verbiedt. Om die redenen is er vermoedelijk sprake van de afwending van Belgische wapens naar het Jemenitische conflict. Deze masterproef onderzocht aan de hand van expertinterviews de rol van bepaalde statelijke actoren en NSGA in deze vermoedelijke afwending. Ook werd er nagegaan hoe de controlemechanismen op beide actoren worden toegepast ter voorkoming van afwending.

De bevindingen van dit onderzoek zijn drievoudig. Ten eerste bevestigden de respondenten dat er vaststellingen en indicaties zijn van Belgische wapens in het Jemenitische conflict, hetzij met verwijzing naar dezelfde voorbeelden als de literatuurstudie, hetzij met nieuwe voorbeelden. Sommige respondenten die verwezen naar nieuwe voorbeelden gaven wel aan dat het gaat over wapens die ‘mogelijk’ gebruikt worden in Jemen, en spreken dus met een zekere voorzichtigheid. Deze voorzichtigheid was een blauwprint doorheen de interviews: bijna alle respondenten waren van mening dat er op basis van de voorbeelden uit de vragenlijst (of de zelfgenoemde voorbeelden), ondanks een grote waarschijnlijkheid, officieel nog geen sprake is van afwending. Er zou volgens hen pas officieel sprake kunnen zijn van afwending wanneer wapens in handen gevonden worden van onbevoegde eindgebruikers en de afwending bevestigd kan worden met een afwendingschema opgesteld aan de hand van serienummers. Hoewel er beeldmateriaal van Belgische wapens in Jemen inclusief serienummers online te vinden zijn, werd de voorwaarde van het afwendingschema vooralsnog niet ingevuld. Daarom wordt er in dit onderzoek in verwijzing naar concrete gevallen steeds gesproken van ‘vermoedelijke

afwending'. Een andere manier waarop er sprake zou kunnen zijn van afwending is wanneer een Belgisch wapen(onderdeel) gebruikt wordt in Jemen terwijl het eindgebruikscertificaat dit verbiedt. Om die reden zou de vermoedelijke afwending van de *CMI Defence* geschutskoepels op basis van het *#BelgianArms*-onderzoek bevestigd kunnen worden, indien het eindgebruikscertificaat oplegt dat deze niet gebruikt mogen worden voor buitenlandse operaties.

De tweede onderzoeksbevinding verbindt de rol van statelijke actoren en NSGA in de vermoedelijke afwending. Wat betreft statelijke actoren werden vooral Saoedi-Arabië en de VAE genoemd als coalitielanden die een rol spelen, en inzake de NSGA waren dit de milities die Belgische wapens bleken te bezitten. De concrete rollen van deze actoren moeten gezien worden als een dichotomie, waarbij de rol van beiden afhankelijk is van het scenario. In het moedwillige scenario is er volgens de respondenten sprake van een actieve rol van de statelijke actor als moedwillige doorgever van wapens, waarbij de NSGA deze moedwillig in ontvangst neemt. Dit scenario is toepasbaar op de vermoedelijk afgewende Minimi's en veronderstelt een goede verstandhouding tussen beide actoren. In het toevallige scenario is er van een goede verstandhouding geen sprake en wordt de rol van NSGA geschetst als toevallige buitmakers van wapens op het terrein, wat toepasbaar is op de vermoedelijk afgewende F2000's. In deze dichotomie van scenario's lijkt het toevallige scenario aan waarschijnlijkheid te winnen in het licht van het beperkte aantal gedocumenteerde gevallen.

De derde onderzoeksbevinding bundelt de controlemechanismen op statelijke actoren en NSGA omdat de respondenten aangaven dat de regelgeving op statelijke actoren onrechtstreeks van toepassing is op NSGA. Er zou zelfs sprake zijn van rechtstreekse toepassing wanneer de NSGA onder effectieve controle staan van de statelijke actoren. Hoewel er ook positieve aspecten van de (nationale) controlemechanismen genoemd werden, zoals de Belgische transparantie en de recent grotere Europese aandacht voor eindgebruik, zijn er volgens de respondenten veel zaken voor verbetering vatbaar. Deze vallen onder de noemers informatieverzameling, informatieverwerking, en informatiegebruik. Wat betreft informatieverzameling zien verschillende respondenten potentieel in het CAR-model en in nieuwe (online-)onderzoekstechnieken, evenals in *post-export* controles op Europees niveau. Inzake informatieverwerking werd er gewezen op het belang van een centrale databank en een betere informatie-uitwisseling tussen de geregionaliseerde diensten in België. Ten laatste pleiten verschillende respondenten voor een striktere interpretatie van de criteria in internationale en Europese regelgeving, evenals voor het opnemen van de ethische

verantwoordelijkheid om politieke druk uit te oefenen. Meer concreet kan beschikbare informatie volgens sommige respondenten ook gebruikt worden om terugtrekkingen of bewaking ter plaatse te organiseren.

Door middel van een synthese van de onderzoeksbevindingen kan er een antwoord geformuleerd worden op de vraag in welke mate Belgische wapens medeverantwoordelijk zijn voor de internationale misdrijven die gepleegd worden in Jemen. Gezien de schaal van de schendingen van internationaal recht en de internationale misdrijven in Jemen door partijen die Belgische wapens aankochten (UNHRC, 2018; ICJ, 2018), zou een ontkenning van de medeverantwoordelijkheid hieraan een miskennis zijn. Toch kunnen er op basis van dit onderzoek nuances gemaakt worden. Ten eerste zijn de wapens misschien niet met een moreel, maar wel met een rechtmatig draagvlak uitgevoerd onder het bewind van een democratisch verkozen regering. Een regering die overigens niet geheel zonder moreel kompas functioneert, uitgaande van de opschortingen en weigeringen die steeds vaker voorvallen in het kader van vergunningverlening (o.a. Vlaams Vredesinstituut, 2018, p. 3). Deze uitvoer heeft verder juridisch gezien tot gevolg dat de verantwoordelijkheid voor het gebruik van de wapens niet langer toe te schrijven is aan het uitvoerende land. Ten tweede kan de mate van medeverantwoordelijkheid gerelativeerd worden op basis van het minimale aantal gevallen van vermoedelijk afgewende wapens. Er werd zelfs geen enkel geval door de experts formeel bevestigd. Hoewel elk slachtoffer er absoluut één te veel is, verbleekt de impact die deze enkele gevallen kunnen hebben ten opzichte van de hoeveelheid wapens reeds aanwezig in Jemen. Men mag namelijk niet vergeten dat Jemen, na de VS, de sterkste *gun culture* ter wereld heeft (Heinze, 2014).

Ten slotte kunnen er een aantal wetenschappelijke en beleidsmatige aanbevelingen gemaakt worden. Ten eerste is het aan te raden de onderzoeksactiviteiten volgens het *Lighthouse Reports*-model, waarbij onder andere sociale media als bron gebruikt worden, uit te breiden en te erkennen als waardige onderzoeksmethode. Naarmate de technologie zich ontwikkelt zullen de relevantie, mogelijkheden, betrouwbaarheid, en validiteit van dit soort onderzoek alleen maar toenemen. Een beperking van dit soort onderzoek is echter dat de bevestiging van de gevallen van vermoedelijke afwending die zulke onderzoeken aan het licht brengen spaak loopt door het gebrek aan kennis omtrent de inhoud van het eindgebruikscertificaat, ofwel door het gebrek aan verificatie op basis van een afwendingschema en serienummers. Een tweede aanbeveling voor toekomstig onderzoek houdt daarom in om de bekende gevallen van vermoedelijke afwending te gaan staven met deze gegevens, ten einde bevestiging of falsificatie

te bekomen. Een derde wetenschappelijke aanbeveling is dat er, in het geval van meerdere bevestigingen, op termijn een balans kan worden opgemaakt omtrent de afwending van Belgische wapens naar het Jemenitische conflict. Het conflict woedt namelijk nog steeds en de vermoedelijke afwending van Belgische wapens komt pas recentelijk meer in beeld. Daarom wordt er aanbevolen dit continu op te volgen, en eveneens na afloop van het conflict een evaluatie te maken van de bevestigde cases. Ten vierde kan er ook vanuit de rechtsgeleerdheid opgevolgd worden hoe de rechtspraak evolueert ten opzichte van de toetsing van uitvoervergunningen aan wettelijke criteria. De uitspraak van de Raad van State op 29 juni 2018 werd namelijk gemaakt op grond van een formele toetsing, waarbij de materiële toetsingsgronden buiten beschouwing werden gelaten. Interessant kan zijn om te onderzoeken in welke mate deze trend zich verderzet of waar er parallellen te trekken zijn met andere conflicten waar schendingen van internationaal recht gebeuren.

Wat betreft de beleidsmatige aanbevelingen kan ten eerste het belang van de verdere uitwerking van het CAR-model en het *iTrace*-programma niet ontkend worden. Er vallen immers geen serienummers te valideren zonder documentatie, en informatie wordt pas kennis wanneer het structuur krijgt. Daarom is het vanuit beleidsmatig oogpunt cruciaal om deze projecten (financieel) te blijven ondersteunen en zelfs verder uit te breiden. Ten tweede valt het aan te raden om op Europees niveau een systeem van *post-export* controle te organiseren in de vorm van controles in het bestemmingsland, of een mededelingsplicht voor de integratoren van geëxporteerde wapenonderdelen. Dit past immers in de visie van een geharmoniseerd Europees beleid en kan de transparantie van uitvoerende lidstaten enkel ten goede komen. Het belang van uitvoercontrole stijgt overigens wanneer duidelijk wordt dat een Europees wapenembargo onwaarschijnlijk is. Ten derde zou een regelmatig (geïnstitutionaliseerd) overleg tussen de overheidsdiensten bevoegd voor wapenhandel ook op nationaal niveau de harmonisatie van het beleid kunnen bevorderen, evenals de coördinatie en de uitwisseling van informatie. Een laatste beleidsmatige aanbeveling is om de momenteel restrictieve houding in de vergunningverlening ten aanzien van coalitielanden aan te houden. Sterker nog, deze zou best uitgebreid worden naar landen die betrokken zijn in andere conflicten. Dit vereist een proactieve beleidsmatige houding ten aanzien van vergunningverlening in plaats van een reactieve, zoals in het geval van de uitvoer naar coalitielanden nog teveel het geval was. Te allen tijde wordt er best als uitgangspunt genomen, zoals respondent 4 het verwoordde: “*you have to err on the side of caution.*”

Referentielijst

Juridische bronnen

Rome Statuut van het Internationaal Strafhof van 17 juli 1998, *United Nations Treaty Series*, vol. 2187, 3.

Verdrag inzake de wapenhandel van 2 april 2013, *United Nations Treaty Series*, nr. 1 (2015), Cm 8993.

Resolutie 55/255 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (8 juni 2001), *UN Doc. A/RES/55/255* (2001).

Resolutie 2216 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (14 april 2015), *UN Doc. S/RES/2216* (2015).

Resolutie 2220 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (22 mei 2015), *UN Doc. S/RES/2220* (2015).

Verdrag 25 maart 1957 betreffende de werking van de Europese Unie Geconsolideerde versie van het EG-Verdrag na het Verdrag van Lissabon, *P.B. L.*, 17 december 2007.

Verordening 1352 van de Raad betreffende beperkende maatregelen in verband met de situatie in Jemen (18 december 2014, *Pb. L.*, 19 december 2014, afl. 365/60.

Gemeenschappelijk standpunt Europese Raad nr. 2008/994/GBVB, 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, *Pb.L.*, 13 december 2008, afl. 255, 99.

Richtlijn Europees Parlement en Raad nr. 2009/43/EG, 6 mei 2009 betreffende de vereenvoudiging van de voorwaarden voor de overdracht van defensie-gerelateerde producten binnen de Gemeenschap, *Pb.L.*, 10 juni 2009, afl. 146/1.

Besluit 2015/882 van de Raad van 8 juni 2015 tot wijziging van Besluit 2014/932 betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Jemen, *Pb.L.* 8 juni 2015.

Resolutie van het Europees Parlement van 13 september 2017 over wapenuitvoer: tenuitvoerlegging van Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB (2017/2029).

Gemeenschappelijk EU-lijst van militaire goederen op 26 februari 2018 door de Raad vastgesteld (2018/C098/01).

Wet van 11 september 1962 betreffende de in-, uit- en doorvoer van goederen en de daaraan verbonden technologie, *B.S.* 27 oktober 1962.

Wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van (en de bestrijding van illegale handel in) wapens, munitie en speciaal (voor militair gebruik of voor ordehandhaving) voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie, *B.S.* 10 september 1991.

Wet van 26 maart 2003 tot wijziging van de wet van 5 augustus 1991 betreffende de in-, uit- en doorvoer van en de bestrijding van illegale handel in wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie, *B.S.* 7 juli 2003, 36.106.

Bijzondere Wet van 12 augustus 2003 betreffende de wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 20 augustus 2003.

Decreet 15 juni 2012 betreffende de in-, uit- en doorvoer en overbrenging van defensie-gerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingsmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen en munitie, *B.S.* 4 juli 2012.

Decreet van 21 juni 2012 betreffende de invoer, uitvoer, doorvoer en overdracht van civiele wapens en van defensie-gerelateerde producten, *B.S.* 21 juni 2002.

Decreet van 30 juni 2017 tot wijziging en optimalisatie van diverse bepalingen van het Wapenhandeldecreet van 15 juni 2012, *B.S.* 3 augustus 2017.

Decreet van 8 juni 2018 houdende de aanpassing van de decreten aan de verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming), *B.S.* 26 juni 2018.

Koninklijk besluit van 8 maart 1993 betreffende de in-, uit- en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik dienstig materieel en daaraan verbonden technologie, *B.S.* 6 april 1993, 7.325.

Besluit van 9 maart 2018 van de Vlaamse Regering tot wijziging van het Wapenhandelbesluit van 20 juli 2012 en het besluit van de Vlaamse Regering van 14 maart 2014 tot regeling van de uitvoer, doorvoer en overbrenging van producten voor tweërlei gebruik en het verlenen van technische bijstand, *B.S.* 26 april 2018.

Resolutie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (8 juni 2017) om het buitenlands beleid van België ten aanzien van het Koninkrijk Saudi-Arabië te herzien, *Parl.St.* Kamer 2016-2017 (2055/011).

Parlementair onderzoek naar de Belgische leveringen van wapens en munitie aan landen die in een gewapend conflict verwickeld zijn of waartegen een wapenembargo geldt, *Parl.St.* Kamer 1988-1989, nr. 137/6.

GwH 19 december 2013, nr. 169/2013, *Arr.GwH* 2013.

RvS 29 juni 2018, nr. 33, *CNAPD et al. V. het Waalse gewest*.

Sociaalwetenschappelijke bronnen

Armed Conflict Location & Event Data Project. (18 april 2019). *Press Release: Yemen war death toll surpasses 70,000*. Geraadpleegd op 18 april 2019 via https://www.acleddata.com/wp-content/uploads/2019/04/ACLED_Yemen-Press-Update_4.2019_Final.pdf.

Amnesty International. (2017). *Exportation d'armes: La Wallonie immorale*. Geraadpleegd op 17 mei 2019 via <https://www.amnesty.be/camp/pour-un-controle-des-armes/campagne-wallonie-immorale/lawallonieimmorale?lang=fr>.

Amnesty International. (2018). *Amnesty International Report 2017/18*. Geraadpleegd op 8 november 2018 via <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/yemen/report-yemen/>.

Amnesty International. (6 februari 2019). *Wapens FN Herstal in handen van een gewapende groep in Jemen*. Artikel volgend op rapport "When arms go astray: The deadly new threat of arms diversion to militias in Yemen". Respectievelijk geraadpleegd op 12 februari 2019 via <https://www.amnesty-international.be/nieuws/wapens-fn-herstal-in-handen-van-een-gewapende-groep-in-jemen>, <https://arms-uae.amnesty.org/en/#article>.

Armament Research Services (ARES). (2015). *Global Development & Production of Self-Loading Military Rifles*. Genève: Small Arms Survey.

Arsovska, J. (2014). Introduction: Illicit Firearms Market in Europe and Beyond. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 20(3), 295-305.

Baumt, T. & Depauw, S. (2016). *Spelregels voor wapenhandel*. Brussel: ACCO Uitgeverij.

- Bijleveld, C. C. J. H. (2009). *Methoden en Technieken van onderzoek in de criminologie*.
- Brandt, M. (2013). Sufyān's "Hybrid" War: Tribal Politics during the Ḥūthī Conflict. *Journal of Arabian Studies*, 3(1), 120-138.
- Brehony, N. (2015). Yemen and the Huthis: Genesis of the 2015 Crisis. *Asian Affairs*, 46(2), 232-250.
- Bromley, M., & Griffiths, H. (2010). End-user certificates: improving standards to prevent diversion. *Insights on Peace and Security*. Solna: SIPRI.
- Burrowes, R. D. (2010). *Historical dictionary of Yemen*. Lanham: Scarecrow Press.
- Clapham, A., Giacca, G., Parker, S., & Casey-Maslen, S. (2016). *The arms trade treaty: A commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Clausen, M. (2015). Understanding the Crisis in Yemen: Evaluating Competing Narratives. *The International Spectator*, 50(3), 16-29.
- Conflict Armament Research. (2017). *Weapons of the Islamic State*. London.
- Conflict Armament Research. (2018). *Mines and IED's employed by Houthis forces on Yemen's west coast*. London.
- Cops, D. (2017). *De Vlaamse vergunningspraktijk voor wapenexport: Elementen voor een uitgewerkt wapenexportbeleid*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Cops, D., Duquet, N., & Gourdin, G. (2017). *Towards Europeanized arms export controls? Comparing control systems in EU Member States*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Darwich, M. (2018). The Saudi Intervention in Yemen: Struggling for Status. *Insight Turkey*, 20(2), 125-141.
- De Baets, P. (2017). *Belgische vuurwapens in internationale conflicten*. Leuven: KU Leuven. Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2016). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (Derde, grondig herwerkte editie ed.). Leuven: Acco.
- Devi, S. (2017). Millions in need of humanitarian assistance in Yemen. *The Lancet*, 390(10112), p. 50.

- Dirckx, K. (2018). *Belgische vuurwapens in internationale conflicten: Een inhoudsanalyse van Vlaamse kranten omtrent de beeldvorming van de Waalse wapenexport naar Saudi-Arabië*. Leuven: KU Leuven. Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- Duquet, N. (2012). *Made in Flanders: The end-use of Flemish military equipment*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Duquet, N. (2013). *Wapenexport naar de Arabische wereld: het Vlaams wapenexportbeleid in Europese context*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Duquet, N. (2014a). *Business as usual? Assessing the impact of the Arab Spring on European arms export control policies*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Duquet, N. (2014b). *Vlaamse buitenlandse handel in producten voor tweëerlei gebruik 2013*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Duquet, N., & Van Alstein, M. (2011). *Vuurwapens: handel, bezit en gebruik*. Leuven: ACCO Uitgeverij.
- Duquet, N., & Van Heuverswyn, K. (2013). *Transit of strategic goods in Europe*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Durac, V. (2012). Yemen's Arab Spring – Democratic Opening or Regime Maintenance? *Mediterranean Politics*, 17(2), 161-178.
- Elyn, N. (2016). *Belgische vuurwapens in internationale conflicten*. Leuven: KU Leuven. Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- Forster, R. (2017a). Toward a Comprehensive Solution? Yemen's Two-Year Peace Process. *The Middle East Journal*, 71(3), 479-488.
- Forster, R. (2017b). The Southern Transitional Council: Implications for Yemen's Peace Process. *Middle East Policy*, 24(3), 133-144.
- Giddens, A. (1982). *Profiles and critiques in social theory*. London: The MacMillan Press Ltd.
- Gourdin, G., Cops, D., Duquet, N. (2017). *Wapenexportcontrole in België. Gelijkenissen en verschillen*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- Harris, A. (2010). Exploiting grievances: Al-Qaeda in the Arabian Peninsula. *Carnegie Endowment for International Peace Middle East Program*.

- Harrison, M. I., & Jonker, J. (1990). *Organisatiediagnose: Methoden, modellen en processen*. Assen: Van Gorcum.
- Héau, L., & Stiernon, C. (2017). *La Guerre Oubliée Du Yémen: Impasse militaire, casse-tête politique et catastrophe humanitaire*. Brussel: GRIP.
- Heinze, M. (2014). On 'Gun Culture' and 'Civil Statehood' in Yemen. *Journal of Arabian Studies*, 4(1), 70-95.
- Hillyard, P., & Tombs, S. (2007). From 'crime' to social harm? *Crime, Law & Social Change*, 48(1-2): pp. 9-25.
- Hinchcliffe, P. (1999). The Overseas Civil Service 1837-1997 I South Arabian Federation. *Asian Affairs*, 30(3), 305-312.
- Hoelscher, C., & Wolfgang, H-M. (1998). The Wassenaar-Arrangement between international trade, non-proliferation, and export controls. *Journal of World Trade*, 32(2), 45-63.
- Hoff, R. (1995). *Jemen* (Landenreeks: mensen, politiek, economie, cultuur, milieu). Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Holtom, P., Rigual, C. (2015). *Trade Update: After The Arab Spring*. Genève: Small Arms Survey.
- Holtom, P., Pavesi, I. (2017). *Trade Update 2017: Out of the Shadows*. Genève: Small Arms Survey.
- Huberman, A. Michael, & Miles, Matthew B. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage.
- International Commission of Jurists. (2018). *Bearing the brunt of war in Yemen: Internationale law violations and their impact on the civilian population*. Genève.
- International Institute for Strategic Studies. (2016). *The Military Balance 2016*. London: Routledge.
- Jenzen-Jones, N. R., & Spleeters, D. (2015a). *Identifying & Tracing the FN Herstal FAL Rifle: Documenting signs of diversion in Syria & beyond*. Perth: Armament Research Services.
- Jenzen-Jones, N., R., & Spleeters, D. (2015b). *Estimating Year of Production for FN Herstal FAL Rifles*. Perth: Armament Research Services.

- Lincoln, Y., Guba, E. (1985). *Naturalistic enquiry*. Beverly Hills: Sage.
- Louise, C. (1995). *The Social Impacts of Light Weapons Availability and Proliferation*. Wenen: United Nations Research Institute for Social Development.
- Koehler-Derrick, G. (2011). *A false foundation? AQAP, tribes and ungoverned spaces in Yemen*.
- Mampaey, L., & Stiernon, C. (2016). *Dépenses militaires, production et transferts d'armes*. Brussel: GRIP.
- Miller, D., B. (2003). Demand, Stockpiles, and Social Controls: Small Arms in Yemen. *Small Arms Survey*. Genève: Graduate Institute of International Studies.
- Mitchell, R. (2012). What the Social Sciences Can Tell Policy-Makers in Yemen. *The Middle East Journal*, 66(2), 291-312.
- Moghadam, V. (2018). The History Behind Yemen's Humanitarian Crisis: It's time to demand an end to air strikes and respond to the profound suffering in Yemen. *Peace and Freedom*, 78(1), 8-11.
- Musa, S. (2017). The Saudi-led coalition in Yemen, arms exports and human rights: prevention is better than cure. *Journal of Conflict & Security Law*, 22(3), 433-462.
- Opdenakker, R. (2006). Advantages and Disadvantages of Four Interview Techniques in Qualitative Research. *Forum: Qualitative Social Research*, 7(4).
- Parmentier, S. (2011). The Missing Link: Criminological Perspectives on Transitional Justice and International Crimes. In *What is Criminology?* Oxford: Oxford University Press.
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: a practical guide*. New York: Wiley.
- Ruys, T., & Ferro, L. (2016). Weathering the storm: Legality and legal implications of the Saudi-led military intervention in Yemen. *The International and Comparative Law Quarterly*, 65(1), 61-98.
- Said, I. (2002). *Weapons in Yemen: between the Danger of Proliferation and National Traditions*. Yemen: Center of Information and Rehabilitation for Human Rights.
- Sali, M. (2017). Tribe's Transformations in Yemen. *Al-Arabi*. Geraadpleegd op 27 november 2018 via <https://www.al-arabi.com/Thoughts/16166>.

- Salisbury, P. (2015). *Yemen and the Saudi-Iranian 'Cold War'*. London: Chatham House.
- Sands, P., & Clapham, A. (2015). *The lawfulness of the authorisation by the United Kingdom of weapons and related items for export to Saudi Arabia in the context of Saudi Arabia's military intervention in Yemen*. London: Matrix Chambers.
- Slijper, F. (2017). *Under the radar: The United Arab Emirates, arms transfers and regional conflict*. Utrecht: PAX.
- Small Arms Survey (2003). *Living with Weapons: Small Arms in Yemen*. Oxford: Oxford University Press.
- Small Arms Survey (2007). *Guns and the City*. Oxford: Oxford University Press.
- Sorenson, D. (2014). Why the Saudi Arabian Defence Binge? *Contemporary Security Policy*, 35(1), 1-22.
- Stiernon, C. (19 januari 2016). Wapenleveringen aan Saoedi-Arabië: medeplichtigheid aan oorlogsmisdaden? *Vrede: tijdschrift voor internationale politiek* 59(438), 12-13.
- Stiernon, C. (23 november 2016). Les dépenses militaires et ventes d'armes au Moyen-Orient et le conflit au Yémen. *GRIP*. Geraadpleegd op 19 november 2018 via <https://www.grip.org/fr/node/2148>.
- Stiernon, C. & Jacqmin, D. (20 september 2017). Faut-il arrêter de vendre des armes à l'Arabie saoudite? *GRIP*. Geraadpleegd op 19 november 2018 via <https://www.grip.org/fr/node/2423>.
- Stiernon, C. (18 juli 2018). Panorama de l'industrie de l'armement en Belgique. *GRIP*. Geraadpleegd op 10 december 2018 via <http://www.grip.org/fr/node/2585>.
- Stockholm International Peace Research Institute. (2018). *SIPRI Yearbook: World Armaments and Disarmament*. Stockholm: SIPRI.
- Sutherland, E., Cressey, D. & Luckenbill, D. (1992). *Principles of criminology*. Lanham, MD: General Hall.
- Świątek, H. (2017). The yemen war: A proxy war, or a self-fulfilling prophecy? *The Polish Quarterly of International Affairs*, 26(2), 38-54.
- Taheran, S. (2016). Taking stock: The arming of Islamic State. *Arms Control Today*, 46(1), 7.

- Tzemprin, A., Jozic, J., & Lambaré, H. (2015). The Middle East Cold War: Iran-Saudi Arabia and the Way Ahead. *Politicka Misao*, 52(4-5), 187-202.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2018). *Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update*. New York: United Nations.
- United Nations Human Rights Council (UNHRC). (2018). *Situation of human rights in Yemen, including violations and abuses since September 2014*. Geraadpleegd op 28 februari 2019 via https://www.ohchr.org/Documents/Countries/YE/A_HRC_39_43_EN.docx.
- United Nations Security Council (UNSC). (2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*. Geraadpleegd op 5 mei 2019 via <https://www.ictj.org/sites/default/files/UNSC-Global-Justice-Post-conflict-2004-English.pdf>.
- United Nations Security Council (UNSC). (2017). *Final Report of the Panel of Experts on Yemen*. Geraadpleegd op 3 december 2018 via [www.http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_81.pdf](http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_81.pdf).
- Vanachter, I. (1997). *Belgische wapenexport in cijfers*. Antwerpen: International Peace Information Service.
- Vlaams Vredesinstituut. (16 oktober 2017). *Flemish foreign arms trade 2016. The interpretation of the common assessment criteria for arms exports by the Flemish government*. Geraadpleegd op 3 december 2018 via https://www.flemishpeaceinstitute.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/summary_flemish_armstrade_2016.pdf.
- Vlaams Vredesinstituut. (2018). *Factsheet: Vlaamse buitenlandse wapenhandel in 2017*. Geraadpleegd op 30 april 2019 via https://vlaamsvredesinstituut.eu/wp-content/uploads/2019/03/factsheet_wapenhandel_2017.pdf.
- Vranckx, A., Slijper, F., & Isbister, R. (2011). *Lessons from MENA: Appraising EU Transfers of Military and Security Equipment to the Middle East and North Africa*. Gent: Academia Press.
- Vredesactie vzw. (Persdossier 25 maart 2019). *Belgische wapens voeden conflict in Jemen*. Geraadpleegd op 4 mei 2019 via <https://bit.ly/2FphqRt>.

Vredesactie vzw. (Persdossier 3 mei 2019). *Wapenexport naar Saoedi-Arabië vanuit de haven van Antwerpen*. Geraadpleegd op 8 mei 2019 via https://vredesactie.be/sites/default/files/persdossier_Bahri_DEF2.pdf.

Waalse Overheid. (16 april 2018). *Rapport au parlement wallon sur l'application du decret du 12 juin 2012 relatif a l'importation, au transfert, a l'exportation et au transit d'armes civiles et de produits lies a la defense: Rapport annuel 2017*.

Warburton, D. (1993). The Souk and the Arms Trade: Past and Present. *Yemen Update*, 32.

Wood, B. & Danssaert, P. (2011). Study on the Development of a Framework for Improving End-use and End-user Control Systems. *UNODA Occasional Papers*. New York: United Nations.

World Health Organization. (2018). *Weekly Epidemiological Bulletin (25th June – 5th July 2018)*. Geraadpleegd op 2 december 2018 via <http://www.emro.who.int/yem/yemeninfocus/situation-reports.html>.

Journalistiek

Dahhan, G. (31 augustus 2017). In Jemen voltrekt zich 's werelds grootste humanitaire ramp. *De Morgen*. Geraadpleegd op 8 november 2018 via <https://www.demorgen.be/buitenland/in-jemen-voltrekt-zich-s-werelds-grootste-humanitaire-ramp-b59c26b5/>.

De Greef, J. (11 mei 2019). Houthi's trekken zich terug uit Jemenitische havens, in uitvoering van het vredesakkoord. *VRT*. Geraadpleegd op 13 mei 2019 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/11/houthi-s-trekken-zich-terug-uit-jemenitische-havens-in-uitvoeri/>.

De Lobel, P. (30 januari 2019). Waals bedrijf gaat in Saudi-Arabië wapens produceren. *De Standaard*. Geraadpleegd op 8 mei 2019 via http://www.standaard.be/cnt/dmf20190130_04140388.

Edroos, F. (3 december 2018). All you need to know about the Yemen peace talks. *Al Jazeera*. Geraadpleegd op 3 mei 2019 via <https://www.aljazeera.com/indepth/features/yemen-peace-talks-181202101535422.html>.

- Gekhiere, A. (23 oktober 2018). De Croo pleit opnieuw voor wapenembargo tegen Saudi-Arabië. *VRT*. Geraadpleegd op 7 november 2018 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/10/23/de-croo-pleit-nogmaals-voor-wapenembargo-tegen-saudi-arabie/>.
- Human Rights Watch. (26 maart 2017). *Yemen: Attack on refugee boat likely war crime*. Geraadpleegd op 5 mei 2019 via <https://www.hrw.org/news/2017/03/26/yemen-attack-refugee-boat-likely-war-crime>.
- Knipp, K. (29 november 2018). Yemen: The devastating war waged with European weapons. *Deutsche Welle*. Geraadpleegd op 4 mei 2019 via <https://www.dw.com/en/yemen-the-devastating-war-waged-with-european-weapons/a-46515199>.
- Lawrence, M., Angelovski, I., Patrucic, M. (27 juli 2016). Making a Killing: the 1.2 billion euro arms pipeline to Middle East. *Balkan Insight*. Geraadpleegd op 11 december 2018 via <http://www.balkaninsight.com/en/article/making-a-killing-the-1-2-billion-euros-arms-pipeline-to-middle-east-07-26-2016>.
- RTBF. (19 januari 2018). *Borsus: "Les armes wallonnes pour l'Arabie saoudite ne sont plus destinées à des opérations militaires hors du pays"*. Geraadpleegd op 13 mei 2019 via https://www.rtf.be/info/belgique/detail_borsus-les-armes-wallonnes-pour-l-arabie-saoudite-ne-sont-plus-destinees-a-des-operations-militaires-hors-du-pays?id=9815845.
- Salisbury, P. (21 december 2018). What does the Stockholm agreement mean for Yemen? *Washington Post*. Geraadpleegd op 3 mei 2019 via https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/12/21/what-does-the-stockholm-agreement-mean-for-yemen/?utm_term=.2b325f140787.
- Santens, T. (10 mei 2019). Reynders (MR) wil dat België stopt met wapens uit te voeren naar Jemen. *VRT*. Geraadpleegd op 16 mei 2019 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/10/reynders-in-de-ochtend/>.
- Struys, B. (3 mei 2019). Saudisch schip onderweg naar Antwerpen: is de haven een draaischijf voor oorlogsmunitie voor Jemen? *De Morgen*. Geraadpleegd op 8 mei 2019 via <https://www.demorgen.be/nieuws/saudisch-schip-onderweg-naar-antwerpen-is-de-haven-een-draaischijf-voor-oorlogsmunitie-voor-jemen~bf8cf6326/>.

- Touissant, C. (22 oktober 2018). Vente d'armes à l'Arabie Saoudite: échange très tendu entre la FGTB et Amnesty International. *RTBF*. Geraadpleegd op 4 maart 2019 via https://www.rtbf.be/info/dossier/la-premiere-soir-premiere/detail_vente-d-armes-a-l-arabie-saoudite-echange-tres-tendu-entre-la-fgtb-et-amnesty-international?id=10053541.
- Van den Abeele, C. (6 februari 2019). Belgische wapens gebruikt in oorlog in Jemen. *VRT*. Geraadpleegd op 16 mei 2019 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/02/05/milities-gebruiken-belgische-wapens-in-oorlog-jemen/>.
- Vranckx, R. (22 januari 2019). Rudi Vranckx over Jemen: "Hier wordt oorlog gevoerd met honger". *VRT*. Geraadpleegd op 4 maart 2019 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/01/22/vranckx-over-jemen-saudi-s-moeten-ophouden-honderduizenden-kin/>.
- VRT NWS. (8 mei 2019). *Beelden tonen aan: Belgische wapens gebruikt in oorlog in Jemen*. Geraadpleegd op 8 mei 2019 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/05/beelden-van-belgische-wapens-gespot-in-conflictgebieden/>.

Bijlagen

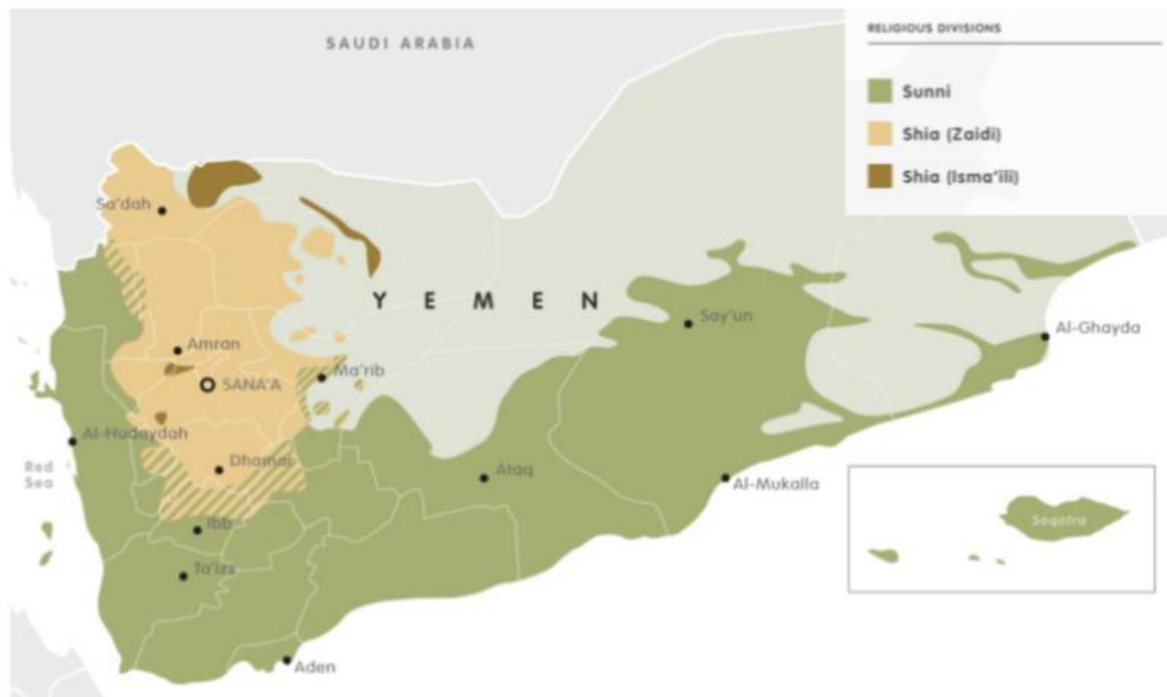
Bijlage 1: Kaart van Jemen.

Bron: Geraadpleegd op 2 december 2018 via

https://www.bgbm.org/sites/default/files/images/map_yemen.jpg.

Bijlage 2: Geografische verdeling van religie in Jemen.

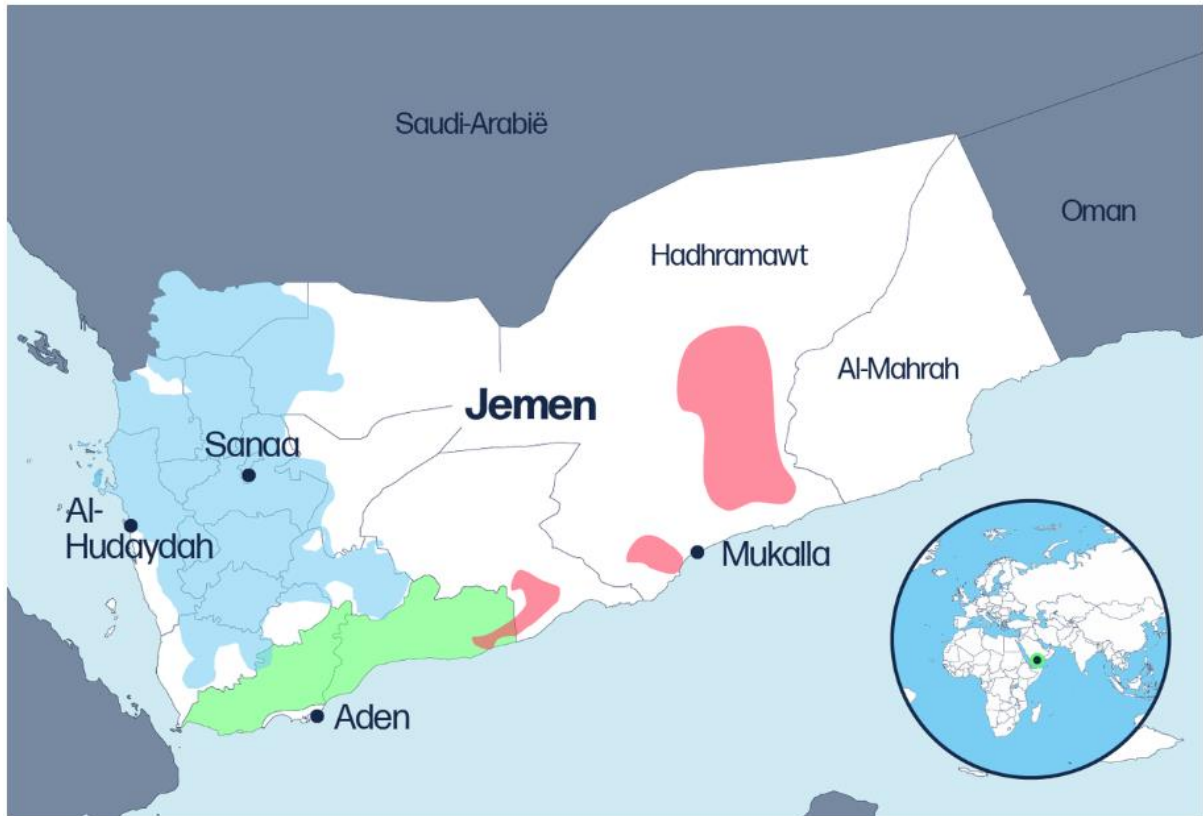

Bron: Geraadpleegd op 2 december 2018 via <https://www.ecfr.eu/mena/yemen>.

Bijlage 3: Geografische verdeling huidige conflict in Jemen.

- pro-Saudische regering/milities
- Al Qaeda en bondgenoten
- Houthi's
- Zuidelijke Beweging

Bron: De Greef, 11 mei 2019.

Bijlage 4: De Europese militaire lijst.

<u>Categorie:</u>	<u>Omschrijving:</u>
ML1	Wapens met gladde loop met een kaliber van minder dan 20 mm, andere wapens en machinegeweren met een kaliber van 12,7 mm (kaliber 0,50 inch) of minder en toebehoren, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML2	Wapens met gladde loop met een kaliber van 20 mm of meer, andere wapens met een kaliber groter dan 12,7 mm (kaliber 0,50 inch), toestellen en accessoires, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML3	Munitie en ontstekingstoestellen, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML4	Bommen, torpedo's, raketten, geleide projectielen, andere explosieve mechanismen en ladingen en aanverwante apparatuur en accessoires, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML5	Brandbescherming en aanverwante alarmsystemen en waarschuwingssystemen, en aanverwante systemen, test and alignment (alignement) apparatuur en countermeasure apparatuur, speciaal ontworpen voor militair gebruik, en speciaal ontworpen onderdelen en toebehoren.
ML6	Voertuigen voor grondoperaties en onderdelen.
ML7	Chemisch of biologisch giftig materiaal, "riot control agents" (middelen tegen rellen), radioactief materiaal, aanverwante apparatuur, onderdelen en materialen.
ML8	Energetische materialen en verwante stoffen.
ML9	Oorlogsbotten, (zowel oppervlakteschepen als onderzeeërs), speciale scheepsuitrusting, accessoires, onderdelen en andere oppervlakteschepen.
ML10	Vliegtuigen, "lighter than air vehicles", onbemande vliegtuigen, vliegtuigmotoren en vliegtuigapparatuur, aanverwante apparatuur en onderdelen, speciaal ontworpen of aangepast voor militair gebruik.

ML11	Elektronische apparatuur die nergens elders op de gemeenschappelijke lijst van militaire goederen van de EU voorkomt, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML12	Wapensystemen voor kinetische energie met hoge snelheid en aanverwante apparatuur, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML13	Pantserapparatuur of beschermingsapparatuur, constructies en componenten.
ML14	Speciaal militair oefenmateriaal of materiaal om militaire scenario's te stimuleren, simulators speciaal ontworpen voor opleiding in het gebruik van vuurwapens of andere wapens die onder ML1 of ML2 vallen, en speciaal ontworpen onderdelen en accessoires.
ML15	Imaging of countermeasure equipment, speciaal ontworpen voor militair gebruik, en speciaal ontworpen onderdelen en toebehoren.
ML16	Smeedstukken, gietstukken en andere halffabricaten waarvan het gebruik in een bepaald product identificeerbaar is door samenstelling, geometrie of functie, en die speciaal ontworpen zijn voor alle producten gespecificeerd door ML1 tot en met ML4, ML6, ML9, ML10, ML12 of ML19.
ML17	Militaire uitrustingsstukken, materialen en "bibliotheken", en speciaal ontworpen onderdelen.
ML18	Productieapparatuur en onderdelen van producten zoals bedoeld in de gemeenschappelijke EUlijst van militaire goederen.
ML19	Gerichte energie wapensystemen (DEW), verwante apparatuur of countermeasure apparatuur en testmodellen, en speciaal ontworpen onderdelen.
ML20	Cryogene en "supergeleidende" apparatuur, en speciaal ontworpen onderdelen en accessoires.

ML21	"Programmatuur" speciaal ontworpen of aangepast voor de "ontwikkeling", de "productie", het "gebruik" van apparatuur of materialen bedoeld in de gemeenschappelijke EU-lijst van militaire goederen.
ML22	"Technologie" voor de "ontwikkeling", "productie" of het "gebruik" van artikelen.

Bron: Gemeenschappelijk EU-lijst van militaire goederen op 26 februari 2018 door de Raad vastgesteld (2018/C098/01).

Bijlage 5: De criteria zoals omschreven in het *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944*.

1. Naleving van de internationale verplichtingen en verbintenissen van de lidstaten, in het bijzonder de door de VN-Veiligheidsraad of de Europese Unie aangenomen sancties, overeenkomsten ter zake van non-proliferatie en andere onderwerpen, alsmede andere internationale verplichtingen.
2. Eerbiediging van de mensenrechten in het land van eindbestemming en naleving van het internationaal humanitair recht door dat land
3. Interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten
4. Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio
5. Nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan een van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten
6. Gedrag van het land dat militaire goederen of technologie koopt jegens de internationale gemeenschap, met name de houding van dat land tegenover terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationaal recht
7. Gevaar dat de militaire goederen of technologie in het kopende land een andere bestemming krijgen of onder ongewenste voorwaarden opnieuw worden uitgevoerd
8. Compatibiliteit van de uitvoer van militaire goederen of technologie met de technische en economische capaciteit van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat de staten aan hun legitieme behoeften inzake veiligheid en defensie voldoen met zo gering mogelijke aanwending van menselijk en economisch potentieel voor bewapening.”

Bron: Gemeenschappelijk standpunt Europese Raad nr. 2008/994/GBVB, 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, *Pb.L.*, 13 december 2008, afl. 255, 99.

Bijlage 6: De bedrijven werkzaam in de Belgische defensie-gerelateerde industrie.

PROFIL DES 71 ENTREPRISES REPRÉSENTATIVES DU SECTEUR DE L'ARMEMENT EN BELGIQUE, EN 2016

Nom de l'entreprise et secteur d'activité	N° Entreprise	Total		Armement			
		Valeur ajoutée brute	Effectif moyen (ETP)	% de l'activité	Valeur ajoutée brute	Effectif moyen (ETP)	
RÉGION WALLONNE							
1 AGUSTA AEROSPACE SERVICES (LEONARDO)	B	0416 453 068	5 650	48	60%	3 390	29
2 AMI METALS EUROPE	B	0477 954 038	3 706	26	30%	1 112	8
3 BELGIAN ADVANCED TECHNOLOGY SYSTEMS BELGIUM	B	0426 492 865	220	7	50%	110	4
4 BRITTE-MUSTAD	C	0827 607 661	3 472	57	25%	868	14
5 BROWNING INTERNATIONAL	A	0430 037 226	21 593	106	50%	10 797	53
6 CAPAUL	C	0413 664 814	4 675	67	20%	935	13
7 CARAT DUCHATELET - CAPITAL PEOPLE	C	0474 617 733	1 096	19	50%	548	10
8 CK TECHNOLOGY	A	0458 532 658	520	2	100%	520	2
9 CMI DEFENCE	C	0563 837 739	103 871	322	100%	103 871	322
10 DONCASTER SETTAS	C	0428 252 723	6 286	71	20%	1 257	14
11 DUMA ENGINEERING GROUP	C	0885 503 991	870	3	20%	174	1
12 ELOY & BECKER	C	0457 242 459	251	1	20%	50	0
13 ETABLISSEMENT EMILE VANHULEN	C	0404 447 933	3 480	67	10%	348	7
14 EUROSURPLUS	D	0	—	—			
15 FEDERAL COATINGS (Eisbär)	D	0644 445 432	28	1	80%	23	1
16 FERONYL	D	0401 237 827	—	36	10%		4
17 FN HERSTAL	A	0441 928 931	194 281	1 389	100%	194 281	1 389
18 FORGES DE ZEEBRUGGE (THALES BELGIUM S.A.)	A	0434 342 145	6 093	69	100%	6 093	69
19 HEXCEL COMPOSITES	B	0402 459 235	13 340	243	10%	1 334	24
20 INFRARED RESEARCH AND DEVELOPMENT	B	0600 859 372	55	1	50%	27	1
21 JD'C INNOVATION	C	0882 544 503	930	12	20%	186	2
22 MECAR	A	0466 712 134	44 244	357	100%	44 244	357
23 MECASPRING	C	0476 963 945	4 505	72	20%	901	14
24 MR EQUIPEMENT BENELUX	A	0474 826 975	651	7	80%	521	6
25 MSC SOFTWARE BELGIUM	B	0463 741 558	8 017	48	20%	1 603	10
26 NEW LACHAUSSÉE	A	0446 425 969	16 060	85	100%	16 060	85
27 NLMK CLABECQ	C	0461 296 861	22 920	551	10%	2 292	55
28 PB CLERMONT	A	0441 128 086	8 698	112	80%	6 958	90
29 PRATT & WHITNEY (BELGIUM ENGINE CENTER)	B	0898 937 602	12 509	97	75%	9 381	73
30 PRÉCIMETAL FONDERIE DE PRÉCISION	C	0418 306 164	8 563	121	10%	856	12
31 QUALITY SPI NETWORK	B	0872 733 843	1 752	24	20%	350	5
32 SABIEX INTERNATIONAL	C	0435 148 928	2 609	12	100%	2 609	12
33 SHUR-LOK INTERNATIONAL	B	0401 916 530	8 618	84	10%	862	8
34 SIMTECH	C	0870 894 704	2 564	31	30%	769	9
35 SONACA	B	0418 217 577	175 671	1 624	30%	52 701	487
36 TECHNICAL AIRBORNE COMPONENTS INDUSTRIES	B	0475 197 357	19 700	195	10%	1 970	20
37 TECHSPACE AERO (Safran Aero Boosters)	B	0432 618 812	360 713	1 433	5%	18 036	72
38 TELEDYNE ICM	B	0449 316 668	3 679	46	25%	920	12
39 THALES ALENIA SPACE BELGIUM	B	0437 598 573	66 122	631	25%	16 531	158
40 THALES BELGIUM	B	0438 546 896	13 957	134	100%	13 957	134
41 TOP DUTY GEAR BY CIA	D	0455 123 109	106	1	80%	85	1
Total Région wallonne			1 152 075	8 212		517 531	3 584

Nom de l'entreprise et secteur d'activité	N° Entreprise	Total		Armement				
		Valeur ajoutée brute	Effectif moyen (ETP)	% de l'activité	Valeur ajoutée brute	Effectif moyen (ETP)		
RÉGION FLAMANDE								
1	ADVISIONICS	B	0477 143 394	8 857	135	10%	886	14
2	ALCATEL-LUCENT BELL (BELL LABS BELGIUM - NOKIA)	B	0404 621 642	264 989	1 347	20%	52 998	269
3	ANGLO BELGIAN CORPORATION	C	0420 246 659	30 067	250	6%	1 804	15
4	ASCO INDUSTRIES	B	0441 428 489	113 966	893	10%	11 397	89
5	CARROSSERIE MOEYERSONS (MOEYERSONS)	C	0413 830 605	2 385	36	10%	238	4
6	ESTERLINE BELGIUM	B	0565 983 518	57 493	341	35%	20 123	119
7	JONCKHEERE SUBCONTRACTING	C	0415 663 608	6 583	121	10%	658	12
8	LUCIAD	B	0465 607 621	8 937	75	20%	1 787	15
9	MELOTTE	C	0407 155 421	3 499	43	10%	350	4
10	NEWTEC	B	0426 702 802	29 438	229	10%	2 944	23
11	NEXANS HARNESSSES	B	0432 100 455	1 584	23	10%	158	2
12	NIJKERK COMPUTER SOLUTIONS	B	0473 783 236	822	5	10%	82	1
13	OPTRONIC INSTRUMENTS AND PRODUCTS	B	0433 460 930	4 853	63	90%	4 368	57
14	PETSCHÉ	B	0879 666 571	787	6	30%	236	2
15	PRODATA SYSTEMS	C	0440 587 460	4 038	42	10%	404	4
16	RED STAR	E	0476 045 316	672	3	30%	202	1
17	ROOSEN FUNCONSTRUCTIE	C	0472 001 604	1 718	24	10%	172	2
18	SABCA LIMBURG	B	0438 251 146	6 744	127	30%	2 023	38
19	SABENA AEROSPACE ENGINEERING	B	0465 150 137	21 847	368	10%	2 185	37
20	SAIT	B	0447 379 341	6 234	59	10%	623	6
21	SEPTENTRIO	B	0470 094 266	12 507	85	10%	1 251	9
22	SEYNTEX	D	0423 039 962	5 710	113	30%	1 713	34
23	SIOEN INDUSTRIES	D	0478 652 141	18 747	140	10%	1 875	14
24	SUMMIT ENGINEERING (Stentor)	D	0449 896 391	254	2	50%	127	1
25	TEKSAM	C	0543 400 928	2 959	45	20%	46	9
26	VAREC	C	0438 592 824	2 761	35	100%	2 761	35
27	XENICS	B	0473 044 848	4 651	39	20%	930	8
Total Région flamande				623 102	4 649		112 341	823
RÉGION DE BRUXELLES-CAPITALE								
1	ILIAS SOLUTIONS	B	0405 937 080	2 249	15	90%	2 024	14
2	SABCA	B	0405 770 992	82 280	883	22%	17 773	191
3	UMICORE	B	0401 574 852	351 071	2 644	5%	17 554	132
Total Région Bruxelles-Capitale				435 600	3 542		37 350	336
TOTAL Belgique				2 210 777	16 403		667 222	4 743

Valeur ajoutée brute en milliers d'Euros.

Sources : GRIP, sur base des données BelFirst et Centrale des bilans de la Banque nationale

* Pour Doncaster Settas et Nexans Harnesses: sur base des données 2015 (données 2016 non publiées).

Secteurs d'activité :

A = Armes, munitions et explosifs

B = Aéronautique, spatial et électronique

C = Mécanique, véhicules et naval

D = Textile et équipement divers

E = Services et logistique

Bron: Geraadpleegd op 4 mei 2019 via <https://production.grip.org>.

Bijlage 7: Belgische Minimi, in gebruik door een lid van de ‘*Giants-Brigade*’.

Belgian minimi light machineguns, likely sold to the UAE, are being deployed by the Emirati-backed militia known as "The Giants".

Bron: Amnesty International, 6 februari 2019.

Bijlage 8: Belgische M35 APM-mijnen, gedocumenteerd in Bab el-Mandeb.

Bron: UNSC, 2017, p. 166.

Bijlage 9: Belgische anti-voertuigmijnen van het type PRB ATIK-M3 gedocumenteerd in Mokha & Aden.

Bron: Conflict Armament Research, 2018, pp. 9-10.

Bijlage 10: Belgische FN2000 in handen van een Houthi-rebel.

Bron: VRT, 8 mei 2019.

Bijlage 11: Eurofighter Typhoon.

Bron: Geraadpleegd op 4 mei 2019 via <https://ukdefencejournal.org.uk/raf-maintaining-saudi-aircraft-being-used-against-yemen-minister-reveals/>.

Bijlage 12: LAV-AG.

Bron: Geraadpleegd op 4 mei 2019 via
<https://homelandprepnews.com/countermeasures/28185-sen-portman-urges-committee-continue-funding-stryker-vehicle-modernization/>.

Bijlage 13: Contactmail expertinterviews.

Geachte,

Ik ben een student criminologische wetenschappen aan de KULeuven en ik voer momenteel onderzoek naar Belgische wapens in Jemen in het kader van mijn thesis (onder begeleiding van professor Stephan Parmentier). Voor de uitvoering van dit onderzoek ben ik op zoek naar experts die bereid zijn een vragenlijst in te vullen. Op basis van enkele van uw publicaties omtrent (*gepersonaliseerd*) wordt u hiervoor gecontacteerd.

In wat volgt een korte samenvatting van het doel van het onderzoek. Mijn literatuurstudie toont aan dat er vanuit België nooit wapens verhandeld werden naar Jemen, een land dat tevens onder internationale en Europese embargo's staat. Toch zijn er verschillende bronnen die op directe of indirecte wijze de afwending van Belgische wapens naar dit land aantonen. Dit onderzoek wil in eerste instantie de rol van bepaalde landen (Saudi-Arabië, Verenigde Arabische Emiraten,...) en niet-staatelijke gewapende groepen (IS, Al-Qaeda, Houthis,...) verduidelijken in deze afwending. Ten tweede beoogt dit onderzoek ook te verduidelijken hoe de controle op deze afwending verloopt vanuit een juridisch perspectief. De experts krijgen ook de kans om zich hier normatief over uit te drukken.

Het interview wordt omwille van een verblijf in het buitenland afgenomen door middel van een vragenlijst. De vragenlijst bestaat uit 5 hoofdvragen omtrent Belgische wapens in Jemen, juridische controlemechanismen op afwending en uw visie hierop. Indien u akkoord gaat deel te nemen aan dit onderzoek bezorg ik u de vragenlijst, dewelke mag worden terugbezorgd via mail. Het invullen van deze vragenlijst zou ongeveer één uur in beslag nemen, afhankelijk van de diepgang van uw antwoord. Uw deelname zou van zeer groot belang zijn voor dit onderzoek. Verder worden ook de antwoorden geanonimiseerd en kunnen verwijzingen naar de onderzoeksinstantie waar u werkzaam bent worden weggelaten indien dit wenselijk is.

Verder ben ik in dit onderzoek ook op zoek naar doorverwijzingen. Indien er andere personen zijn met een goede kennis van dit onderwerp en die bereid zouden zijn tot het invullen van de vragenlijst, mag u mij hier altijd van op de hoogte brengen. Ik hoop van harte dat u wenst deel te nemen aan dit onderzoek.

Alvast bedankt en ik kijk uit naar uw antwoord.

Met vriendelijke groeten, Elias Viaene

Bijlage 14: Vragenlijst expertinterviews.

Geachte,

Allereerst wil ik u heel erg bedanken voor uw deelname aan dit onderzoek. In wat volgt stel ik u enkele concrete vragen over een onderwerp dat onder uw expertise valt. U mag deze zo uitgebreid beantwoorden als u wenst. Waar mogelijk mag u steeds verwijzen naar literatuur of documenten. Indien er vragen zijn waar u geen antwoord op weet of geen antwoord op wenst te formuleren mag u deze steeds open laten.

De **volgende termen** worden in dit onderzoek gebruikt als:

- **Het huidige internationale conflict in Jemen:** het conflict op Jemenitisch grondgebied met als beginpunt maart 2015 en de coalitie onder leiding van Saudi-Arabië, de Houthis-rebellen en de door het westen erkende Jemenitische overheid als belangrijkste actoren.
- **Belgische wapens:** overkoepelende term voor alle voorwerpen of onderdelen die voor militaire doeleinden gebruikt kunnen worden, gaande van traditionele vuurwapens tot tanks, explosieven (of onderdelen hiervan), textiel van kogelvrije vesten, radarschermen of andere elektronische onderdelen, drones, ...
- **Afwending:** overkoepelende term voor alle manieren waarop wapens een ongewenste eindbestemming of eindgebruik kunnen krijgen. Voorbeelden hiervan zijn: legale of illegale re-export, schenkingen, diefstal, diffusie tijdens transit, buitmaking na gevechten, ...
- **Controlemechanismen:** overkoepelende term voor alle manieren waarop er vanuit juridische hoek controle uitgeoefend kan worden op wapens, maar met nadruk op de nationale mechanismen. In wat volgt enkele voorbeelden. Internationaal: *Arms Trade Treaty*⁷¹, *VN-Vuurwapenprotocol*⁷², *Resolutie 2216* van de VN⁷³ (wapenembargo op Jemen). Europees: *Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944*⁷⁴, *Richtlijn 2009/43*⁷⁵,

---

⁷¹ Verdrag inzake de wapenhandel van 2 april 1998, *United Nations Treaty Series*, nr. 1 (2015), Cm 8993.

⁷² Resolutie 55/255 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (8 juni 2001), *UN Doc. A/RES/55/255* (2001).

⁷³ Resolutie 2216 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (14 april 2015), *UN Doc. S/RES/2216* (2015).

⁷⁴ Gemeenschappelijk standpunt Europese Raad nr. 2008/994/GBVB, 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie, *Pb.L.*, 13 december 2008, afl. 255, 99.

⁷⁵ Richtlijn Europees Parlement en Raad nr. 2009/43/EG, 6 mei 2009 betreffende de vereenvoudiging van de voorwaarden voor de overdracht van defensie-gerelateerde producten binnen de Gemeenschap, *Pb.L.*, 10 juni 2009, afl. 146/1.

*Besluit 2015/882*⁷⁶ & *Verordening 1352*⁷⁷ (beiden Europese wapenembargo's op Jemen). Nationaal: *Bijzondere Wet van 12 augustus 2003*⁷⁸, *decreet van 15 juni 2012*⁷⁹ en het *decreet van 21 juni 2012*⁸⁰, de concrete controlemechanismen zoals uitgevoerd door de Dienst Controle Strategische Goederen of *Direction des Licenses d'Armes* (Voorafgaande erkenning of machtiging, applicatieaanvraag met eindgebruikerscertificaat, rapportageplicht, wederuitvoerbeperkingen, *catch-all clause*, transparantie met publieke verslaggeving), ...

- **Landen:** in de eerste plaats de landen die betrokken zijn in het huidige internationale conflict in Jemen (Saudi-Arabië, Verenigde Arabische Emiraten, ...), maar daarnaast ook landen die mogelijk historisch ooit een rol speelden in de afwending van Belgische wapens naar Jemen (Verenigd Koninkrijk, ...).
- **Niet-statelijk gewapende groepen:** in de eerste plaats groepen die actief zijn in het huidige internationale conflict in Jemen (ISIL, Al-Qaeda, Houthi's, ...), maar daarnaast eventueel ook andere groepen die een rol spelen.

De vragen worden gesteld in verwijzing naar **volgende samenvatting van de literatuurstudie**.

Er zijn zowel recent als in het verleden Belgische wapens gedocumenteerd in Jemen, hoewel er nooit Belgische wapenleveringen naar Jemen gedocumenteerd zijn (Duquet, 2014a, p. 43). Hieronder volgt een kort overzicht van een aantal vaststellingen en indicaties van Belgische wapens in Jemen. In sommige van deze gevallen is er sprake van afwending. Dit onderzoek polst naar de rol van verschillende landen (bv. Saudi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, andere golfstaten) of NSGA (AQAP, ISIL, ...) in deze afwending.

- *Miller (2003, pp. 8-9) verwijst in zijn paper naar een veldstudie door David Warburton (1993), die tot de conclusie kwam dat het Britse leger FN FAL's geschonken zou hebben aan het Jemenitische leger en dat deze "legacy weapons" in 1993 nog steeds*

---

⁷⁶ Besluit 2015/882 van de Raad van 8 juni 2015 tot wijziging van Besluit 2014/932 betreffende beperkende maatregelen in het licht van de situatie in Jemen, *Pb.L.* 8 juni 2015.

⁷⁷ Verordening 1352 van de Raad betreffende beperkende maatregelen in verband met de situatie in Jemen (18 december 2014, *Pb. L.*, 19 december 2014, afl. 365/60.

⁷⁸ Bijzondere Wet van 12 augustus 2003 betreffende de wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *BS* 20 augustus 2003.

⁷⁹ Decreet 15 juni 2012 betreffende de in-, uit- en doorvoer en overbrenging van defensie-gerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen en munitie, *B.S.* 4 juli 2012.

⁸⁰ Decreet van 21 juni 2012 betreffende de invoer, uitvoer, doorvoer en overdracht van civiele wapens en van defensie-gerelateerde producten, *B.S.* 21 juni 2012.

wijdverspreid waren en gebruikt werden door de Jemenieten. Dat vuurwapens een zeer lange levensduur hebben ondersteunt de hypothese dat deze vandaag nog steeds in omloop zijn (Arsovska, 2014, pp. 295-305; Elyn, 2016, p. 12).

- Een recent rapport van Amnesty International (6 februari 2019) stelt vast dat de Belgische 'Minimi'-machinegeweren, geproduceerd door FN Herstal en op legale wijze verhandeld aan de VAE, nu op grote schaal gebruikt worden door een niet-statelijke gewapende groep in Jemen ("De Reuzen").
- Naast vuurwapens zijn er ook andere Belgische wapens teruggevonden in Jemen. Zo documenteerde de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties mijnen van het type PRB M35 APM in Bab el-Mandeb in oktober 2015, die geproduceerd werden in België (UNSC, 2017, p. 166). Aanvullend vond ook een onderzoek van Conflict Armament Research (2018, pp. 9-10) verschillende Belgische anti-tank mijnen van het type PRB ATK-M3 in Jemen terug, zowel in het bezit van Houthi-rebellen in Mokha als leden van ISIL in Aden.
- Een andere studie van Conflict Armament Research (2017, pp. 61-63) vermeldt dat onderzoekers in februari 2015 middels veldwerk FN FAL 50.00 machinegeweren en ammunitie hiervoor wisten te documenteren in handen van ISIL in Syrië. Taheran (2016, p. 7) verwijst in een kort artikel voor Amnesty International ook naar de aanwezigheid van Belgische vuurwapens in de wapenvoorraad van ISIL, wat een niet-statelijke gewapende groep is die momenteel ook actief is in Jemen.
- Héau en Stiernon (2017, p. 19) stellen dat het "zeer waarschijnlijk" is dat Belgische vuurwapens gebruikt worden in het huidige Jemenitische conflict omdat de divisie van het Saudische leger dat de grens met Jemen bewaakt beschikt over verschillende soorten vuurwapens geproduceerd door FN Herstal, zoals de Five-Seven, F2000 assault rifles en MAG93 mitrailleurs.
- Duquet (2014a, p. 45) sluit hierbij aan door te stellen dat een aanzienlijk deel van de geëxporteerde Vlaamse wapenonderdelen ongetwijfeld hun eindgebruik in de Arabische wereld vinden. In een studie van dezelfde auteur (Duquet, 2012, pp. 77-81) vinden we hier ook een voorbeeld van terug: het Vlaamse bedrijf Mol Cy installeerde in 2008 remmen en motors in gepantserde voertuigen die verkocht werden aan het Britse bedrijf BAE Systems en hun eindgebruik vonden bij het Saudische leger.
- Een online artikel van Vredesactie vzw volgt de levensloop van een visueel beeldscherm van het Vlaamse bedrijf Barco, dat geïntegreerd werd in een cockpit van het Canadese

bedrijf Esterline, dat op zijn beurt geplaatst werd in een gevechtsvliegtuig van het Amerikaanse bedrijf IOMAX. Het artikel toont aan dat deze gevechtsvliegtuigen dan verkocht werden aan de VAE en “op grootschalige wijze ingezet werden in de oorlog in Jemen”, en gespot werden op een luchtmachtbasis in Saudi-Arabië.

- *Een tweede bron die de aanwezigheid van Belgische wapenonderdelen in Jemen aantoont is een studie van Duquet (2014b, pp. 8-12) waarin beschreven wordt dat er Belgische producten voor tweeërlei gebruik (chemicaliën en sensoren & lasers) werden geleverd aan Jemen.*

Bronnen:

Amnesty International. (6 februari 2019). *Wapens FN Herstal in handen van een gewapende groep in Jemen*. Artikel volgend op rapport “When arms go astray: The deadly new threat of arms diversion to militias in Yemen”. Respectievelijk geraadpleegd op 12 februari 2019 via <https://www.amnesty-international.be/nieuws/wapens-fn-herstal-in-handen-van-een-gewapende-groep-in-jemen>, <https://arms-uae.amnesty.org/en/#article>.

Arsovska, J. (2014). Introduction: Illicit Firearms Market in Europe and Beyond. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 20(3), 295-305.

Conflict Armament Research. (2017). *Weapons of the Islamic State*. London.

Conflict Armament Research. (2018). *Mines and IED's employed by Houthi forces on Yemen's west coast*. London.

Duquet, N. (2012). *Made in Flanders: The end-use of Flemish military equipment*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.

Duquet, N. (2014a). *Business as usual? Assessing the impact of the Arab Spring on European arms export control policies*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.

Elyn, N. (2016). *Belgische vuurwapens in internationale conflicten*. Leuven: KU Leuven. Faculteit Rechtsgeleerdheid.

Héau, L., & Stiernon, C. (2017). *La Guerre Oubliée Du Yémen: Impasse militaire, casse-tête politique et catastrophe humanitaire*. Brussel: GRIP.

Miller, D., B. (2003). *Demand, Stockpiles, and Social Controls: Small Arms in Yemen*. Small Arms Survey, Graduate Institute of International Studies, Geneva.

Taheran, S. (2016). Taking stock: The arming of Islamic State. *Arms Control Today*, 46(1), 7.

United Nations Security Council (2017). Final Report of the Panel of Experts on Yemen.
Geraadpleegd op 3 december 2018 via
[www.http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_81.pdf](http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_81.pdf).

Vredesactie vzw. *Dossier: Vlaamse wapens gebruikt in oorlogen in Jemen en Libië?*
Geraadpleegd op 3 december 2018 via
<https://www.vredesactie.be/sites/default/files/Dossier%20%20Vlaamse%20wapens%20gebruikt%20in%20oorlogen%20in%20Jemen%20en%20Libi%C3%AB%3F.pdf>.

Warburton, D. (1993). The Souk and the Arms Trade: Past and Present. *Yemen Update*, 32.

De **concrete vragen** luiden als volgt:

1. Heeft u weet van andere vaststellingen of indicaties van de aanwezigheid van Belgische wapens in Jemen dan die opgesomd in bovenstaande samenvatting?
  - 1a. Zo ja: Zou u deze even kunnen toelichten?
  - 1b. Zo ja: Heeft u, naast de loutere aanwezigheid, ook weet van het effectieve gebruik van Belgische wapens in het huidige internationale conflict in Jemen?
  - 1c. Zo nee: Gelieve verder te gaan naar vraag 2.

2. Omtrent de bovenstaande en eventueel bijkomende gevallen van Belgische wapens in Jemen.
  - 2a. In welke van deze specifieke gevallen gaat het volgens u over afwending?
  - 2b. Waarom gaat het volgens u in deze gevallen over afwending?

3. Heeft u een vermoeden van, of heeft u weet van de betrokkenheid van bepaalde landen of NSGA (inclusief die genoemd in de samenvatting) in de afwending van Belgische wapens naar Jemen?
  - 3a. Zo ja: Welke landen zijn dit?
  - 3b. Zo ja: Welke NSGA zijn dit?
  - 3c. Zo nee: Hoe verklaart u de aanwezigheid van Belgische wapens in Jemen?

4. De concrete rol van landen in de afwending van Belgische wapens naar Jemen.

4a. Zou u de concrete rol van deze individuele landen (zie vraag 3a) in de afwending van Belgische wapens naar Jemen kunnen toelichten?

Alternatieve vraag: Op welke manier hebben deze landen meegespeeld in de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

4b. Welke concrete vormen van afwending (wat betreft bepaalde landen) zijn er volgens u dus voorgekomen bij de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

4c. Welke controlemechanismen (internationaal, Europees, nationaal) zijn er van toepassing op de landen die een rol spelen in de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

4d. In welke mate zijn deze controlemechanismen op deze landen effectief gebleken in het vermijden van de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

4e. Op welke manier denkt u dat deze controlemechanismen op deze landen een effectievere wijze zouden kunnen functioneren?

5. De rol van NSGA in de afwending van Belgische wapens naar Jemen.

5a. Zou u de concrete rol van deze NSGA (zie vraag 3b) in de afwending van Belgische wapens naar Jemen kunnen toelichten?

Alternatieve vraag: Op welke manier hebben deze NSGA meegespeeld in de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

5b. Welke concrete vormen van afwending (wat betreft NSGA) zijn er volgens u dus voorgekomen bij de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

5c. Welke controlemechanismen (internationaal, Europees, nationaal) zijn er van toepassing op deze NSGA die een rol spelen in de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

5d. In welke mate zijn deze controlemechanismen op NSGA effectief gebleken in het vermijden van de afwending van Belgische wapens naar Jemen?

5e. Op welke manier denkt u dat deze controlemechanismen op NSGA op een effectievere wijze zouden kunnen functioneren?

6. Aanvullende opmerkingen: indien u aanvullende opmerking heeft mag u deze hier steeds bijvoegen.

Indien u een kopie wenst te ontvangen van het voltooide onderzoek, gelieve dit te vermelden in uw antwoord.

Heel erg bedankt!

Met vriendelijke groet,

Elias Viaene